

Handreiking schoolexamen Nederlands vmbo

Herziening naar aanleiding van
het referentiekader taal

Handreikingen vmbo

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

slo

Handreiking schoolexamen Nederlands vmbo

Herziening naar aanleiding van het referentiekader taal

Februari 2012

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

2012 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs deel 1: Theun Meestringa en Clary Ravesloot

Auteurs deel 2: Connie Raymakers-Volaart en Dirkje Ebbers

In opdracht van: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Informatie

SLO

Afdeling: vmbo-mbo

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 663

Internet: www.slo.nl

E-mail: vmbo-mbo@slo.nl

AN: 5.5379.461

Inhoud

Voorwoord	5
Deel 1: Aanvulling op de handreiking schoolexamen Nederlands vmbo	7
Theun Meestringa en Clary Ravesloot	
1. Inleiding	9
2. Exameneenheden en het referentiekader	11
2.1 Luister- en kijkvaardigheid	11
2.2 Spreek- en gespreksvaardigheid	15
2.3 Schrijfvaardigheid	18
2.4 Fictie	23
3. Van referentiekaders naar kijkwijzers	27
3.1 Het ontstaan van de kijkwijzers	27
3.2 Opbouw en gebruikers(on)gemak van het referentiekader	27
3.3 Naar eenduidige, enkelvoudige en vergelijkbare omschrijvingen	29
3.4 Van het referentiekader taal naar beoordelingsmodellen	31
Deel 2: Handreiking schoolexamen Nederlands vmbo	33
Connie Raymakers-Volaart en Dirkje Ebberts	
1. Status van de handreiking	35
2. Verschil tussen het oude en het herziene examenprogramma	37
2.1 De beschrijving van het nieuwe examenprogramma	37
2.2 Het oude examenprogramma	37
2.3 Verdeling examenstof over centraal examen en schoolexamen	37
2.4 De exameneenheden van het centraal examen	38
2.5 Toelichting op de geglobaliseerde exameneenheden van het schoolexamen	39
3. Mogelijke invulling van het schooldeel	41
3.1 Toelichting en suggesties voor de exameneenheden van het schoolexamen	41
3.2 Een karakterisering van de exameneenheden	41
4. Vormen van toetsen en suggesties voor de weging	63
4.1 Stap 1: Stel een toetsplan op	63
4.2 Stap 2: Stel per toets vast wat getoetst moet worden en formuleer concrete toetsdoelen	64
4.3 Stap 3: Stel vast hoe getoetst wordt	64
4.4 Stap 4: Stel de wijze van beoordeling vast	65
4.5 Stap 5: Stel vast hoe het cijfer tot stand komt en waar de cesuur ligt	67
4.6 Stap 6: Controleer en evalueer de toetsen	67

5.	Loopbaanoriëntatie en -begeleiding	69
6.	Mogelijke vakkenintegratie	71
6.1	Samenhang tussen vakken	71
6.2	Toetsing bij vakkenintegratie en competentiegericht onderwijs	72
6.3	Beroepscompetenties en taalcompetenties	73
	Literatuur	75
	Bijlage 1 Examenprogramma Nederlands vmbo 2011	77
	Bijlage 2 Digitale raadpleging docenten Nederlands	81
	Bijlage 3 Vijf kijkwijzers	83
	Kijkwijzer voor beoordeling Gesprekken	84
	Kijkwijzer voor beoordeling Luisteren	86
	Kijkwijzer voor beoordeling Spreken	88
	Kijkwijzer voor beoordeling Schrijven	90
	Kijkwijzer voor beoordeling Lezen van fictionele, narratieve en literaire teksten	92

Voorwoord

Bij de herziening van de examenprogramma's vmbo in 2007 publiceerde SLO de *Handreiking schoolexamens Nederlands vmbo* (Raymakers-Volaart & Ebbers, 2007). Het doel van de handreikingen is om leraren en scholen op weg te helpen bij de vormgeving van het schoolexamen.

De eerste examenprogramma's voor het vmbo van het voortgezet onderwijs uit de jaren negentig van de twintigste eeuw waren vrij gedetailleerd, een detaillering die niet paste bij de ideeën over een toenemende autonomie van de scholen en een terugtrekkende overheid. Daarom zijn in 2007 alle examenprogramma's herzien en meer globaal geformuleerd, zo ook de examenprogramma's voor Nederlands op het vmbo. De handreiking van Raymakers-Volaart & Ebbers (2007) geeft aanwijzingen hoe die globale eindtermen kunnen worden geïnterpreteerd en uitgewerkt in schoolexamens.

In 2011 is het examenprogramma Nederlands voor vmbo opnieuw gewijzigd (Staatscourant 25 juli 2011). Deze wijziging is een uitvloeisel van de wettelijke vastlegging van het referentiekader taal en rekenen een jaar eerder in augustus 2010. De wijziging houdt in dat bij het examen Nederlands op het vmbo *het referentiekader taal in acht (dient) te worden genomen*. Het huidige examenprogramma is in bijlage 1 opgenomen.

Afgezien van deze toevoeging is het examenprogramma Nederlands vmbo niet gewijzigd. Dit betekent dat in beginsel het schoolexamen ook niet op de schop hoeft te worden genomen. De Handreiking van 2007 is niet achterhaald, maar de referentiekaders voor taal hebben wel gevolgen voor het onderwijs in de taalvaardigheden die in het schoolexamen getoetst worden. Daarom hebben we op verzoek van OCW een herziene handreiking geschreven voor het schoolexamen Nederlands. In deel I van deze publicatie werken we de gevolgen van de wetswijziging systematisch uit. In deel II is de *Handreiking schoolexamen Nederlands vmbo* (Raymakers-Volaart & Ebbers, 2007) integraal opgenomen.

We hopen dat deze handreiking praktische suggesties bevat voor de docenten Nederlands die in hun onderwijs in het vmbo het referentiekader taal in acht willen.

Rob Abbenhuis
Manager afdeling vmbo

Deel 1: Aanvulling op de handreiking schoolexamen Nederlands vmbo

Theun Meestringa en Clary Ravesloot

1. Inleiding

In 2011 is het examenprogramma Nederlands voor vmbo gewijzigd (Staatscourant 25 juli 2011). De wijziging houdt in dat bij het examen Nederlands in de verschillende leerwegen van het vmbo *het referentiekader taal in acht (dient) te worden genomen*. Dit is een uitvloeisel van de wettelijke vastlegging van het referentiekader taal en rekenen een jaar eerder in augustus 2010.

Wat betekent het 'in acht nemen van het referentiekader'? Het betekent dat scholen en docenten bij het – opnieuw – vaststellen van het Programma van toetsing en afsluiting (PTA) en de schoolexamentoetsen rekening moeten houden met de beschrijvingsniveaus van het referentiekader. Vooral de verschillen tussen de eindtermen van het examenprogramma en de beschrijvingen van het referentiekader zijn dan van belang. Scholen en docenten kunnen aan de hand van die verschillen de inrichting van het schoolexamen Nederlands op hun school aanpassen in de richting die door het referentiekader wordt aangegeven, wellicht door de jaren heen in toenemende mate. Zo kan het doel van niveauverhoging - dat tot de publicatie van het referentiekader heeft geleid - gestalte krijgen in schoolexamens.

In deze 'Aanvulling op de handreiking' analyseren we de verschillen tussen het examenprogramma Nederlands vmbo en het referentiekader taal en leiden daaruit enkele aanbevelingen af voor de inrichting van het schoolexamen (hoofdstuk 2).

De centrale aanbeveling van deze herziening is om bij de (verdere) ontwikkeling van beoordelingsinstrumenten gebruik te maken van het referentiekader taal. Ter ondersteuning van deze aanbeveling maken we in deze publicatie gebruik van kijkwijzers. Daarin wordt informatie uit het referentiekader taal systematisch uiteengegafd en overzichtelijk gepresenteerd. Vanwege die helderheid gebruiken we in deze publicatie delen van de kijkwijzers om details van het referentiekader taal te laten zien. De volledige kijkwijzers zijn opgenomen in de bijlagen. Het ontstaan en het gebruik van de kijkwijzers lichten we toe in hoofdstuk 3.

In deze aanvulling beperken we ons tot de eindexameneenheden die min of meer overeenkomen met de (sub)domeinen van het referentiekader taal en verplicht deel uitmaken van het schoolexamen. De eerste drie algemene, domeinoverkoepelende exameneenheden N/K/1 Oriëntatie op leren en werken, N/K/2 Basisvaardigheden en N/K/3 Leervaardigheden zijn hier niet van belang.

Ook besteden we geen aandacht aan de strategische vaardigheden, die wel in de examenprogramma's staan vermeld, maar niet in de wettelijk vastgelegde versie van het referentiekader taal zijn opgenomen. Voortdurende herhaling van dit verschijnsel bij alle exameneenheden draagt niet bij tot de leesbaarheid van de tekst.

2. Exameneenheden en het referentiekader

In dit hoofdstuk leggen we uit:

1. wat de positie is van de verschillende onderdelen van het examenprogramma in het schoolexamen;
2. welke verschillen een vergelijking van het examenprogramma met het referentiekader oplevert;
3. wat daarvan de gevolgen kunnen zijn voor de inrichting van het schoolexamen in (de leerwegen van) het vmbo.

We doen dit achtereenvolgens voor de exameneenheden die van direct belang zijn voor onderdelen van het schoolexamen: Luister- en kijkvaardigheid, Spreek- en gespreksvaardigheid, Schrijfvaardigheid en Fictie.

2.1 Luister- en kijkvaardigheid

2.1.1 Positie van luister- en kijkvaardigheid in het examen vmbo

Luister- en kijkvaardigheid wordt in de leerwegen basisberoepsgericht (bb) en kaderberoepsgericht (kb) - in pilots - in een 'digitaal' centraal examen getoetst. Scholen (leerlingen) die in deze leerwegen het centraal examen niet op de computer doen, werken met een centraal examen op papier. In het papieren examen maakt Luister- en kijkvaardigheid geen deel uit van het centraal examen en dient het domein Luister- en kijkvaardigheid opgenomen te zijn in het schoolexamen. Ook in de leerwegen gemengd en theoretisch (gt) is het verplicht dit domein in het schoolexamen te toetsen.

Voor de scholen die in de leerwegen bb en kb werken met het digitaal examen is het opnemen van Luister- en kijkvaardigheid in het schoolexamen facultatief: de school kan er voor kiezen om dit domein (ook) op te nemen in het schoolexamen. Redenen hiervoor kunnen zijn:

- meer gewicht geven aan dit onderdeel in het geheel van het examen;
- andere aspecten van luister- en kijkvaardigheid toetsen dan in het centraal examen gebeurt.

Ter oriëntatie geven we hieronder twee voorbeelden van schoolexamens Luister- en kijkvaardigheid. Het eerste voorbeeld is een beschrijving van de toetsen die het Cito aanbiedt. In het tweede voorbeeld geven we een andere optie voor de vormgeving van een school-examen Luister- en kijkvaardigheid.

Toetsen voor het schoolexamen Luister- en kijkvaardigheid (Cito)

In de toelichting op de programmaonderdelen bij de Kijk- en luistertoetsen voor een schoolexamen Nederlands vmbo (Cito, 2011) staat het volgende.

“ **Vmbo bb** De toets voor de basisberoepsgerichte leerweg (vmbo bb) bestaat uit de onderdelen: zoekend luisteren, fictie en uitvoeren van instructies, met als programma-inhoud: een documentaire over het leven en werk van Frans Hals, een fragment uit de speelfilm Coach, dat gaat over huiswerkbegeleiding die verregaande gevolgen heeft en parachute-springen, waarin een docente uitlegt wat je moet doen voordat je je eerste sprong mag maken met een static-line parachute.

Vmbo kb De toets voor de kaderberoepsgerichte leerweg (vmbo kb) bestaat uit de onderdelen tekstbegrip, fictie en uitvoeren van instructies, met als programma-inhoud: kruiden, waarin uiteengezet wordt hoe kruiden-producten worden gemaakt, een fragment uit de speelfilm Deining, dat laat zien hoe een presentatrice van een Amsterdamse talkshow worstelt om privé en werk te combineren en parachutespringen, waarin een docente uitlegt wat je moet doen voordat je je eerste sprong mag maken met een static-line parachute.

Vmbo gt/tl De toets voor de gemengde en theoretische leerweg (vmbo gl/tl) bestaat uit de onderdelen tekstbegrip, fictie en sprekersbedoeling, met als programma-inhoud: een documentaire over de bouw van de Eftelingattractie de Vliegende Hollander, een fragment uit de speelfilm Deining dat laat zien hoe een presentatrice van een Amsterdamse talkshow worstelt om privé en werk te combineren en het praatprogramma Rondom tien, waarin gasten met elkaar praten over de bescherming van onze privacy."

Schoolexamen Luister- en kijkvaardigheid

De leerlingen worden voorbereid op het schoolexamen luister- en kijkvaardigheid door in de klas de gezamenlijke voorkennis op te halen over het onderwerp van de documentaire en die voorkennis aan te vullen met wat de leerlingen moeten weten om de documentaire goed te kunnen begrijpen.

Eerst mogen de leerlingen de twintig vragen doornemen. Daarna krijgen ze gelegenheid de docent een vraag te stellen, als zij een van de vragen niet begrijpen.

Daarna wordt (in stilte) de film getoond: een documentaire van plusminus 30 minuten van de publieke omroep, en beantwoorden de leerlingen de vragen. De vragen gaan over het doel en de inhoud van de documentaire, maar ook over de afwisseling van beelden (snelheid, sfeerbepalend of informatief), de stemmen die je hoort, de toon van de ondersteunende muziek en dergelijke. De laatste vraag is een open vraag:

- Denk je dat de informatie die in het programma gegeven wordt betrouwbaar is? Zeg in elk geval iets over de personen die informatie geven.

2.1.2 Wat is er veranderd bij luister- en kijkvaardigheid door het referentiekader taal?

De positie van Luister- en kijkvaardigheid is in het examen niet veranderd. De exameneenheid Luister- en kijkvaardigheid bestaat in het examenprogramma voor alle leerwegen uit NE/K/4. Hierbij gaat het in het algemeen om de vraag of de leerling goed genoeg om kan gaan met mondelinge teksten.

In het examenprogramma is de volgende eindterm over Luister- en kijkvaardigheid opgenomen:

NE/K/4 Luister- en kijkvaardigheid

De kandidaat kan:

- luister- en kijkstrategieën hanteren;
- compenserende strategieën kiezen en hanteren;
- het doel van de makers van een programma aangeven;
- de belangrijkste elementen van een programma weergeven;
- een oordeel geven over een programma en dit toelichten;
- een instructie uitvoeren;
- voor KB, GT en TL: de waarde en betrouwbaarheid aangeven van de informatie die door de massamedia verspreid wordt.

Voor de gemengde en theoretische leerweg is ook de laatste eindterm uit de verrijking relevant. Deze luidt als volgt:

NE/V/3 Vaardigheden in samenhang

14. De kandidaat kan de vaardigheden uit het kerndeel in samenhang toepassen.

In een vergelijking van deze exameneenheden met de tekst van het Referentiekader taal voor Luisteren op 2F (Leenders & Ravesloot, 2010) worden geen fundamentele verschillen gevonden. Er zijn wel enkele niet-fundamentele verschillen:

- In het examenprogramma worden de onderwerpen van luister- en kijkteksten niet aangeduid, in het referentiekader taal gebeurt dit wel op globale wijze.
- De tekstkenmerken die het referentiekader geeft, komen weliswaar overeen met die in het examenprogramma, maar ze zijn iets anders geformuleerd.
- Het examenprogramma maakt met betrekking tot de tekstkenmerken een onderscheid tussen bb en kb/gl/tl, met de aanduidingen 'eenvoudig' en 'relatief complex': het referentiekader maakt geen onderscheid tussen de verschillende leerwegen.
- De taak luisteren als lid van een live-publiek ontbreekt in het examenprogramma.
- Het referentiekader is uitvoeriger in de beschrijving van de kenmerken van de taakuitvoering.
- De laatste eindterm van NE/K/4 (met betrekking tot het aangeven van de waarde en betrouwbaarheid van de informatie die door de massamedia worden verspreid) ligt niet op niveau 2F, maar op 3F. Deze eindterm is overigens niet van toepassing op bb.

Toelichting op de verschillen

- *Onderwerpen:* Het referentiekadertaal formuleert voor niveau 2F 'alledaagse onderwerpen en onderwerpen die aansluiten bij de leefwereld van de leerling of die verder van de leerling afstaan'. Dit komt overeen met wat gebruikelijk is in examens vmbo.
- *Taken:* De taak 'Luisteren als lid van een live-publiek' omvat het begrijpen van een les, voordracht of toespraak en luisteren naar een voorgelezen of verteld verhaal, in een omgeving waarin storende en/of afleidende geluiden kunnen voorkomen.
- *Tekstsoorten:* In het referentiekader taal worden op niveau 2F (inclusief 1F) enkele tekstsoorten genoemd die niet in oudere versies van het examenprogramma Nederlands vmbo en/of syllabi voor het Centraal Examen genoemd worden, en andersom. Onderstaand schema geeft daarvan een overzicht.

Examenprogramma/ syllabus	Referentiekader taal	Niet in beide
	Uitleg	Uitleg
	Voordracht	Voordracht
	Toespraak	Toespraak
	Les	Les
	Verhaal	Verhaal
Nieuwsbericht	Nieuwsbericht	
Documentaire	Documentaire	
Reclameboodschap	Reclameboodschap	
Instructieprogramma	Instructie	
Discussieprogramma	Discussieprogramma	

- *Kenmerken van de taakuitvoering:* Voor kb en gt geldt een specifieke eindterm, die luidt: 'de waarde en betrouwbaarheid aangeven van de informatie die door de massamedia verspreid wordt'. In het referentiekader staat op 3F: 'Kan een oordeel geven over de waarde en de betrouwbaarheid van de gegeven informatie voor zichzelf en anderen.' Voor leerlingen aan het einde van het vmbo is 2F het fundamenteel niveau en 3F het streefniveau. Voor de beoordeling van de luister- en kijkvaardigheid van de leerlingen zijn de kenmerken van de taakuitvoering in het bijzonder bruikbaar.

De **kenmerken van de taakuitvoering** die in het referentiekader op niveau 2F voor Luisteren worden genoemd, zijn hieronder aan de hand van de kijkwijzer Luisteren weergegeven.

Taakuitvoering	2F
Begrijpen	
- kern van de tekst	Hoofd- en bijzaken onderscheiden Hoofdgedachte weergeven
- tekstuele relaties	Informatie ordenen (bijvoorbeeld op basis van signaalwoorden) Relatie leggen tussen tekstdelen Relatie leggen tussen tekst en beeld Beeldspraak herkennen
- argumentatie	-
- strategie	Betekenis van onbekende woorden afleiden uit de vorm, woordsoort, samenstelling of context
Interpreteren	
- tekstuele relaties	Als 1F (Informatie interpreteren. Relaties leggen tussen tekstuele informatie uit de tekst en eigen kennis en ervaringen)
- bedoeling	Bedoeling van de spreker(s) of het doel van de makers van een programma verwoorden
- argumentatie	Als 1F (Meningen interpreteren)
Evalueren	Oordeel over de waarde van een tekst(deel) voor zichzelf verwoorden Het oordeel toelichten.
Samenvatten	Eenvoudige tekst beknopt samenvatten (voor zichzelf)

2.1.3 Implicaties voor het Schoolexamen

Het Cito komt in een onderzoek naar schoolexamens Nederlands vmbo (2007, p. 41) tot de opmerking dat het onderdeel Luisteren van het Centraal Examen slechts ten dele als toets van de exameneenheid Luister- en kijkvaardigheid kan gelden. Scholen doen er volgens dat rapport goed aan, ook 'luistervaardigheidsonderdelen in hun schoolexamen te stoppen, willen zij hun leerlingen goed voorbereiden voor vervolgstudie en verdere beroepsopleiding' (ibid., p. 41).

De taak 'luisteren in een live-publiek' uit het referentiekader is een wezenlijk andere taak dan de taak die in het digitaal examen en in de gebruikelijke luistertoetsen voor vmbo is opgenomen. In de luistertoetsen beantwoorden de kandidaten een aantal vragen, veelal naar aanleiding van een (fragment van een) documentaire of discussieprogramma van tv, en zij doen dit in afzondering en geconcentreerd. Soms worden fragmenten herhaald. 'Luisteren in een live-publiek' gebeurt eenmalig, met ruis en afleiding. Dit verschil kan voor de school een reden zijn om de inrichting van het schoolexamen te herzien, door een toets 'luisteren in een live-publiek' op te nemen in het PTA. Aan de organisatie van zo'n luistertoets kleven echter ook nadelen: het vergt extra voorbereiding en het zal niet eenvoudig zijn de omstandigheden van zo'n toets bij herhaling dezelfde te laten zijn. Het ligt daarom minder voor de hand om dit onderdeel van het referentiekader via een schoolexamen af te sluiten.

Voor de ontwikkeling van toetsen ter beoordeling van de luister- en kijkvaardigheid van de leerlingen kan goed gebruik gemaakt worden van de niveaubeschrijvingen onder het kopje *Kenmerken van de taakuitvoering* in het referentiekader taal. Een vuistregel voor de beoordeling van een leerlingprestatie is dat voor een voldoende prestatie op niveau 2F een leerling minstens driekwart ofwel vijf van de zes kenmerken op niveau moet laten zien.

Voor het samenstellen van beoordelingsmodellen kan de Kijkwijzer behulpzaam zijn, die in de bijlage is opgenomen.

2.2 Spreek- en gespreksvaardigheid

2.2.1 Positie van spreek- en gespreksvaardigheid in het examen

Spreek- en gespreksvaardigheid dienen in alle leerwegen van het vmbo te worden getoetst in het Schoolexamen.

Bij ons bestaat de indruk dat op vmbo-scholen, vooral in theoretische leerwegen, de voorbereide spreekbeurt/presentatie (met PowerPoint) (met enkele vragen na) daarbij het meest gehanteerd wordt, bijvoorbeeld een presentatie op basis van het sectorwerkstuk. Maar er zijn tegenwoordig ook zo'n veertig vmbo-klassen die meedoen aan het vmbo-toernooi van het Nederlands Debat Instituut (zie www.schooldebatteren.nl). Het is echter niet eenvoudig een goed beeld te schetsen van de stand van zaken naar de realisatie van dit onderdeel van het examenprogramma, omdat er weinig onderzoek naar gedaan is. Het onderzoek naar school-examens in het vmbo van het Cito (2007) vermeldt dat spreek- en gespreksvaardigheid zich 'goeddeels aan de beoordeling in het kader van dit onderzoek' onttrok. Dat wil zeggen dat dit onderdeel daar niet vaak in de PTA's en in de aangeboden schoolexamens opgenomen was. Wij kunnen hiervan daarom geen voorbeelden uit de schoolpraktijk geven.

2.2.2 Wat is er veranderd bij spreek- en gespreksvaardigheid door het referentiekader taal?

De positie van Spreek- en gespreksvaardigheid in het examen is niet veranderd. De exameneenheid Spreek- en gespreksvaardigheid bestaat in het examenprogramma voor alle leerwegen uit NE/K/5. Deze eindterm luidt als volgt:

NE/K/5 Spreek- en gespreksvaardigheid

De kandidaat kan:

- relevante informatie verzamelen en verwerken ten behoeve van de spreek- en gesprekssituatie;
- strategieën hanteren ten behoeve van de spreek- en gesprekssituatie;
- compenserende strategieën kiezen en hanteren;
- het spreek-/luisterdoel in de situatie tot uitdrukking brengen;
- het spreek-/luisterdoel en taalgebruik richten op verschillende soorten publiek;
- het spreekdoel van anderen herkennen en de reacties van anderen inschatten;
- in spreek- en gesprekssituaties taalvarianten herkennen en daar adequaat op inspelen.

Voor de gemengde en theoretische leerweg is ook de laatste eindterm uit de verrijking van belang. Deze luidt als volgt:

NE/V/3 Vaardigheden in samenhang

14. De kandidaat kan de vaardigheden uit het kerndeel in samenhang toepassen.

In een vergelijking van deze exameneenheid met de tekst van het referentiekader taal voor gesprekken en spreken op 2F (Leenders & Ravesloot, 2010, p. 30) worden geen fundamentele verschillen gevonden, maar wel enkele niet-fundamentele:

- Het examenprogramma zegt niets over het onderwerp waarover gesproken wordt. Het referentiekader doet dat wel en maakt daarbij bovendien onderscheid tussen spreken en gesprekken. Dit onderscheid kent het examenprogramma niet.
- Het eindexamenprogramma vmbo maakt geen onderscheid in soorten gesprekken; het referentiekader doet dit wel. Het referentiekader onderscheidt enerzijds het deelnemen aan discussie en overleg en het uitwisselen van informatie, en anderzijds het houden van een monoloog en geeft niveaubeschrijvingen van die taken.

- Zowel het examenprogramma als het referentiekader zeggen iets over het luister- en spreekdoel en de afstemming op gesprekspartners en publiek. De exameneenheid noemt het herkennen van taalvariatie en het referentiekader is expliciet over de samenhang, het woordgebruik en woordenschat, de vloeiendheid en verstaanbaarheid en de grammaticale beheersing van de sprekers.

Toelichting op de verschillen

- *Onderwerpen:* Het referentiekader geeft voor Spreken (een monoloog houden) aan dat op niveau 2F onderwerpen uit de (beroeps)opleiding en van maatschappelijke aard aan de orde kunnen zijn. Onderwerpen voor Gesprekken (discussie, overleg en het uitwisselen van informatie) op niveau 2F komen volgens het referentiekader uit de leefwereld van de leerling en (beroeps)opleiding. Met andere woorden: bij het (voorbereid) spreken kan het op niveau 2F gaan over iets abstractere (maatschappelijke) onderwerpen dan bij gesprekken voeren.
- *Taken:* Op niveau 2F omschrijft het referentiekader het kunnen deelnemen aan overleg of discussie als: 'het bespreken wat er gedaan moet worden; bijdragen aan de planning; het verhelderen van een probleem; het uitdrukken van een overtuiging, mening; instemming of afkeuring uitdrukken en commentaar geven op de visie van anderen'. Voor een prestatie op niveau 2F in een monoloog moeten leerlingen 'informatie kunnen verzamelen over een voor hen interessant onderwerp; in grote lijnen redenen en verklaringen kunnen geven voor meningen, plannen en handelingen; korte verhalen kunnen vertellen en vragen naar aanleiding van de presentatie kunnen beantwoorden'.
- *Kenmerken van de taakuitvoeringen:* Het referentiekader geeft ook niveaubeschrijvingen voor de kenmerken van de taakuitvoering. Deze zijn bij uitstek geschikt voor de beoordeling van het niveau van bepaalde leerlingprestaties.

De **kenmerken van de taakuitvoering** die in het referentiekader op niveau 2F voor Spreken worden genoemd, zijn hieronder aan de hand van de kijkwijzer Spreken weergegeven:

Taakuitvoering	2F
Samenhang	
- structuur hele tekst	Gebruikt een samenhangende opsomming van punten en benadrukt het belangrijkste
- tekstcohesie	Gebruikt juiste, eenvoudige voeg- en verwijswaarden
Afstemming op doel (zie de doelen bij aspecten van de taak)	Hanteert herkenbaar spreekdoel, zoals instruerend en informatief
Afstemming publiek	
- keuze register	Kiest in formele en informele situaties het juiste register
- responsiviteit	Beantwoordt vragen naar aanleiding van de presentatie
- ondersteuning	Boeit de luisteraars door middel van concrete voorbeelden en ervaringen
Woorden	
- woordenschat	Als 1F (Beschikt over voldoende woorden)
- woordgebruik	Geeft soms een omschrijving van een onbekend woord
Taalverzorging	
- verstaanbaarheid	Verstaanbaar (ondanks een fout uitgesproken woord of haperingen)
- grammaticale beheersing	Beheerst de grammatica redelijk. Aarzelingen en fouten in zinsbouw worden zo nodig verbeterd
- vloeiendheid	Spreekt vloeiend (maar soms niet bij het denken over woordkeus en zinsbouw)
- non-verbaal gedrag	Als 1F (Houding, intonatie en mimiek ondersteunen het gesprokene)

De **kenmerken van de taakuitvoering** die in het referentiekader op niveau 2F voor Gesprekken worden genoemd, zijn hieronder aan de hand van de kijkwijzer Gesprekken weergegeven:

Taakuitvoering	2F
Samenhang	
- beurten nemen	Komt met juiste frase aan het woord
- bijdragen aan voortgang	Stelt reactie uit totdat de bijdrage van de ander is verwerkt
Afstemming op doel (zie de doelen bij aspecten van de taak)	
- doel vasthouden	Brengt eigen gespreksdoel tot uiting Vraagt door ten behoeve van gespreksdoel (informatie krijgen)
Gesprekspartners	
- keuze register	Kiest in informele en formele situaties het juiste register
- responsiviteit	Herkent spreekdoel van anderen en schat hun reacties goed in
- non-verbaal	Als 1F (Ondersteunt woorden non-verbaal)
Woorden	
- woordenschat	Als 1F (Beschikt over voldoende woorden)
- woordgebruik	Geeft soms een omschrijving van een onbekend woord
Taalverzorging	
- verstaanbaarheid	Verstaanbaar (ondanks een accent, fout uitgesproken woord en/of hapering)
- grammaticale beheersing	Beheerst de grammatica redelijk (maar aarzelingen komen), fouten in zinsbouw worden zo nodig verbeterd
- vloeiendheid	-
- non-verbaal gedrag	-

2.2.3 Implicaties voor het Schoolexamen

Het referentiekader biedt door de mate van detaillering nieuwe mogelijkheden om dit onderdeel van het schoolexamen gestalte te geven. De indeling in twee subdomeinen Spreken en Gesprekken suggereert bijvoorbeeld de keuze voor twee aparte onderdelen in het PTA: een monoloog en een gesprek. Wij zouden daarvoor om twee redenen willen pleiten:

- De beoordeling van mondelinge vaardigheid is een lastige zaak: twee momenten van beoordeling verhoogt de betrouwbaarheid van het (gemiddelde) cijfer.
- Voor (sommige) leerlingen is het leveren van een goede spreekprestatie niet eenvoudig: zij verdienen het om een extra kans te krijgen om een prestatie te leveren die voldoende of meer dan voldoende is.

Volgens ons kan het schoolonderzoek spreek- en gespreksvaardigheid het beste verdeeld worden over meerdere zittingen, waarbij zowel spreken als gesprekken voeren aan bod komen. Onderdelen van een schoolexamen Spreek- en gespreksvaardigheid kunnen zijn:

- a) een voordracht/presentatie/spreekbeurt (met vragen na) over een meer abstract onderwerp, dat ook bij andere algemene vakken van de sector voorbereid en afgenomen kan worden);
- b) een discussie (over een onderwerp dat wat dichterbij de leerlingen ligt);
- c) een overleg (in een beroepssetting).

Onderdeel a) kan op veel verschillende manieren worden ingevuld. Een voordracht kan informatief zijn, maar ook betogend van aard. Op sommige scholen wordt met voldoening gewerkt aan wat ze daar een 'pitch' noemen: een heel korte, overtuigende voordracht. Ook

worden mondelinge presentaties van het sectorwerkstuk in het kader van het schoolexamen Nederlands beoordeeld.

In plaats van het organiseren van meerdere aparte zittingen kan ook gewerkt worden met het bijhouden van een portfolio waarin verschillende (kleinere) voorbeelden van zowel voordracht, discussie als overleg zijn opgenomen.

De beoordelingsmodellen bij de spreek- en gespreksproducten kunnen worden geënt op het referentiekader en dienen in elk geval, naast de items inhoud en indien van toepassing argumentatie, alle genoemde kenmerken van de taakuitvoering te omvatten. Bij de beoordeling van een leerlingprestatie kan de vuistregel gehanteerd worden dat voor een voldoende driekwart of vijf van de zes kenmerken van de taakuitvoering op niveau 2F door de leerling moeten zijn getoond. Voor het samenstellen van beoordelingsmodellen kan de Kijkwijzer behulpzaam zijn, die in de bijlage is opgenomen.

2.3 Schrijfvaardigheid

2.3.1 Positie van schrijfvaardigheid in het examen

In het vmbo wordt schrijfvaardigheid in het papieren en het digitaal Centraal Examen getoetst door middel van een geleide schrijfpdracht. Hieronder zijn twee voorbeelden van zo'n schrijfpdracht opgenomen, voor respectievelijk de basisberoepsgerichte leerweg en voor de andere leerwegen.

Schrijfpdracht BB: Klachtenbrief rekenmachine

Je hebt in augustus van dit schooljaar bij Van de Veght Educatie in Culemborg een rekenmachine, de Math FX 82, gekocht. Je hebt deze tegelijkertijd met je schoolboeken besteld.

Vorige week kwam je er tijdens de wiskundeles achter dat de rekenmachine niet meer wilde starten. Je wilt heel graag dat er een oplossing voor dit probleem komt. Als je gaat zoeken in de spullen die bij je rekenmachine horen, vind je het garantiebewijs. Daarin staat dat je een jaar garantie hebt op de rekenmachine, als je de aankoopbon meestuurt. Helaas heb je die niet meer. Je hebt nog wel het garantiebewijs en je klantnummer bij Van de Veght: G36111.

Omdat je de rekenmachine hard nodig hebt, besluit je om een klachtenbrief te sturen naar Van de Veght Educatie, Dieselstraat 1, postcode 4163 AE in Culemborg. Je dateert je brief op 12 mei 2010.

Je legt hierin uit wat het probleem met de rekenmachine is. Je vertelt ook dat je nog een jaar garantie hebt op de machine, maar dat je de aankoopbon niet meer hebt.

Je vermeldt daarom je klantnummer in de brief en je zegt als bijlage ook een kopie van het garantiebewijs mee te sturen. Je hoopt dat de firma een oplossing heeft voor je probleem. Tot slot bedank je vooraf voor het afhandelen van de klacht.

Opdracht: Schrijf een keurige brief naar Van de Veght Educatie.

Neem hierin de volgende onderdelen op:

- uitleg van het probleem met de rekenmachine
- vermelding garantie
- het probleem met de aankoopbon
- vermelding van je klantnummer
- vermelding van een kopie garantiebewijs als bijlage
- het verzoek om een oplossing van het probleem
- een bedankje.

Let er op dat je alles vermeldt in je klachtenbrief en dat je een goede indeling maakt.

(Opgave 27 uit het Examen Nederlands CSE BB 2010, tijdvak 1)

Schrijftopdracht KB en GT: artikel voor schoolkrant

Je bent onlangs naar een schoolfeest geweest. Het was een leuk feest en je hebt veel plezier gehad met je vrienden. Je was vooral erg tevreden over de muziek die de dj draaide. De volgende ochtend werd je wakker en je hoorde een hoge pieptoon. Pas na enkele uren was de pieptoon weer verdwenen.

Omdat je er niet helemaal gerust op was, ging je zoeken op internet. Daar las je enkele artikelen over gehoorschade bij het beluisteren van harde muziek, onder andere de tekst *Domoren verpesten gehoor* waarin verwezen wordt naar de site www.oorcheck.nl. Je bent wel geschrokken van wat je daar las: bij meer dan 85 decibel aan geluid is oorbescherming tijdens het werk al verplicht. Boven 120 decibel gaat geluid echt pijn aan de oren doen.

Je wilt er nog meer over weten en besluit een bezoek te brengen aan de website van de Nationale Hoorstichting, www.hoorstichting.nl. Daar lees je ten eerste de informatie dat meer dan 20.000 jongeren jaarlijks gehoorbeschadiging oplopen in Nederland en ten tweede dat oorsuizingen en een hoge pieptoon de eerste tekenen van gehoorbeschadiging kunnen zijn. Er staat ook een waarschuwing: voor een veilig gebruik van je mp3-speler mag je de volumeknop op maximaal 60% zetten bij het gebruik van oordopjes en op maximaal 70% bij het gebruik van een koptelefoon.

Ergens anders op internet vind je nog een interessante tabel. Daaruit blijkt wel, dat geluid veel eerder schadelijk kan zijn dan veel jongeren blijkbaar denken en dat een disco soms het hardst denkbare lawaai produceert.

Aantal decibel	Geluid
10	Ritselende bladeren
70	Stofzuiger
80	Drukke verkeersweg
100	Geweerschot, mp3-speler op hoogste stand
110	Cirkelzaag
120	Kettingzaag, rockconcert
130	Pijngrens, discotheek
150	Startend straalvliegtuig

Een artikel voor de schoolkrant

Schrijf in de uitwerkbijlage een artikel voor de schoolkrant over gehoorschade bij jongeren. In dit artikel

- noem je de aanleiding voor jou om het artikel te schrijven;
- vertel je welke twee stukjes informatie je vond op www.hoorstichting.nl;
- geef je jouw mening over de ernst van de gehoorbeschadiging van Nederlandse jongeren;
- gebruik je twee gegevens uit de tabel om je mening kracht bij te zetten;
- noem je de waarschuwing van de Nationale Hoorstichting welke percentages van het volume van mp3-spelers veilig zijn bij oordopjes en koptelefoons;
- verwijst je naar de website www.oorcheck.nl waar volgens de tekst *Domoren verpesten gehoor* iedereen zijn gehoor kan meten;
- wens je dat alle lezers verstandig zullen omgaan met harde muziek.

Verzin een pakkende titel en vergeet niet je naam en klas onder het artikel te zetten.

(Opgave 25 uit het Examen Nederlands CSE KB en GT 2010, tijdvak 1)

Schrijfvaardigheid wordt getoetst in het centraal examen, maar mag ook onderdeel uitmaken van het schoolexamen. Redenen om dat te doen zijn:

- Schrijfvaardigheid maakt maar een (relatief) klein onderdeel uit van het centraal examen (een kwart tot 30% van het centraal examen en een nog kleiner percentage van het digitaal examen), terwijl het cijfer van het centraal examen voor de helft meetelt voor het

eindexamencijfer. Geen schrijfvaardigheid in het schoolexamen zou betekenen dat schrijfvaardigheid slechts een gewicht heeft van een kleine 15% van het eindexamencijfer Nederlands. Dat is weinig voor een onderdeel dat zo belangrijk is voor de verdere (school)carrière van de leerling.

- Het examenprogramma noemt ook voor de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg meer aspecten van schrijfvaardigheid, zoals informatie verzamelen en verwerken, strategieën gebruiken en teksten herschrijven. Het examenprogramma voor de gemengde en theoretische leerweg bevat bovendien extra eindtermen (verrijking) die onder andere op schrijfvaardigheid betrekking hebben. Om aan al die extra aspecten recht te doen, kunnen ze worden opgenomen in een schoolexamen.

2.3.2 Wat is er veranderd bij schrijfvaardigheid door het referentiekader taal?

De positie van schrijfvaardigheid in het examen is niet veranderd. Voor schrijfvaardigheid gaat het om de vraag of de leerling vorm kan geven aan schriftelijke teksten.

In het examenprogramma is de volgende eindterm over schrijfvaardigheid opgenomen:

NE/K/7 Schrijfvaardigheid

De kandidaat kan:

- relevante informatie verzamelen en verwerken ten behoeve van het schrijven;
- schrijfstrategieën hanteren;
- compenserende strategieën kiezen en hanteren;
- het schrijfdoel in teksten tot uitdrukking brengen;
- het schrijfdoel en taalgebruik richten op verschillende soorten lezerspubliek;
- conventies hanteren met betrekking tot schriftelijk taalgebruik;
- elektronische hulpmiddelen gebruiken bij het schrijven;
- concepten van de tekst herschrijven op basis van geleverd commentaar.

Voor de gemengde en theoretische leerweg zijn ook de eindtermen uit de verrijking van belang. Deze luiden als volgt:

NE/V/1 Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie

12. De kandidaat kan zelfstandig informatie verwerven, verwerken en verstrekken in het kader van het sectorwerkstuk.

NE/V/2 Schrijven op basis van documentatie

13. De kandidaat kan een doel- en publiekgerichte tekst schrijven:
- overeenkomstig de voor de tekstsoort geldende conventies;
 - onder gebruikmaking van documentatie.

NE/V/3 Vaardigheden in samenhang

14. De kandidaat kan de vaardigheden uit het kerndeel in samenhang toepassen.

In een vergelijking van deze exameneenheden met de tekst van het referentiekader taal voor schrijven op 2F zien Leenders & Ravesloot (2010) wel enkele verschillen, maar die zijn niet fundamenteel. Zij concluderen: 'Het referentiekader noemt onderwerpen en zegt iets over de opbouw van een tekst op dit niveau, ook noemt het meer tekstsoorten en geeft het omschrijvingen rond woord- en woordgebruik. Het examenprogramma bevat een strategische component. Ook het verzamelen en verwerken van relevante informatie wordt in het examenprogramma duidelijker genoemd dan in het referentiekader.' (ibid., p. 26).

Toelichting op de verschillen

- *Onderwerpen:* Wat er in het referentiekader taal wordt gezegd over onderwerpen op niveau 2F ('uiteenlopende, vertrouwde onderwerpen uit de (beroeps)opleiding en van maatschappelijke aard') wijkt niet fundamenteel af van wat er in onderwijs Nederlands gebruikelijk is. Leerlingen moeten wel over meerdere onderwerpen (op basis van zelfstandig verzameld en verwerkt materiaal) hebben geschreven om te laten zien dat ze dit kunnen.
- *Tekstsoorten:* In het referentiekader taal worden op niveau 2F (inclusief 1F) enkele tekstsoorten genoemd die niet in oudere versies van het examenprogramma Nederlands vmbo en/of syllabi voor het Centraal examen genoemd worden, en andersom. Onderstaand schema geeft daarvan een overzicht.

Examenprogramma/ syllabus	Referentiekader taal	Niet in beide
E-mails en (informele) brieven Formele brief	Briefje, kaart of e-mail E-mails of informele brieven	Kaart
Formulier	Eenvoudige zakelijke brieven (standaardformuleringen) Eenvoudige standaardformulieren	
Advertentie	Advertentie Notities, berichten en instructies	Notities, berichten en instructies
Verslag, werkstuk	Aantekeningen tijdens een uitleg of les Een verslag of werkstuk met behulp van een stramien Collage of(muur)krant	Aantekeningen tijdens uitleg of les Collage of (muur)krant
Ingezonden stuk of bijdrage aan bijvoorbeeld de schoolkrant Artikel voor schoolkrant, jongerentijdschrift of dagblad Elektronisch vervaardigde tekst		Ingezonden stuk of bijdrage aan bijvoorbeeld de schoolkrant Artikel voor schoolkrant, jongerentijdschrift of dagblad Elektronisch vervaardigde tekst
	Informatie uit verscheidene bronnen samenvatten en samenvoegen Eigen verhaal, informatieve tekst of gedicht	Informatie uit verscheidene bronnen samenvatten en samenvoegen Eigen verhaal, informatieve tekst of gedicht

Het valt op dat het artikel voor de (school)krant en de klachtenbrief (zie de voorbeelden in paragraaf 2.3.) niet in het referentiekader genoemd worden. Een leerling kan met de examenopdracht dus niet laten zien de genoemde tekstsoorten te beheersen; daarvoor zijn meerdere schrijfoopdrachten nodig. Voorts is het de vraag of met de opdracht uit het centraal examen het item 'Informatie uit verscheidene bronnen samenvatten en samenvoegen' getoetst wordt.

- *Woordgebruik*: De omschrijving rond woordgebruik en woordenschat op 2F houdt in dat de leerling moet laten zien te kunnen variëren in woordgebruik, en zich niet tot frequent voorkomende woorden mag beperken.
- *Kenmerken van de taakuitvoering*: Ten slotte worden in het referentiekader niveau-beschrijvingen gegeven, die voor de beoordeling van de schrijfproducten goed gebruikt kunnen worden.

De **kenmerken van de taakuitvoering** die in het referentiekader op niveau 2F voor Schrijven worden genoemd, zijn hieronder aan de hand van de kijkwijzer Schrijven weergegeven.

Taakuitvoering	2F
Samenhang	
- gedachtegang	Als 1F (Ordent de tekst zodanig dat de lezer de gedachtegang kan volgen)
- relaties	Als 1F (Geeft eenvoudige relaties aan (opsomming, chronologie))
- tekstopbouw	De tekst bevat een opbouw, bijvoorbeeld inleiding, kern en slot (maar soms met fouten)
- alineagebruik	Maakt alinea's en geeft inhoudelijke verbanden expliciet aan
- zinsniveau	Gebruikt veel voorkomende signaalwoorden (als, hoewel) en verwijswaarden (die, dat), maar soms met fouten
Afstemming op doel (zie de doelen bij aspecten van de taak)	Blijft in eenvoudige lineaire tekst trouw aan het doel
Afstemming op publiek	
- stijl	Past het woordgebruik en toon aan het publiek aan
- register	Als 1F (Hanteert formeel en informeel taalgebruik)
Woorden	Varieert woordgebruik (maar fouten in idiomatische uitdrukkingen komen nog voor)
Taalverzorging	
- spelling	Spelt meeste woorden en werkwoordsvormen correct
- interpunctie	Interpunctie is accuraat genoeg om de tekst te kunnen volgen
- grammatica	Vertoont redelijke grammaticale beheersing
Leesbaarheid	Gebruikt titel en tekstkopjes Maakt kortere teksten zelf op

2.3.3 Implicaties voor het Schoolexamen

Schrijfvaardigheid alleen toetsen door middel van de schrijfoopdracht uit het centraal examen doet, zoals hiervoor al is vermeld, geen recht aan het referentiekader taal, omdat:

- er slechts een deel van de eindtermen mee gedekt is;
- leerlingen met geleide teksten onvoldoende kunnen laten zien dat zij op niveau 2F kunnen presteren;
- leerlingen met één beperkte schrijfoopdracht hun schrijfcompetentie niet kunnen laten zien.

Het is daarom aan te bevelen het cijfer voor schrijfvaardigheid in het schoolexamen uit meerdere onderdelen samen te stellen. Onderdelen van een SE schrijfvaardigheid kunnen zijn:

- a) een schrijfdossier, waarin van de leerling verschillende schrijfproducten verzameld zijn, waaronder gereviseerde;
- b) een of meer toetsen schrijfvaardigheid (waarbij een vrije schrijfoopdracht ook tot de mogelijkheden behoort):
 - Een schrijfoopdracht voor bijvoorbeeld een klachtenbrief of een verzoek en/of een artikel voor de schoolkrant;
 - Een toets spelling en formuleren (zie Domein 4 voor aspecten voor niveau 1F en 2F).

- c) voor de leerlingen GT: een beoordeling van de talige aspecten van het (schriftelijke deel van) het sectorwerkstuk.

De school kan dus een schoolexamen schrijfvaardigheid afnemen, waarin in elk geval ofwel onderdeel a (een schrijfdossier) ofwel onderdeel b (een of meer toetsen schrijfvaardigheid) voorkomen. Een schrijfdossier biedt de mogelijkheid om ook het examenonderdeel reviseren vorm te geven.

Optie c) – de beoordeling van de taal van het sectorwerkstuk – is in de praktijk niet eenvoudig te realiseren. De vraag is: wie doet de correctie? Is dat de docent Nederlands, die toch al veel correctiewerk heeft of de docent van een ander vak, die zich misschien niet voldoende capabel acht voor een grondige beoordeling van de taal? Maar als de sectie Nederlands samenwerkt met andere vakken bij de totstandkoming van het sectorwerkstuk, dan is deze optie in het kader van taal bij andere vakken het overwegen waard.

Bij het ontwerpen van beoordelingsmodellen voor schrijfproducten kan gebruik gemaakt worden van de beschrijvingen in het referentiekader door de kenmerken van de taakuitvoering in het model te verwerken. Om te beoordelen of een prestatie op niveau 2F is geleverd, kan de vuistregel gehanteerd worden dat daarvoor driekwart of vijf van de zes kenmerken van de taakuitvoering op dat niveau getoond zijn. Voor het samenstellen van beoordelingsmodellen kan de Kijkwijzer behulpzaam zijn, die in de bijlage is opgenomen.

2.4 Fictie

2.4.1 Positie van fictie in het examen

Fictie wordt op vmbo in alle leerwegen getoetst in een schoolexamen.

2.4.2 Wat is er veranderd bij fictie door het referentiekader taal?

De positie van het domein fictie in het examen is door het referentiekader niet veranderd.

In het examenprogramma is de volgende eindterm over fictie opgenomen:

NE/K/8 Fictie

De kandidaat kan:

- verschillende soorten fictiewerken herkennen;
- de situatie en het denken en handelen van de personages in het fictiewerk beschrijven;
- de relatie tussen het fictiewerk en de werkelijkheid toelichten;
- voor KB, GT en TL: kenmerken van fictie in het fictiewerk aanwijzen;
- voor KB, GT en TL: relevante achtergrondinformatie verzamelen en selecteren;
- een persoonlijke reactie geven op het fictiewerk en deze toelichten met voorbeelden uit het werk.

Voor de gemengde en theoretische leerweg is ook de laatste eindterm uit de verrijking van belang. Deze luidt:

NE/V/3 Vaardigheden in samenhang

14. De kandidaat kan de vaardigheden uit het kerndeel in samenhang toepassen.

In vergelijking met de tekst voor het referentiekader op 2F merken Leenders & Ravesloot (2010) vooral het volgende op:

- De omschrijvingen van de referentieniveaus voor het lezen van fictionele, narratieve en literaire teksten kunnen in verband worden gebracht met de eindtermen voor fictie van het examenprogramma.
- De aanduidingen van de tekstkenmerken komen niet voor in het examenprogramma.
- De omschrijvingen in het referentiekader zijn gedetailleerder.
- De kenmerken van de taakuitvoering bevatten geen nieuwe elementen, met uitzondering van de omschrijving bij evalueren die aangeeft dat de leerling op niveau 2F *de interesse in bepaalde genres of onderwerpen(kan) motiveren*.
- Eén exameneindterm voor kb/gl/tl ligt in het referentiekader op niveau 3F:
 - 'Relevante achtergrondinformatie verzamelen en selecteren.' (ibid., p. 28)

Verder zijn de volgende aspecten uit het referentiekader voor het lezen van fictionele, narratieve en literaire teksten op niveau 2F niet of in een andere formulering terug te vinden in de eindtermen:

- Een aanduiding van het type literatuur dat gelezen dient te worden.
- Een aanduiding van de wijze waarop de literatuur gelezen dient te worden.
- Een aanduiding van de tekstkenmerken waaraan de te lezen werken dienen te voldoen.

Toelichting

- *Teksttype en wijze van lezen*: de algemene omschrijving van fictie op niveau 2F zegt dat leerlingen eenvoudige adolescentenliteratuur herkenkend kunnen lezen. Gezien het cumulatieve karakter van het referentiekader is ook de omschrijving van 1F relevant: daar gaat het om jeugdliteratuur en om belevend lezen. Idealiter maakt de leerling een ontwikkeling door waarin niet alleen het type tekst dat wordt gelezen ingewikkelder wordt (van kinderboeken via jeugdliteratuur naar adolescentenliteratuur), maar waarin ook een manier van lezen wordt toegevoegd aan het repertoire (van belevend naar herkenkend lezen).
Belevend lezen is een manier van lezen die past bij de ontwikkelingsfase waarin de leeshouding en literatuuropvatting van de leerling vooral gekenmerkt wordt door een behoefte aan spanning ofwel actie en drama ofwel emotie (Witte, 2008). Herkenkend lezen hoort bij de ontwikkelingsfase waarin literatuur bijdraagt aan de interesse in herkenbare situaties, gebeurtenissen en emoties. De personages en situaties waarin zij terecht komen zijn in deze fase voor de lezers herkenbaar.
- *Tekstkenmerken*: de te lezen literaire werken moeten op 2F voldoen aan kenmerken die betrekking hebben op de structuur en de inhoud. De structuur is helder en de werken kenmerken zich door een dramatische verhaallijn, waarin de spanning af en toe wel wordt onderbroken door gedachten of beschrijvingen. Poëzie en liedjes die op dit niveau aan bod komen, hebben doorgaans een verhalende inhoud en een emotionele lading.
- *Kenmerken van de taakuitvoering*: de eindterm 'relevante achtergrondinformatie verzamelen en selecteren', valt in het referentiekader op niveau 3F. Deze eindterm heeft geen betrekking op leerweg bb en vraagt dus alleen iets van de leerlingen op de hogere niveaus van het vmbo.
- *Niveaubeschrijvingen*: in het referentiekader worden voor elk niveau beschrijvingen gegeven van tekstkenmerken en kenmerken van de taakuitvoering. Voor de beoordeling van leerlingprestaties binnen de exameneenheid Fictie zijn vooral de kenmerken van de taakuitvoering relevant. Hieronder geven we aan welke kenmerken van de taakuitvoering van toepassing zijn op het lezen van fictionele, narratieve en literaire teksten op niveau 2F.

De **kenmerken van de taakuitvoering** die in het referentiekader op niveau 2F voor Lezen van fictionele, narratieve en literaire teksten worden genoemd, zijn hierna weergegeven aan de hand van de kijkwijzer Lezen van fictionele, narratieve en literaire teksten.

Taakuitvoering	2F
Begrijpen	
- structurelementen	Als 1F (Herkent basale structurelementen, zoals wisselingen van tijd en plaats, rijm en versvorm)
- stijl	Herkent letterlijk en figuurlijk taalgebruik
- genre/inhoud	Herkent het genre
- personages	Beschrijft het denken, voelen en handelen van personages
- verwikkeling	Vertelt de geschiedenis chronologisch na Beschrijft situaties en verwikkelingen in de tekst
Interpreteren	
- relatie met werkelijkheid	Bepaalt in welke mate de personages en gebeurtenissen herkenbaar en realistisch zijn
- structurelementen	Als 1F (Wijst spannende, humoristische of dramatische passages aan)
- personages	Typeert personages, zowel innerlijk als uiterlijk
- thematiek	Benoemt het onderwerp van de tekst
Evalueren	
- argumenten	Hanteert emotieve en realistische argumenten
- reflectie op teksten	Licht persoonlijke reacties toe met voorbeelden uit de tekst
- reflectie op literaire ervaringen	Motiveert interesse in bepaalde genres of onderwerpen
- interactie	Als 1F (Wisselt leeservaringen uit met medeleerlingen)

2.4.3 Implicaties voor het schoolexamen

Het schoolexamen fictie kan verdeeld worden over meerdere zittingen. Onderdelen van een SE fictie kunnen zijn:

- een fictiedossier, waarin leerlingen opdrachten en eventueel ander materiaal bij de gelezen werken hebben verzameld;
- een leesautobiografie en balansverslag(en) waarin de literaire smaak en ontwikkeling zijn beschreven;
- een of meer schriftelijke en/of mondelinge toetsen over de gelezen literaire werken;
- een mondelinge eindtoets.

Vanuit het referentiekader taal kan worden gesteld dat bij Fictie de literaire ontwikkeling en de smaakontwikkeling van de leerling centraal moeten staan. Het heeft daarom onze voorkeur het schoolexamen in te richten aan de hand van een fictiedossier (optie a+b), met aan het einde een mondelinge toets (optie d). Juist een mondeling leent zich uitstekend voor een laatste peiling van de literaire ontwikkeling.

Het fictiedossier kan de status van handelingsdeel krijgen en moet voldoende beoordeeld zijn voordat het SE kan worden afgesloten. Maar het kan ook als verzameling van 'deelttoetsen' gebruikt worden, waarvan de cijfers gebruikt worden bij de berekening van het eindcijfer. Zoals in de Handreiking examen Nederlands vmba (2007) is gesuggereerd, kan het leesdossier zich ook uitstreken tot het lezen van zakelijke teksten. In dat geval bevat het leesdossier ook verwerkingsopdrachten die zijn gemaakt bij het lezen van zakelijke teksten.

Als wordt gekozen voor een mondeling examen Fictie, dan zou dit eigenlijk geen twee doelen moeten dienen. Met andere woorden: niet alleen of tevens gebruikt worden voor het toetsen van mondelinge vaardigheid. Als het mondeling fictie wordt gecombineerd met schoolexamen mondelinge taalvaardigheid, komen de verschillende exameneenheden naar alle waarschijnlijkheid onvoldoende aan bod. Immers: de docent die ook nog het examengesprek moet leiden, kan niet twee heel verschillende aspecten, namelijk de gespreksvaardigheid van de leerling en

zijn literaire bagage, in een keer (met twee verschillende beoordelingsmodellen) zorgvuldig beoordelen. Ook voor de leerling is het lastig om zich tijdens een toets op twee verschillende dingen tegelijk te concentreren

De beoordelingsmodellen bij de toetsen kunnen geënt zijn op het referentiekader en opgezet worden aan de hand van de kenmerken van de taakuitvoering. Het is goed om dan ook te kijken naar de nevenliggende niveaus 1F en 3F. De kijkwijzer Lezen van fictionele, narratieve en literaire teksten kan daarbij behulpzaam zijn (zie de bijlage). Het verdient aanbeveling om deze kenmerken te integreren in het gehanteerde beoordelingsinstrument.

3. Van referentiekaders naar kijkwijzers

3.1 Het ontstaan van de kijkwijzers

Ter ondersteuning van de aanbeveling het referentiekader te gebruiken bij de (verdere) ontwikkeling van beoordelingsinstrumenten, zijn in deze herziening van de handreiking verschillende kijkwijzers opgenomen. Daarin wordt de informatie uit het referentiekader systematisch uiteengehaald en overzichtelijk gepresenteerd. Bij het werken met het referentiekader taal hebben we ervaren dat de teksten in het referentiekader hier en daar moeilijk te doorgronden zijn. Door de herordening van de informatie kunnen opdrachten en leerlingprestaties sneller worden gekoppeld aan de beschreven referentieniveaus. We zullen het ontstaan van de kijkwijzers hieronder toelichten aan de hand van de beschrijving die is overgenomen uit Van der Leeuw, Meestringa & Ravesloot (2010).

Hoe zijn de kijkwijzers tot stand gekomen? We bespreken dat proces van omwerken aan de hand van het subdomein Spreken. Bij de andere (sub)domeinen hanteerden we een identieke werkwijze.

3.2 Opbouw en gebruikers(on)gemak van het referentiekader

In de tekst van het referentiekader is steeds sprake van de drie- of vierslag

- algemene omschrijving;
- tekstkenmerken (bij de receptieve vaardigheden luisteren en lezen);
- taken;
- kenmerken van de taakuitvoering.

Kijken we naar de niveaus 1F en 2F van bijvoorbeeld Spreken, dan zien we onder andere het volgende.

	Niveau 1F	Niveau 2F
Algemene omschrijving	Kan in eenvoudige bewoordingen een beschrijving geven, informatie geven, verslag uitbrengen, uitleg en instructie geven in alledaagse situaties in en buiten school	Kan redelijk vloeiend en helder ervaringen, gebeurtenissen, meningen, verwachtingen en gevoelens onder woorden brengen over onderwerpen uit de (beroeps)opleiding en van maatschappelijke aard.
Taken - Een monoloog houden	Kan alledaagse aspecten beschrijven, zoals mensen, plaatsen en zaken. Kan verslag uitbrengen van gebeurtenissen, activiteiten en persoonlijke ervaringen. Kan een kort, voorbereid verhaal of presentatie houden en daarbij op eenvoudige vragen reageren.	Kan in grote lijnen redenen en verklaringen geven voor eigen meningen, plannen en handelingen en kan een kort verhaal vertellen. Kan informatie verzamelen om over een onderwerp uit eigen interessegebied een voorbereide presentatie te geven. Kan vragen beantwoorden naar aanleiding van deze presentatie.
Kenmerken taakuitvoering - Samenhang - Afstemming op doel - Afstemming op publiek - Woordgebruik - Vloeiendheid	(...) (...) Past het taalgebruik aan de luisteraar(s) aan. Kan gebruik maken van ondersteunende maatregelen om een voorbereide presentatie beter aan het publiek over te brengen. (...) (...)	(...) (...) Kan het verschil tussen formele en informele situaties hanteren. Maakt de juiste keuze voor het register en het al dan niet hanteren van taalvariatie (dialect, jongerentaal). Kan de luisteraars boeien door middel van concrete voorbeelden en ervaringen. (...) (...)

Voor de gebruiker - de docent die met het referentiekader in de hand de prestaties van leerlingen wil inschalen - zijn de volgende op zaken van belang:

- De *Algemene omschrijving* wordt min of meer herhaald onder *Taken*. Voor het inschalen van leerlingenprestaties levert zo'n herhaling ruis op. Het is handiger om in één oogopslag te zien om welke taak of taken het gaat.
- Zowel in de *Algemene omschrijving* als in de *Taken* worden uitspraken gedaan over de taakuitvoering, bijvoorbeeld:
 - in eenvoudige bewoordingen;
 - redelijk vloeiend en helder;
 - en daarbij op eenvoudige vragen reageren.

Deze aanduidingen zijn beter op zijn plaats onder *Kenmerken van de taakuitvoering*.

- De omschrijvingen bevatten vaak meerdere informatie-eenheden, bijvoorbeeld: *Kan in grote lijnen redenen en verklaringen geven voor eigen meningen, plannen en handelingen en kan een kort verhaal vertellen*. Zulke meervoudige omschrijvingen belemmeren een efficiënte inschaling van een leerlingenprestatie.
- De gekozen formuleringen maken het verschil tussen de niveaus niet altijd helder, vergelijk:
 - 1F: Kan een kort, voorbereid verhaal of presentatie houden en daarbij op eenvoudige vragen reageren.
 - 2F: Kan informatie verzamelen om over een onderwerp uit eigen interessegebied een voorbereide presentatie te geven. Kan vragen beantwoorden naar aanleiding van deze presentatie.

De gebruiker moet goed zoeken om erachter te komen wat nu precies het verschil is tussen de niveaus. Een korte duiding van het verschil geniet de voorkeur.

- Het referentiekader is zodanig georganiseerd dat een beschrijving op 1F steeds is geïmpliceerd in de beschrijvingen van de hogere niveaus. Anders gezegd: ook op 2F kunnen leerlingen *alledaagse aspecten beschrijven, zoals mensen, plaatsen en zaken*. Ook op 2F passen leerlingen *hun taalgebruik aan de luisteraars aan*. Die geïmpliceerde vaardigheden gaan in het geheel van beschrijvingen vaak verloren.

3.3 Naar eenduidige, enkelvoudige en vergelijkbare omschrijvingen

Aan de hand van bovenstaande opmerkingen hebben we de beschrijvingen van de referentieniveaus eerst afgebroken in zo klein mogelijke, enkelvoudige elementen. Vervolgens zijn die elementen opnieuw geordend. Voor die nieuwe ordening hebben we een aantal nieuwe categorieën moeten toevoegen. Zo maken we bij de omschrijving van de Taak (waarin de oorspronkelijke Algemene omschrijving is verwerkt) gebruik van drie aspecten:

- inhoud/context, zoals *in alledaagse situaties in en buiten de school*;
- vorm, zoals *presentatie*;
- functies/doelen, zoals *informer* en *instructie* geven.

En ook bij de Taakuitvoering is een aantal kenmerken in kleinere aspecten uiteengelegd. Bij Afstemming op publiek maken we bijvoorbeeld onderscheid tussen:

- register;
- responsiviteit;
- ondersteuning.

Deze werkwijze resulteerde in kijkwijzers met korte en zoveel mogelijk eenduidige omschrijvingen, die de gebruiker in één oogopslag zicht geven op wat er op een bepaald niveau van leerlingen wordt gevraagd. De kijkwijzers vergemakkelijken ook een snelle vergelijking van de verschillende niveaus. Ter illustratie volgt hier het deel van de kijkwijzer voor Spreken, dat correspondeert met bovenstaande passage uit het referentiekader.

Niveau 1F		Niveau 2F
Aspecten van de taak		
Inhoud/context	- in alledaagse situaties in en buiten school	- uit de (beroeps)opleiding - van maatschappelijke aard - uit eigen interessegebied
Vorm - presentatie	Kan een korte voorbereide presentatie geven	Kan een presentatie geven met behulp van - zelf verzamelde informatie
Funcities/doelen - informeren - instrueren - beschrijven - rapporteren (verhalen) - argumenteren	Kan informatie geven Kan uitleg en instructie geven Kan mensen, plaatsen en zaken beschrijven Kan verslag/verhaal doen van gebeurtenissen, activiteiten en persoonlijke ervaringen n.v.t.	Als 1F Als 1F Kan meningen, verwachtingen en gevoelens beschrijven Als 1F Kan redenen en verklaringen geven voor eigen meningen, plannen en handelingen
Kenmerken van de taakuitvoering		
1. Samenhang	(...)	(...)
2. Afstemming op doel	(...)	(...)
3. Afstemming op publiek - register	n.v.t.	Kiest in formele en informele situaties het juiste register
- responsiviteit	Past het taalgebruik aan aan de luisteraar(s) en beantwoordt vragen	Als 1F
- ondersteuning	Maakt gebruik van materialen die de presentatie ondersteunen	Boeit de luisteraar door middel van concrete voorbeelden en ervaringen
4. Woorden	(...)	(...)
5. Uitvoering	(...)	(...)

Met de kijkwijzers hebben we met groepen docenten Nederlands goede ervaringen opgedaan (zie bijvoorbeeld Van der Leeuw, Meestringa & Ravesloot, 2010). De duidelijkheid en de hanteerbaarheid van het referentiekader wordt er naar hun mening mee vergroot.

De kijkwijzers voor Gesprekken, Luisteren, Schrijven, Lezen van zakelijke teksten en Lezen van fictie zijn op dezelfde wijze tot stand gekomen. Daarna zijn alle kijkwijzers opnieuw nauwkeurig bekeken en op elkaar afgestemd. Deze laatste stap verklaart mogelijke afwijkingen van delen van de kijkwijzers in hoofdstuk 2 en de kijkwijzers in de bijlage ten opzichte van de voorbeelden in dit hoofdstuk.

3.4 Van het referentiekader taal naar beoordelingsmodellen

In hoofdstuk 2 stellen wij steeds voor beoordelingsmodellen bij schoolexamens te enten op het referentiekader taal. Om dat gemakkelijker te maken, geeft deze handreiking kijkwijzers bij de relevante exameneenheden.

Kijkwijzers zijn echter geen kant-en-klare beoordelingsmodellen. Allereerst ontberen ze een normeringsvoorstel, waarin de weging van de verschillende onderdelen is opgenomen. Ten tweede zijn ze niet volledig. Docenten zullen bij schrijfvaardigheid bijvoorbeeld ook de inhoud van het werk en indien van de toepassing de gehanteerde argumentatie willen beoordelen. Daartoe zijn de kijkwijzers ontoereikend, omdat het referentiekader immers weinig zegt over deze onderdelen. Voor Spreken en Gesprekken geldt eigenlijk hetzelfde.

Graag hadden wij voorbeelden gepresenteerd van goede beoordelingsmodellen die zijn gebaseerd op het referentiekader. Het ontwikkelen van dergelijke beoordelingsmodellen is echter geen sinecure en vraagt naast samenwerking en overleg met docenten ook om ervaring met de modellen in de praktijk. Gegeven het referentiekader omvat een goed beoordelingsmodel naar onze mening namelijk het volgende:

- relevante onderdelen uit het referentiekader: aspecten van de taak en tekstkenmerken en van de kenmerken van de taakuitvoering;
- specifieke elementen die leraren belangrijk vinden (zoals Inhoud en Argumentatie bij spreek-, gespreks- en schrijfvaardigheid);
- de mogelijkheid om te laten zien en vast te leggen dat een leerling zich op deze punten ergens op de ontwikkelingslijn bevindt.

Een vmbo-leerling zal bij het examen aantoonbaar op 2F moeten zitten, maar kan voor een aantal aspecten best al een flink eind op weg zijn naar 3F. Als dat het geval is, zou dat tot uitdrukking moeten komen in het behaalde cijfer. Andersom dient een cijfer ook uit te drukken dat een leerling voor een of meer aspecten het gewenste niveau niet of maar net heeft gehaald. Dit impliceert de ontwikkeling van beoordelingsmodellen in rubrics, waarbij het mogelijk is om uit te drukken dat de ene 2F-prestatie beter is dan de andere en dus met een hoger cijfer wordt gehonoreerd. Een rubric beschrijft in woorden verschillende niveaus van een vaardigheid.

Dergelijke beproefde modellen zijn nog niet voorhanden. Betekent dat dan dat de docent nu met lege handen staat? Wij denken van niet. De kijkwijzers kunnen worden gebruikt om het bestaande beoordelingsmodel naast het referentiekader te leggen en aan het model die onderdelen toe te voegen die tot nu toe aan de aandacht van de docent waren ontsnapt. Een dergelijke eenvoudige kwaliteitsslag maakt uw beoordelingsmodel al meer 'referentiekader-proof'.

Docenten die verder willen gaan en zelf met een op het referentiekader gebaseerde rubric willen experimenteren, hebben met de kijkwijzers handzaam gereedschap tot hun beschikking om daaraan vorm te geven.

Wij nemen ons voor in de nabije toekomst voorbeelden van beoordelingsmodellen te ontwikkelen en uit te proberen. Deze zullen te zijner tijd bij deze herziening op de website van SLO gepubliceerd worden.

Deel 2: Handreiking schoolexamen Nederlands vmbo

Connie Raymakers-Volaart en Dirkje Ebbers

1. Status van de handreiking

Het zal weinigen zijn ontgaan: de examenprogramma's voor het vmbo zijn globaler geformuleerd. De 'oude' examenprogramma's dateren alweer uit de tweede helft van de jaren negentig. En, bij de destijds heersende opvatting over de rol van de overheid in de aansturing van het onderwijs hoorden examenprogramma's met gedetailleerd voorgeschreven inhoud. Deze aansturingsfilosofie past niet meer in deze tijd waarin de overheid de autonomie van de scholen hoog in het vaandel heeft staan en meer ruimte aan de scholen wil toekennen.

Het globaal formuleren van de examenprogramma's heeft betrekking op de wijze waarop de exameneenheden zijn uitgeschreven. Voor alle vakken en beroepsgerichte programma's bestaat een exameneenheid in de meeste gevallen nog maar uit één exameneenheid, waarin de inhoud van de betreffende exameneenheid is samengevat. Dit heeft geresulteerd in exameneenheden die algemener en op een hoger abstractieniveau zijn geformuleerd. Omdat de herziening alleen betrekking heeft op een globalere omschrijving van de exameneisen, is het globale examenprogramma al van toepassing vanaf het examenjaar 2007.

In juni jl. heeft de staatssecretaris de herziene examenprogramma's vastgesteld. De programma's zijn door het ministerie van OCW toegestuurd aan alle scholen voor voortgezet onderwijs. Ook zijn ze te downloaden van de website Het Examenblad: www.examenblad.nl.

Een derde deel van het examenprogramma wordt centraal getoetst. Vanaf 2007 betreft dit een vast deel. Het roulatiesysteem dat sommige vakken kenden is daarmee verleden tijd. Voor de exameneenheden die centraal getoetst worden is voor elk vak en beroepsgericht programma een syllabus opgesteld. De syllabus beschrijft van elke exameneenheid welke concretere inhoud tot de exameneenheid gerekend worden. Al deze concretisering zijn onder de noemer 'klein onderhoud' tegen het licht gehouden en waar nodig bijgesteld. Dat heeft geresulteerd in geactualiseerde inhoud die voorschrijvend van aard zijn voor zowel makers van de opgaven voor het centraal examen als voor docenten. De omschrijvingen in de syllabus worden met ingang van het examenjaar 2007 centraal geëxamineerd. Begin juli 2007 hebben alle vmbo-scholen een pakket syllabi toegestuurd gekregen voor de vakken/programma's waarin de leerling examen doen. De syllabi zijn te downloaden van de website van het CvE: <http://www.examenblad.nl/>

Voor de exameneenheden die met een schoolexamen afgesloten worden (twee derde deel van het examenprogramma) zijn alleen de globaal geformuleerde exameneenheden vastgesteld. De scholen hebben daardoor ruimte voor het maken van eigen inhoudelijke keuzes voor de concretisering van die exameneenheden, maar zijn niet verplicht van die geboden ruimte gebruik te maken. Voor scholen die de geboden ruimte wel willen benutten, is de voorliggende handreiking gemaakt die niet voorschrijvend is, maar bedoeld is om docenten ideeën aan te reiken. De handreiking is te downloaden van de website van de SLO: www.slo.nl.

Jacqueline Kerkhoffs,
Programma manager vmbo/mbo

SLO, Enschede, juli 2007

2. Verschil tussen het oude en het herziene examenprogramma

2.1 De beschrijving van het nieuwe examenprogramma

De exameneisen in het nieuwe examenprogramma zijn globaler omschreven dan voorheen. Het programma geeft (nog steeds) een duidelijke richting aan, maar biedt meer ruimte. Scholen kunnen binnen de aangegeven onderwerpen in het schoolexamen meer eigen keuzes maken. Bovendien kan men nu ook 'eigen' onderwerpen toevoegen.

De nieuwe eindexamenprogramma's worden per vak beschreven in drie documenten:

1. Het examenprogramma (vastgesteld door de minister) dat wordt beschreven in globale exameneenheden. Deze globale exameneenheden verschillen slechts op enkele punten met de exameneenheden uit het oude examenprogramma. Het examenprogramma met de globale exameneenheden is opgenomen in bijlage 1.
2. Voor het centraal examen is een syllabus opgesteld waarin een specificatie wordt gegeven van de exameneenheden die getoetst worden in het centraal examen. Voor de syllabus wordt verwezen naar de website: www.examenblad.nl.
3. Voor het schoolexamen is door SLO per vak een handreiking uitgewerkt, waarin wordt beschreven hoe de globale exameneenheden getoetst kunnen worden in het schoolexamen.

Het examenprogramma en de syllabus zijn voorschrijvend van karakter, deze handreiking is dat niet. De handreikingen zijn bedoeld als 'servicedocumenten' voor scholen om de mogelijkheden die zijn ontstaan voor het schoolexamen toe te lichten.

2.2 Het oude examenprogramma

Het oude examenprogramma bestond uit een algemene toelichting bij het examen, een beschrijving van de onderdelen van het examen Nederlands en de exameneenheden van het vak Nederlands. Ieder exameneenheid omvatte een globale exameneenheid met een meer concrete specificatie. De toetsen en opdrachten in het schoolexamen moesten aantoonbaar representatief zijn voor de exameneenheden en hun specificaties.

Bovendien werden ook richtlijnen gegeven voor vorm en omvang van het schoolexamen. Het schoolexamen moest bestaan uit schriftelijke en mondelinge toetsen, tenminste twee praktische opdrachten, een handelingsdeel en het sectorwerkstuk. Het schoolexamen moest de vorm hebben van een examendossier.

De praktische opdrachten en het handelingsdeel worden in het herziene examenprogramma niet meer genoemd. Het sectorwerkstuk blijft alleen voor de GL/TL gehandhaafd in exameneenheid verwerven, verwerken en verstrekken van informatie (HE/V/1).

2.3 Verdeling examenstof over centraal examen en schoolexamen

In de syllabus wordt de verdeling gegeven van de exameneenheden Nederlandse taal over het centraal examen en het schoolexamen.

Een derde van het examenprogramma wordt centraal geëxamineerd en twee derde deel in het schoolexamen.

Exameneenheden		CE	Moet op SE	Mag op SE
NE/K/1	Oriëntatie op leren en werken		B,K,G,T	
NE/K/2	Basisvaardigheden		B,K,G,T	
NE/K/3	Leervaardigheden voor het vak Nederlands	B,K,G,T	B,K,G,T	
NE/K/4	Luister- en kijkvaardigheid ¹	B ² ,K,G,T		B,K,G,T
NE/K/5	Spreek- en gespreksvaardigheid		B,K,G,T	
NE/K/6	Leesvaardigheid	B,K,G,T		B,K,G,T
NE/K/7	Schrijfvaardigheid	B,K,G,T		B,K,G,T
NE/K/8	Fictie		B,K,G,T	
NE/V/1	Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie		G,T	
NE/V/2	Schrijven op basis van documentatie		G,T	
NE/V/3	Vaardigheden in samenhang		G,T	

Aandachtspunten

Centraal Examen

1. Het centraal examen Nederlandse taal omvat dus voor alle leerwegen Leervaardigheden en Leesvaardigheid.
2. Het centraal examen voor de Kaderberoepsgerichte leerweg, Gemengde leerweg en de Theoretische leerweg omvat ook Schrijfvaardigheid.
3. De verrijkingsdelen voor de Gemengde en Theoretische leerweg Schrijven op basis van documentatie en Vaardigheden in samenhang (op basis van verzameld materiaal voor het sectorwerkstuk) zijn geen onderdeel meer van het centraal examen.

Schoolexamen

Het schoolexamen Nederlandse taal heeft dus tenminste betrekking op de examenonderdelen die niet in het centraal examen getoetst worden, maar de examenonderdelen die wel tot het centraal examen behoren, mogen ook in het schoolexamen aan de orde komen.

2.4 De exameneenheden van het centraal examen

In de syllabus wordt in de exameneenheden die deel uitmaken van het centraal examen een specificatie gegeven van de globale exameneenheden. Deze toelichting is in hoge mate gelijk aan de inhoud van het 'oude' programma. Voor deze exameneenheden verandert er weinig tot niets.

De verschillen met het oude programma betreffen:

1. Leervaardigheden voor het vak Nederlands (NE/K/3)

In het oude examenprogramma ging het bij deze exameneenheid om twee aspecten:

- strategieën toepassen om taken en opdrachten goed uit te kunnen voeren
- een persoonlijk oordeel geven over teksten, programma's en fictie op basis van argumenten.

In het nieuwe examenprogramma is het geven van een persoonlijk oordeel komen te vervallen.

2. Schrijfvaardigheid (NE/K/7)

Deze exameneenheid is uitgebreid met:

- relevante informatie verzamelen en verwerken ten behoeve van het schrijven
- concepten van de tekst herschrijven op basis van het geleverd commentaar.

¹ Voor 2008 en 2009 heeft de CvE m.b.t. NE/K/4 het volgende bepaald B moet op CE, mag op SE en K,G,T moet op SE (zie ook CvE, talen syllabi centraal examen 2008 en 2009, blz. 5, 11 en 16.

² De CvE kan bepalen dat het centraal examen geen betrekking heeft op NE/K/4.

2.5 Toelichting op de geglobaliseerde exameneenheden van het schoolexamen

De voorschriften voor de vorm (toetsen, praktische opdrachten, handelingsdeel, fictiedossier) van het schoolexamen worden bij de geglobaliseerde exameneenheden niet meer genoemd. Alleen het sectorwerkstuk blijft verplicht voor de gemengde en de theoretische leerweg zoals blijkt uit verrijksdeel V1.

Ook in de exameneenheden van het schoolexamen zijn wat verschillen met het oude programma te vinden.

1. Oriëntatie op leren en werken (NE/K/1)
In het nieuwe examenprogramma wordt bij deze exameneenheid expliciet melding gemaakt van “het belang van Nederlands in de maatschappij”.
2. Basisvaardigheden (NE/K/2)
In deze exameneenheid worden “zelfstandig leren en werken” en “de Nederlandse taal functioneel gebruiken” niet meer genoemd.
3. Luister- en kijkvaardigheid (NE/K/4)
In het nieuwe examenprogramma behoort “een oordeel geven over een programma en toelichten” ook tot het programma voor de basisberoepsgerichte leerweg.
4. Spreek- en gespreksvaardigheid (NE/K/5)
Aan deze exameneenheid is toegevoegd “relevante informatie verzamelen ten behoeve van de spreek- en gespreksituatie”.
5. Fictie (NE/K/8)
In het nieuwe examenprogramma moet de leerling ook de situatie (naast het denken en handelen) van de personages in het fictiewerk kunnen beschrijven.
In het nieuwe examenprogramma wordt het gebruik van compenserende strategieën en het samenstellen van een fictiedossier niet meer genoemd.
6. Schrijven op basis van informatie (NE/V/2)
In het nieuwe examenprogramma hoeft de gebruikte documentatie niet meer betrekking te hebben op het sectorwerkstuk.

3. Mogelijke invulling van het schooldeel

3.1 Toelichting en suggesties voor de exameneenheden van het schoolexamen

In de syllabus worden de exameneenheden van het centraal examen nader gespecificeerd, maar de exameneenheden van het schoolexamen niet. Een dergelijke uitwerking biedt docenten echter veel steun. Docenten konden in het verleden behoorlijk uit de voeten met de uitwerkingen van de exameneenheden. Daarom wordt in dit hoofdstuk bij alle exameneenheden van het schoolexamen allereerst een toelichting gegeven die is gebaseerd op het oude examenprogramma. Bij de exameneenheden die ook in het centraal examen voorkomen, wordt de specificatie uit de syllabus gegeven.

Vervolgens worden praktijkvoorbeelden gegeven van examenopgaven behorend bij die exameneenheid. Dat zijn voorbeelden afkomstig uit PTA's voor Nederlands en uit een vragenlijst³ die docenten ingevuld hebben. Deze voorbeelden horen eigenlijk bij het 'oude' examenprogramma, maar zijn nog steeds bruikbaar.

Tenslotte worden concrete toetsdoelen en mogelijke examenopgaven beschreven passend bij die exameneenheid.

3.2 Een karakterisering van de exameneenheden

Allereerst een korte karakterisering van de exameneenheden Nederlandse taal.

Het examen Nederlandse taal omvat exameneenheden die gericht zijn op het omgaan met en het produceren van teksten, het verzamelen en verwerken van informatie voor loopbaanoriëntatie en het sectorwerkstuk en het lezen en bestuderen van fictie. De exameneenheden zijn dus van een verschillende orde, namelijk:

- Kan de leerling zich oriënteren op de eigen loopbaan en de rol van de Nederlandse taal daarin? (Ne/K/1)
- Beheerst de leerling een aantal basisvaardigheden? (Ne/K/2)
- Kan de leerling strategieën inzetten? (Ne/K/3)
- Kan de leerling omgaan met schriftelijk en mondelinge teksten? (Ne/K/4, Ne/K/6)
- Kan een leerling vorm geven aan schriftelijke en mondelinge teksten? (Ne/K/5, Ne/K/7)
- Heeft de leerling een aantal boeken gelezen en fictiekenmerken daarin herkend? (Ne/K/8)

En extra voor de gemengde en theoretische leerweg:

- Kan de leerling informatie verzamelen voor en presenteren in het sectorwerkstuk? (Ne/V/1)
- Kan de leerling op basis van documentatie een tekst schrijven? (Ne/V/2)
- Kan de leerling de exameneenheden uit het kerndeel in samenhang toepassen? (Ne/V/3)

Maar de exameneenheden vertonen ook een zekere overlap: de exameneenheden Ne/K/2 en Ne/K/3 komen ook terug in andere exameneenheden.

Het is belangrijk te bedenken, dat exameneenheden uitstekend afzonderlijk getoetst kunnen worden, maar ook heel goed gecombineerd kunnen worden (dat wordt in Ne/V/3 zelfs gevraagd voor de Gemengde en Theoretische Leerweg). Niet alleen zijn combinaties mogelijk van exameneenheden Nederlands, maar ook combinaties van Nederlands met andere vakken. Daardoor ontstaan talloze interessante mogelijkheden voor het toetsen die ook benut kunnen

³ Via de vakcommunity Nederlands van Digischool is docenten gevraagd een vragenlijst in te vullen die betrekking had op het schoolexamen Nederlands. Zie bijlage 2.

worden, dank zij het feit dat voor het schoolexamen alleen nog maar de globale exameneenheden voorgeschreven zijn.

Bij toetsen met verschillende toetsdoelen, zeker als die van een verschillende orde en/of voor verschillende vakken zijn, is het van belang dat voor iedereen duidelijk is wat er getoetst wordt en hoe er beoordeeld wordt. Daarom omvat deze handreiking ook een hoofdstuk over Toetsing (hoofdstuk 4 Over toetsing, vormen van toetsing en suggesties voor weging) waarin uitgangspunten en tips voor het ontwikkelen van toetsen worden beschreven.

NE/K/1 Oriëntatie op leren en werken

De kandidaat kan:

zich oriënteren op de eigen loopbaan en het belang van Nederlands in de maatschappij.

! Deze exameneenheid moet getoetst worden in het schoolexamen.
--

In het oude examenprogramma werd de volgende specificatie gegeven.

De kandidaat kan:

1. zich bewust worden van de eigen achtergrond, interesses, motivatie, sterke en zwakke punten door terug te kijken op eigen ervaringen en deze schriftelijk, mondeling en/of beeldend weer te geven;
2. de rol en het belang van taalvaardigheid in het Nederlands aangeven in verband met het functioneren in een meertalige samenleving;
3. de rol en het belang aangeven van fictie voor een zinvolle invulling van de vrije tijd*;
4. de rol en het belang aangeven van Nederlandse taalvaardigheid in verschillende arbeidsgebieden en werksoorten;
5. de eigen interesse en affiniteit verwoorden met bepaalde arbeidsgebieden, werksoorten, functies en opleidingen;
6. onderzoeksvaardigheden, keuzevaardigheden, reflectievaardigheden en sociaalcommunicatieve vaardigheden inzetten ten behoeve van het eigen keuzeprocess;
7. eigen waarden en normen verwoorden ten aanzien van betaalde en onbetaalde arbeid en zorgtaken;
8. de betekenis verwoorden van een mogelijke arbeidsrol voor zichzelf en anderen.

* Fictie in verband met vrijetijdsbesteding was een beetje een vreemde eend in de bijt en wordt in de globale exameneenheden niet meer genoemd.

Het bovenstaande houdt dus in, dat leerlingen: het belang kunnen aangeven van beheersing van het Nederlands in de maatschappij en voor het werk dat ze willen gaan doen, gedachten over hun eigen arbeidsrol kunnen weergeven en laten zien hoe ze keuzes maken.

Voorbeelden uit de praktijk

In voorgaande jaren werd dit examenonderdeel o.a. als volgt getoetst: een sollicitatiegesprek voeren, een sollicitatiebrief schrijven, praktische sectoropdrachten in leerjaar 3. In de Theoretische leerweg werd dit onderdeel ook wel getoetst door middel van het sectorwerkstuk of een artikel over de vervolgopleiding.

In deze exameneenheid gaat het er vooral om dat de leerling laat zien dat hij/zij inzicht in en zicht op de eigen loopbaan heeft en op beheersing van het Nederlands die nodig is. Natuurlijk kan daarbij ook de vorm en correctheid beoordeeld worden, maar daarmee toetst men een ander exameneenheid.

Andere mogelijkheden om deze exameneenheid te toetsen

Toetsdoelen	Eindexamenopdrachten
De leerling kan een mondelinge of schriftelijke beschrijving geven van eigen werkervaringen (betaald werk, onbetaald werk, zorgtaken).	Deelnemen aan een discussie over werker- varingen of het belang van vrijwilligerswerk. Een presentatie houden of een verslag schrijven over de ervaringen die hij/zij heeft opgedaan met een bijbaantje, vakantiebaantje of vrijwilligerswerk. In het sectorwerkstuk de eigen werkervaringen beschrijven.
De leerling kan een mondelinge of schriftelijke beschrijving en een mening geven over een bepaald beroep en de wijze waarop deze informatie verzameld is.	Een presentatie houden of een onderzoeks- verslag schrijven over het verzamelen van informatie voor beroepskeuze.
De leerling kan een mondelinge of schriftelijke beschrijving geven van eigen ervaringen met taal in werk- en vrijwilligerssituaties of de eisen die gesteld worden in bepaalde werksituaties.	Deelnemen aan een discussie over het belang van een goede beheersing van het Nederlands. Een artikel schrijven of een presentatie houden over de eisen die in bepaalde beroepen gesteld worden aan de beheersing van het Nederlands. In het sectorwerkstuk aandacht besteden aan de eisen die in bepaalde beroepen gesteld worden aan de beheersing van het Nederlands. Met behulp van een portfolio aantonen dat een aantal talige taken in werk- of vrijwilligers- situaties zijn uitgevoerd.

NE/K/2 Basisvaardigheden

De kandidaat kan:
basisvaardigheden toepassen die betrekking hebben op communiceren, samenwerken, en informatie verwerven, verwerken en presenteren.

! Deze exameneenheid moet getoetst worden in het schoolexamen!

In het oude examenprogramma werd de volgende specificatie gegeven:

De kandidaat kan

1. zelfstandig leren en werken
 - een aanpak kiezen voor het uitvoeren van een opdracht
 - een planning maken
 - het eigen werk organiseren en op methodische wijze uitvoeren
 - de voortgang van het eigen werk bewaken
 - een eenvoudige product- en procesevaluatie maken
2. werken met informatie- en communicatietechnologie
 - gegevens opslaan
 - berekeningen uitvoeren
 - zoeksystemen gebruiken
 - communiceren door e-mail
3. de Nederlandse taal functioneel gebruiken
 - teksten begrijpend lezen en beluisteren
 - eenvoudige schriftelijke teksten produceren in correct Nederlands
 - in gesprekken passende verbale en non-verbale middelen kiezen
 - zich in uiteenlopende taalsituaties gepast presenteren

4. vaardig omgaan met verbale en cijfermatige informatie
 - bronnen gebruiken (vraaggesprekken, boeken en ander schriftelijk materiaal, audiovisuele bronnen, geautomatiseerde gegevensbestanden)
 - informatie op waarde schatten, kiezen en ordenen
 - informatie bewerken (samenvatten, tabel opstellen, grafiek tekenen)
5. in het leer- en werkproces adequaat omgaan met zichzelf en anderen
 - sociale conventies in acht nemen
 - overleggen en onderhandelen met anderen
 - taken verdelen
 - zich aan afspraken houden
 - rekening houden met anderen
 - kritiek geven en incasseren
 - een eigen standpunt innemen en verdedigen
 - samen met anderen werk uitvoeren en presenteren.

Zoals hiervoor al gezegd, wordt in de bovenstaande exameneenheid het aspect "zelfstandig leren en werken" en "de Nederlandse taal functioneel gebruiken" niet meer genoemd.

De leerlingen moeten dus laten zien, dat ze kunnen samenwerken bij het leren en werken, informatiesystemen kunnen gebruiken, (informatie uit) teksten kunnen verwerken en teksten kunnen produceren.

Voorbeelden uit de praktijk

In voorgaande jaren hebben scholen deze exameneenheid vaak vertaald in spelling- en grammaticatoetsen, soms aangevuld met toetsen voor stijl en woordenschat. Dergelijke toetsen betreffen echter maar een heel beperkt deel van deze exameneenheid, namelijk wat in het oude examenprogramma (en er nu niet meer zo duidelijk staat!) werd aangeduid met: "de Nederlandse taal functioneel gebruiken" en dan alleen nog maar "eenvoudige schriftelijke teksten produceren in correct Nederlands".

Andere scholen geven aan dat dit examenonderdeel wordt getoetst bij andere vaardigheden of bijvoorbeeld bij het mediadossier. Daarbij bestaat echter het risico dat het examenonderdeel eigenlijk helemaal niet getoetst wordt. In zo'n toetsopdracht en in het beoordelingsmodel moet dan expliciet aangegeven worden wat er van de leerling gevraagd wordt met betrekking tot deze exameneenheid en hoe dat beoordeeld wordt.

Andere mogelijkheden om deze exameneenheid te toetsen

Toetsdoelen	Eindexamenopdrachten
De leerling kan in verschillende situaties samenwerken, flexibel en creatief zijn, werkzaamheden plannen en sociale vaardigheden toepassen.	<ul style="list-style-type: none"> • Samen met anderen een opdracht plannen en voorbereiden. • Deelnemen aan een werkoverleg.
De leerling kan bij het communiceren gebruik maken van geschikte communicatiemiddelen o.a. e-mail, SMS, telefoon, enzovoort	<ul style="list-style-type: none"> • Een (groeps-) telefoongesprek voeren. • Een e-mail schrijven. • Een SMS sturen. • Een memo schrijven voor een collega. • Een zakelijke brief schrijven.

Toetsdoelen	Eindexamenopdrachten
De leerling kan gebruik maken van informatiesystemen en deskundigen, snel de juiste bronnen opzoeken en deze informatie gebruiken en verwerken, waar nodig met gebruik van computerprogramma's.	<ul style="list-style-type: none"> • Informatie verzamelen m.b.v. zoekmachines, gegevensbestanden. • Informatie verzamelen uit literatuur en audiovisueel materiaal. • Deskundigen en mensen met ervaring interviewen. • Verzamelde informatie verwerken in een samenvatting of een database.
De leerling kan informatie overdragen door middel van een mondelinge of schriftelijke presentatie.	<ul style="list-style-type: none"> • Een presentatie houden of een verslag of artikel schrijven over informatie die verzameld is.

NE/K/3 Leervaardigheden in het vak Nederlands
<p>De kandidaat kan strategische vaardigheden toepassen die bijdragen tot:</p> <ul style="list-style-type: none"> • het bereiken van verschillende lees-, schrijf-, luister- en kijk-, spreek- en gespreksdoelen • de bevordering van het eigen taalleerproces • het compenseren van eigen tekortschietende taalkennis of communicatieve kennis. <p>! Deze exameneenheid moet getoetst worden in het schoolexamen!</p>

Deze exameneenheid wordt voor alle leerwegen getoetst in het centraal examen en wordt daarom ook gespecificeerd in de syllabus en wel als volgt:

De kandidaat beheerst een aantal strategische vaardigheden die bijdragen tot de ontwikkeling van het eigen leervermogen.

De kandidaat kan:

1. strategieën kiezen en hanteren die afgestemd zijn op het bereiken van verschillende lees-, schrijf-, luister- en kijk-, spreek- en gespreksdoelen
2. strategieën kiezen die het eigen taalleerproces bevorderen
3. compenserende strategieën kiezen en hanteren wanneer de eigen taal- of communicatieve kennis tekortschiet:
 - informatie afleiden uit de context
 - woordenboek gebruiken
 - vragen wat iets betekent
 - omschrijvingen gebruiken
 - non-verbale middelen benutten.

Leerlingen moeten dus bij elke taalkaak strategieën kunnen toepassen om die taak goed te kunnen uitvoeren en een compenserende strategie kunnen kiezen als hun kennis of vaardigheden tekort schieten.

Strategieën zijn 'hulpmiddelen' om bepaalde taken goed uit te voeren en daarom is het niet eenvoudig om die te beoordelen bij een traditionele toets of eindexamenopdracht. Temeer omdat het toch de bedoeling is dat leerlingen op den duur die strategieën 'vanzelf' gaan toepassen en zich er niet meer zo bewust van zijn.

Voorbeelden uit de praktijk

Dit examenonderdeel wordt als volgt getoetst in het centraal examen⁴:

- In het KB-examen Nederlands wordt in opgave 1 zoekend lezen getoetst met de opdracht: "Lees eerst de vragen en zoek daarna de antwoorden op in de tekst".

⁴ Met dank aan Klaas Schreuder (Cito) die deze informatie verschaftte.

- In het BB- en GT-examen zit dat onderdeel niet, maar impliciet zitten de strategieën er natuurlijk wel in, want het gaat bij de meeste teksten om intensief lezen. Bij de samenvatting van het KB- en GT-examen wordt een beroep gedaan op combinatie van globaal en intensief lezen.
- De compenserende strategieën, genoemd onder 3, worden impliciet in de examens getoetst. Alleen 'Informatie afleiden uit de context' komt een enkele keer ook expliciet aan de orde in vragen waarbij de leerling onbekende woordbetekenissen moet afleiden uit de context.

In de Kijk- en Luistertoetsen Nederlands van het Cito zitten de strategieën ook verwerkt, doordat de toetsonderdelen ingaan op verschillende aspecten van teksten en doordat de instructies vooraf aan de leerlingen per onderdeel verschillen: zij mogen de vragen wel of niet vooraf of tijdens het kijken en luisteren inzien en zij mogen wel of niet aantekeningen maken tijdens het kijken en luisteren.

Docenten melden dat zij dit examenonderdeel als volgt toetsen: bij Leesvaardigheid, bij alle toetsen waarvoor ze een voorbereiding moeten doen bijvoorbeeld een spellingtoets en een schrijftoets, volgens de methode Nederlands, als onderdeel van tentamens, bij alle vaardigheden, bij een mediatoets Krant in de klas. Docenten gaan er dus van uit dat leerlingen die vragen goed beantwoord hebben, ook de juiste strategie hebben toegepast. Het is natuurlijk waar, dat bij de genoemde toetsen de strategische vaardigheden van leerlingen een rol spelen, maar men krijgt op die manier geen duidelijk beeld van de leervaardigheden van leerlingen.

Andere mogelijkheden om deze exameneenheid te toetsen

Mogelijkheden om het toepassen van strategieën tijdens examenopdrachten te stimuleren:

- Bij bepaalde opdrachten van het schoolexamen gebruik van woordenboek niet toestaan om het afleiden van onbekende betekenissen uit de context te stimuleren. Dat kan echter alleen als de te lezen teksten zich daarvoor lenen en als ook de leerlingen weten dat dit aspect onderdeel is van de beoordeling.
- Leerlingen bij bepaalde opdrachten juist expliciet te verwijzen naar het woordenboek of naar internet om de betekenis van woorden en begrippen te achterhalen.
- Leerlingen bij mondelinge opdrachten expliciet te wijzen op de mogelijkheden van vragen naar betekenissen, het gebruik van omschrijvingen en van non verbale middelen.

Een mogelijkheid om deze exameneenheid te toetsen (maar ook voor andere exameneenheden bestaat natuurlijk die mogelijkheid) is zelfbeoordeling. Op een aantal momenten in leerjaar 3 en/of 4 beoordelen leerlingen zichzelf met behulp van een vragenlijst op het toepassen van bepaalde strategieën. Hierbij kan natuurlijk geen sprake zijn van 'goed' of 'fout', maar wel kan beoordeeld worden wel of een leerling de vragen serieus heeft beantwoord. Dat kan bij opdrachten waarbij leerlingen een logboek moeten bijhouden bijvoorbeeld een logboek bij het sectorwerkstuk, een stage of opdrachten in het kader van loopbaanoriëntatie. De leerlingen zouden daarin aan kunnen geven hoe zij bepaalde taken hebben aangepakt en welke strategieën zij daarbij hebben ingezet.

Nog een andere mogelijkheid is dat een leerling voordoet (hardop denkend) of uitlegt aan een medeleerling of docent hoe hij/zij te werk is gegaan.

Toetsdoelen	Beoordelingsmogelijkheden
De leerling kan strategieën toepassen bij het verwerken of produceren van een schriftelijke of mondelinge tekst.	Met behulp van een formulier of in een logboek beschrijven hoe men tot het eindresultaat is gekomen. Met behulp van een zelfbeoordelingformulier terugkijken op de aanpak. Aan een medeleerling of docent voordoen (hardop denken) of uitleggen hoe men te werk is gegaan bij het schrijven of voorbereiden van de tekst.
De leerling kan strategieën toepassen bij het leren van en functioneren in de Nederlandse taal.	In een logboek aangeven welke strategieën men heeft toegepast bij taalproblemen. Met behulp van een zelfbeoordelingformulier beschrijven welke strategieën bij het leren en hanteren van de Nederlandse taal worden toegepast. Aan een medeleerling of docent uitleggen hoe men te werk is gegaan bij het leren en hanteren van de Nederlandse taal.
De leerling kan strategieën hanteren bij het achterhalen de betekenis van onbekende woorden of zinnen die niet begrepen worden.	In een logboek aangeven welke strategieën men heeft toegepast bij onbekende woorden en zinnen in teksten. Met behulp van een zelfbeoordelingformulier beschrijven welke strategieën worden toegepast bij het achterhalen van de betekenis van woorden en zinnen. Aan een medeleerling of docent voordoen (hardop denken) of uitleggen hoe men te werk is gegaan bij het achterhalen van de betekenis van woorden en zinnen.

NE/K/4 Luister- en Kijkvaardigheid
<p>De kandidaat kan:</p> <ul style="list-style-type: none"> • luister- en kijkstrategieën hanteren • compenserende strategieën kiezen en hanteren • het doel van de makers van een programma aangeven • de belangrijkste elementen van een programma weergeven • een oordeel geven over een programma en dit toelichten • een instructie uitvoeren • <i>de waarde en betrouwbaarheid aangeven van de informatie die door de massamedia verspreid wordt.*</i> <p>* Alleen voor de Kaderberoepsgerichte, Gemengde en Theoretische Leerweg</p> <p>! ☐ Deze exameneenheid zit voor alle leerwegen in het centraal examen. daarnaast mag hij afgesloten worden in het schoolexamen.</p>

Voor deze exameneenheid is een specificatie in de syllabus opgenomen, die ook richting kan geven aan de schoolexamens.

De kandidaat kan:

1. luister- en kijkstrategieën hanteren:
 - globaal luisteren/ kijken
 - zoekend luisteren/ kijken
 - intensief luisteren/ kijken

2. compenserende strategieën kiezen en hanteren wanneer de eigen taalkennis tekort schiet:
 - informatie afleiden uit de context
 - vragen naar betekenis
3. het doel van de makers van een programma aangeven:
 - informatie geven
 - overtuigen
 - een mening geven
 - tot handelen aanzetten
 - amuseren
 - gevoelens oproepen/ uitdrukken
4. de belangrijkste elementen van een programma weergeven:
 - hoofdonderwerp
 - hoofdgedachte
 - relatie tussen tekst en beeld
5. uit een programma de betekenis afleiden van een voor de strekking van het programma belangrijke uitspraak
6. een oordeel geven over een programma op grond van aanwijsbare tekstgegevens
7. een instructie uitvoeren
 Het betreft bij deze exameneenheden kijk- en luistersituaties als:
 - nieuwsbericht
 - documentaire
 - reclameboodschap
 - instructie(programma)
 - discussieprogramma.

De exameneenheid Luister- en kijkvaardigheid richt zich voornamelijk op het luisteren en kijken naar radio- en televisieprogramma's. Leerlingen van de basisberoepsgerichte leerweg moeten van verschillende soorten programma's het doel van de programmamakers, hoofdonderwerp en hoofdgedachte kunnen aangeven, maar ook een oordeel kunnen geven over het programma. Dat wil dus zeggen, dat zij van radio- en televisieprogramma's slechts de grote lijnen hoeven te achterhalen (vooral globaal en zoekend luisteren/kijken). Leerlingen van de Kaderberoepsgerichte, Gemengde en Theoretische leerweg moeten ook aan kunnen geven hoe betrouwbaar een programma is.

In de oude examens ging het hierbij om nieuwsberichten, documentaires, reclameboodschappen en discussieprogramma's, maar in het nieuwe examenprogramma is dit niet meer vastgelegd en kan dus ook geluisterd of gekeken worden naar humoristische en ontspannende programma's.

Daarnaast moeten leerlingen ook een instructie kunnen uitvoeren op basis van een instructie of een instructieprogramma (ook intensief luisteren/kijken).

Voorbeelden uit de praktijk

Veel docenten gebruiken voor het toetsen van kijk- en luistervaardigheden de Kijk- en luistertoetsen vmbo van Cito⁵. Soms wordt deze exameneenheid met behulp van de methode getoetst.

⁵ Informatie is te vinden met http://is41.introweb.nl/cgi-bin/cito2.storefront/EN/product/NE_KL_VMBO

Andere mogelijkheden om deze exameneenheid te toetsen

Toetsdoelen	Eindexamenopdrachten
De leerling kan doel en essentie van een programma aangeven.	<ul style="list-style-type: none"> • Luisteren/kijken naar een programma en vragen daarover beantwoorden in het kader van een kijk-/luisterdossier. • Luisteren/kijken naar een programma in het kader van een project, het sectorwerkstuk of een stage.
De leerling kan een oordeel geven over een programma (en aangeven hoe betrouwbaar het programma is*).	<ul style="list-style-type: none"> • Luisteren/kijken naar een programma en vragen daarover beantwoorden in het kader van een kijk-/luisterdossier. • Luisteren/kijken naar een programma in het kader van een project, het sectorwerkstuk of een stage.
De leerling kan een handeling uitvoeren na het luisteren/kijken naar een instructie(programma).	<ul style="list-style-type: none"> • Luisteren/kijken naar een instructie voor bepaalde handelingen en die vervolgens uitvoeren. • Luisteren/kijken naar instructie(programma) in het kader van een project of een stage.

* Alleen voor de Kaderberoepsgerichte, Gemengde en Theoretische Leerweg

Het ontwikkelen en afnemen van goede luister- en kijktoetsen is niet eenvoudig en tijdrovend, dus is het begrijpelijk dat scholen kiezen voor een veilige aanpak door middel van de toets van Cito. Maar eigenlijk is dat jammer, omdat bij het werken aan projecten en het sectorwerkstuk er momenten kunnen zijn dat leerlingen luisteren en kijken naar informatieve programma's die voor hen van belang zijn. Ook op die momenten kan de kijk- en luistervaardigheid van leerlingen beoordeeld worden mits daarbij toetsdoel en wijze van beoordeling goed omschreven zijn.

Voor de vreemde talen wordt op sommige scholen een Kijk-/luisterdossier aangelegd. Leerlingen moeten een aantal programma's bekijken en daar een verslag(je) over maken. Een dergelijke aanpak is natuurlijk ook heel bruikbaar bij het toetsen van deze exameneenheid voor Nederlands, temeer omdat hierbij de programma's die bekeken worden, deel uit kunnen maken van de voorbereiding op andere activiteiten. De leerlingen zouden voor het Kijk-/luisterdossier verslagen kunnen schrijven waarin naast een korte beschrijving van de inhoud ook antwoord wordt gegeven op vragen als: Wat was het doel van de programmamakers? Wat is het hoofdonderwerp en de hoofdgedachte van het programma? Wat kun je zeggen over de relatie tussen de tekst en de beelden (indien van toepassing)? Wat vind je (op basis van dit programma) van de volgende uitspraak/stelling: ...? Geef een oordeel over het programma en licht die toe met gegevens uit de tekst. Hoe betrouwbaar lijkt je dit programma en waarop baseer je die mening?

Dergelijke verslagen kunnen onderdeel zijn van een logboek voor sectorwerkstuk of stage en daarnaast gebruikt worden als toetsmoment voor deze exameneenheid.

NE/K/5 Spreek- en gespreksvaardigheid

De kandidaat kan:

- relevante informatie verzamelen en verwerken ten behoeve van de spreek- en gesprekssituatie
 - strategieën hanteren ten behoeve van de spreek- en gesprekssituatie
 - compenserende strategieën kiezen en hanteren
 - het spreek-/luisterdoel in de situatie tot uitdrukking brengen
 - het spreek-/luisterdoel en taalgebruik richten op verschillende soorten publiek
 - het spreekdoel van anderen herkennen en de reacties van anderen inschatten
 - in spreek- en gesprekssituaties taalvarianten herkennen en daar adequaat op inspelen.
- ! Deze exameneenheid moet getoetst worden in het schoolexamen!

In het oude examenprogramma werd de volgende specificatie gegeven:

De kandidaat kan

1. strategieën hanteren ten behoeve van de spreek- of gesprekssituatie
 - zich voorbereiden
 - informatie verwerven
 - informatie verwerken
 - informatie verstrekken
 - reflecteren op de eigen deelname
2. compenserende strategieën kiezen en hanteren wanneer de eigen taalkennis
 - tekortschiet
 - omschrijvingen gebruiken
 - parafraseringen gebruiken
 - non-verbale middelen benutten
3. het spreek-/luisterdoel in de situatie tot uitdrukking brengen
 - informatie geven
 - informatie vragen
 - overtuigen
 - een mening geven
 - tot handelen aanzetten
4. het spreek-/luisterdoel en taalgebruik richten op verschillende soorten publiek
 - taalgebruik: woordkeus, intonatie, tempo, articulatie, houding, publiek, directe omgeving, instanties, gesprekspartners met een hogere status
5. het spreekdoel van anderen herkennen en de reacties van anderen inschatten
6. het verschijnsel van in Nederland voorkomende taalvarianten onderkennen en er in spreek- en gesprekssituaties op inspelen
 - taalvarianten: dialecten, groepstalen, talen van allochtone en andere minderheden, Nederlands als standaardtaal.

Het betreft bij deze exameneenheden spreek- en gesprekssituaties als

- monoloog met vragen en/of discussie erna voor een bekend publiek (een persoonlijke beleving navertellen, een situatie beschrijven, een uitleg geven, een mening geven, een boek of film bespreken, verslag uitbrengen)
- dialoog (informatie vragen aan instanties, ook telefonisch, een vraaggesprek houden met een bekende of onbekende*)
- polyloog (deelnemen aan een groeps-, kring- of klassengesprek).

* Alleen voor de Kaderberoepsgerichte, Gemengde en Theoretische leerweg

Voor de Basisberoepsgerichte leerweg is in de opdrachten een grote mate van sturing aanwezig met betrekking tot doel, publiek, vorm en inhoud van de te produceren gesproken teksten.

Voor de overige drie leerwegen is in de opdrachten een zekere mate van sturing aanwezig met betrekking tot doel, publiek, vorm en inhoud van de te produceren gesproken teksten. De taaluitingen van de kandidaten voldoen overwegend aan eisen van publiekgerichtheid en formele correctheid.

De leerlingen moeten voor deze exameneenheid dus laten zien dat ze mondelinge taal als communicatiemiddel (in monoloog en in interactie) kunnen gebruiken en dat ze rekening kunnen houden met taalvariaties.

Voorbeelden uit de praktijk

Docenten noemen de volgende manieren om deze exameneenheid te toetsen: een mondelinge toets fictiedossier, presentatie van een thema, discussie, debat, monoloog.

Bij de mondelinge toets fictiedossier moet natuurlijk wel duidelijk zijn dat het ook om deze exameneenheid gaat en niet alleen om de exameneenheid van NE/K/8 Fictie. Maar ook bij de overige suggesties is het van belang duidelijk te maken dat (ook) de spreek- of gespreksvaardigheid beoordeeld wordt.

Andere mogelijkheden om deze exameneenheid te toetsen

Toetsdoelen	Eindexamenopdrachten
De leerling kan in een presentatie of een gesprek informatie geven, informatie vragen, overtuigen, een mening geven, tot handelen aanzetten.	<ul style="list-style-type: none"> • Een presentatie houden, uitleg geven over een opleiding, stage of werkervaringen, boek of film. • Informatie vragen bij instanties over een stage, een opleiding, een vacature. • Een interview afnemen over werksituaties, opleidingen, beroepskeuze. • Medeleerlingen of collega's uitleg en opdrachten geven.
De leerling kan bij een presentatie of in een gesprek rekening houden met verschillende soorten publiek en verschillende taalvarianten.	<ul style="list-style-type: none"> • Een presentatie geven voor publiek met verschillende achtergronden en verschillend taalgebruik. • Een gesprek voeren met een leidinggevende, klant/cliënt of een collega.
De leerling kan in een discussie een mening geven en overtuigen.	<ul style="list-style-type: none"> • Deelnemen aan een werkoverleg/discussie/debat in het kader van een thema, project, het sectorwerkstuk of beroepskeuze.
De leerling kan in gesprekken het spreekdoel van anderen herkennen en de reacties van anderen inschatten.	<ul style="list-style-type: none"> • Deelnemen aan een werkoverleg/discussie/debat in het kader van een thema, project, het sectorwerkstuk of beroepskeuze.

Een punt van aandacht bij deze exameneenheid is de beoordelaarsrol. Met name bij de polyloog (groeps-, kring of klassengesprek) is het denkbaar dat medeleerlingen een rol spelen in de beoordeling. In hoofdstuk 4 over toetsing gaan wij hier nader op in.

NE/K/6 Leesvaardigheid

De kandidaat kan

- leesstrategieën hanteren
- compenserende strategieën kiezen en hanteren
- functie van beeld en opmaak in een tekst herkennen
- het schrijfdoel van de auteur aangeven (en de talige middelen die hij hanteert om dit doel te bereiken)*
- een tekst indelen in betekenisvolle eenheden en de relaties tussen die eenheden benoemen
- het hoofdonderwerp en de hoofdgedachte van een tekst aangeven (en een samenvatting geven)*
- een oordeel geven over de tekst en dit oordeel toelichten.

* Alleen voor de Kaderberoepsgerichte, Gemengde en Theoretische Leerweg

! Deze exameneenheid is voor alle leerwegen ook onderdeel van het centraal examen, zij het dat er verschillen zijn tussen de leerwegen, zoals hierboven ook aangegeven is.

De exameneenheid mag ook getoetst worden in de schoolexamens.

In de syllabus staat de volgende specificatie:

De kandidaat kan

1. leesstrategieën hanteren:
 - globaal lezen
 - zoekend lezen
 - intensief lezen
2. compenserende strategieën gebruiken wanneer de eigen taalkennis tekortschiet:
 - informatie afleiden uit de context
 - vragen naar betekenis
 - woordenboek gebruiken
3. de functie van beeld en opmaak in een tekst herkennen:
 - titel
 - tussenkopjes
 - illustraties
 - lettertypes
 - tekst- en alinea-indeling
4. het schrijfdoel van de auteur aangeven:
 - informatie verstrekken
 - overtuigen
 - een mening geven
 - tot handelen aanzetten
 - amuseren
 - gevoelens oproepen/ uitdrukken
5. een tekst indelen in eenheden als inleiding, kern en slot
6. van de kern van een tekst de hoofdgedachte van de verschillende tekstdelen geven
 - en de functie van de delen benoemen
7. uit een tekst de betekenis afleiden van een voor de strekking van de tekst belangrijk woord, belangrijke woordgroep of zin
8. het hoofdonderwerp en de hoofdgedachte van een tekst aangeven (Basisberoepsgerichte leerweg) of met behulp van een voorgestructureerde opdracht van een eenvoudige korte tekst een globale samenvatting geven, waarin hoofdonderwerp, hoofdgedachte en de gedachtegang in de tekst worden verwoord (Kaderberoepsgerichte, Gemengde en Theoretische leerweg)

9. op eenvoudig niveau verschillende tekstrelaties herkennen, zoals:
 - oorzaak – gevolg
 - doel – middel
 - algemene uitspraak – voorbeeld
 - tegenstelling
 - opsomming
 - voorwaarde
 - argumenten – conclusie
10. talige middelen herkennen die een schrijver hanteert om zijn of haar doel te bereiken, zoals beeldspraak en ironie (alleen voor de kaderberoepsgerichte, gemengde en theoretische leerweg).
11. een oordeel geven over de tekst op grond van aanwijsbare tekstgegevens.
Het betreft bij deze exameneenheden teksten als:
 - korte instructie- en studieteksten
 - reclameteksten
 - artikelen van bescheiden omvang uit kranten en tijdschriften
 - schema's
 - notities
 - elektronisch vervaardigde niet-lineaire teksten met doorklikpunten (hyperlinks).

Voor de Basisberoepsgerichte leerweg zijn de teksten eenvoudig qua woordenschat, zinsbouw, opbouw en niveau van abstractie. De opdrachten bieden de kandidaten steun door een grote mate van voorstructurering.

Voor de Kaderberoepsgerichte, Gemengde en Theoretische leerweg zijn de teksten relatief complex qua woordenschat, zinsbouw, opbouw en niveau van abstractie. De opdrachten bieden de kandidaten steun door een zekere mate van voorstructurering.

Voor alle leerwegen geldt dat de teksten nauw sluiten aan bij de intellectuele en emotionele ontwikkeling van de kandidaten. Bij de tekstkeuze is rekening gehouden met de variatie in culturele achtergrond van de kandidaten.

Leerlingen moeten de opbouw van een tekst doorzien, het schrijfdoel van de auteur kunnen noemen, hoofdonderwerp en de hoofdgedachte van een tekst kunnen aangeven of een globale samenvatting kunnen maken en een oordeel kunnen geven over de tekst. Het samenvatten van teksten wordt niet gevraagd van leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg.

In het centraal examen gaat het om zakelijke tekstsoorten: korte instructie- en studieteksten, reclameteksten, artikelen van bescheiden omvang uit kranten en tijdschriften, schema's, notities en elektronisch vervaardigde niet-lineaire teksten met doorklikpunten (hyperlinks). Deze eis geldt in feite niet voor het schoolexamen en evenals bij Luister- en Kijkvaardigheid zou voor het schoolexamen ook gebruik gemaakt kunnen worden van meer diverterende teksten zoals heel korte verhalen, krantenstrips, weblogs en dergelijke.

Voorbeelden uit de praktijk

In de praktijk wordt deze exameneenheid getoetst door een toets tekst verklaren, lezen van teksten in projecten, met behulp van de tekst van een voorbeeldexamen en ook door leerlingen te laten voorlezen.

Een verantwoorde toetsing van deze exameneenheid door middel van het lezen van teksten in projecten of voorlezen, is niet eenvoudig en vereist een zorgvuldige formulering van toetsdoelen en beoordeling.

Overigens wordt deze exameneenheid door veel scholen niet afzonderlijk getoetst in het schoolexamen.

Andere mogelijkheden om deze exameneenheid te toetsen

Toetsdoelen	Eindexamenopdrachten
De leerling kan aangeven wat een auteur wil bereiken: informatie verstrekken, overtuigen, een mening geven, tot handelen aanzetten, amuseren, gevoelens oproepen/uitdrukken (en hoe hij dat probeert te bereiken*).	Een tekst lezen en vragen daarover beantwoorden in het kader van een leesdossier. Een tekst lezen in het kader van een project, het sectorwerkstuk of een stage. Een tekst lezen, aan medeleerlingen uitleggen wat de bedoeling van de auteur is en bediscussiëren waarom de tekst de moeite waard is om te lezen.
De leerling kan een tekst indelen in eenheden als inleiding, kern en slot.	<ul style="list-style-type: none"> • Een tekst lezen en vragen daarover beantwoorden in het kader van een leesdossier. • Een tekst lezen en een globale samenvatting maken met behulp van een voorgestructureerde opdracht.*
De leerling kan hoofdonderwerp en hoofdgedachte van een tekst aangeven (en met behulp van een voorgestructureerde opdracht een globale samenvatting geven*).	<ul style="list-style-type: none"> • Een tekst lezen en vragen daarover beantwoorden in het kader van een leesdossier. • Een tekst lezen en een globale samenvatting maken met behulp van een voorgestructureerde opdracht in het kader van een leesdossier.* • Een tekst lezen in het kader van een project, het sectorwerkstuk of een stage.
De leerling kan een oordeel geven over de tekst en dit oordeel toelichten.	<ul style="list-style-type: none"> • Een tekst lezen en vragen daarover beantwoorden in het kader van een leesdossier. • Een tekst lezen in het kader van een project, het sectorwerkstuk of een stage. • Een tekst lezen en met medeleerlingen over de tekst discussiëren.
De leerling kan teksten met een specifieke opbouw lezen.	<ul style="list-style-type: none"> • Een tekst lezen en vragen daarover beantwoorden in het kader van een leesdossier. • Een tekst lezen in het kader van een project, het sectorwerkstuk of een stage.

* Alleen voor de Kaderberoepsgerichte, Gemengde en Theoretische Leerweg

De bovenstaande examenopdrachten zijn uiteraard prima afzonderlijk te toetsen, maar leerlingen zouden hiervoor ook een Leesdossier kunnen aanleggen (waarin ook fictie opgenomen zou kunnen worden). Voor het Leesdossier schrijven de leerlingen verslagen vergelijkbaar met het Kijk-/luisterdossier d.w.z. een korte beschrijving van de inhoud met daarbij vragen als: Wat was het doel van de auteur? Hoe is de tekst opgebouwd? Wat is het hoofdonderwerp en de hoofdgedachte van de tekst? Geef een oordeel over het programma en licht die toe met gegevens uit de tekst.

Dergelijke verslagen kunnen ook onderdeel uitmaken van een logboek voor sectorwerkstuk of stage.

NE/K/7 Schrijfvaardigheid

De kandidaat kan:

- relevante informatie verzamelen en verwerken ten behoeve van het schrijven
- schrijfstrategieën hanteren
- compenserende strategieën kiezen en hanteren
- het schrijfdoel in teksten tot uitdrukking brengen
- het schrijfdoel en taalgebruik richten op verschillende soorten lezerspubliek
- conventies hanteren met betrekking tot schriftelijk taalgebruik
- elektronische hulpmiddelen gebruiken bij het schrijven
- concepten van de tekst herschrijven op basis van geleverd commentaar.

! Deze exameneenheid is voor de kaderberoepsgerichte, gemengde en theoretische leerweg onderdeel van het centraal examen. Voor de basisgerichte beroepsgerichte leerweg kan schrijfvaardigheid in het centraal examen getoetst worden, maar de exameneenheid mag ook getoetst worden in het schoolexamen.

! Concepten van de tekst herschrijven op basis van geleverd commentaar is een nieuw aspect in deze exameneenheid!

In de syllabus wordt de volgende specificatie gegeven:

De kandidaat kan

1. schrijfstrategieën hanteren:
 - een schrijfplan maken
 - informatie verwerven, verwerken en verstrekken
 - op basis van reacties en suggesties van anderen de tekst herschrijven
2. compenserende strategieën kiezen en hanteren wanneer de eigen taalkennis tekortschiet:
 - omschrijvingen gebruiken
 - hulpmiddelen gebruiken zoals woordenboek, spellingcontrole
3. het schrijfdoel in teksten tot uitdrukking brengen:
 - informatie geven
 - informatie vragen
 - overtuigen
 - een mening geven
 - tot handelen aanzetten
4. het schrijfdoel en taalgebruik richten op verschillende soorten lezerspubliek:
 - taalgebruik: woordkeuze, toon, zinsbouw
 - lezerspubliek: directe omgeving, instanties, geadresseerden met een hogere status
5. conventies hanteren met betrekking tot tekstsoorten, tekst- en alinea-opbouw, spelling en interpunctie en uiterlijke verzorging
6. beschikbare elektronische hulpmiddelen in het schrijfproces gebruiken. Het betreft bij deze exameneenheden teksten als:
 - advertentie
 - formulier
 - informele en formele brief of e-mail
 - ingezonden stuk of bijdrage, bijvoorbeeld voor de schoolkrant (basisberoepsgerichte leerweg) of een artikel bijvoorbeeld voor de schoolkrant, een jongerentijdschrift of een dagblad (kaderberoepsgerichte, gemengde en theoretische leerweg)
 - verslag
 - werkstuk
 - elektronisch vervaardigde tekst.

In de opdrachten voor de Basisberoepsgerichte leerweg is een grote mate van sturing aanwezig met betrekking tot doel, publiek, vorm en inhoud van de te produceren teksten.

In de opdrachten voor de Kaderberoepsgerichte, Gemengde en Theoretische leerweg is een zekere mate van sturing aanwezig met betrekking tot doel, publiek, vorm en inhoud van de te produceren teksten. De taaluitingen van de kandidaten voldoen overwegend aan eisen van publiekgerichtheid en formele correctheid.

Leerlingen moeten dus doelgericht en publieksgericht kunnen schrijven, waarbij ze schrijfconventies toepassen en een tekstverwerker kunnen gebruiken. In het centraal examen gaat het om zakelijke teksten: een advertentie, formulier, brieven, bijdrage voor een (school-)krant of tijdschrift, verslag of werkstuk. Voor het schoolexamen geldt die beperking van tekstsoorten niet, hetgeen wil zeggen dat ook creatief schrijven (een verhaal of gedicht) tot de mogelijkheden behoort.

Voorbeelden uit de praktijk

In de schoolpraktijk wordt melding gemaakt van de volgende schrijfopdrachten: een affiche bij een project, zakelijke en persoonlijke brieven o.a. een sollicitatiebrief, een interview (bij een project), een artikel (bij sectorwerkstuk), een verslag, notulen, een betoog, een schrijftoets met een brief en met een artikel. Dit zijn bruikbare voorstellen, mits duidelijk wordt aangegeven welke eisen aan vorm en inhoud worden gesteld, zeker als schrijfvaardigheid onderdeel is van tentamens. Bij schrijfvaardigheid wordt ook verschillende keren een schrijfdossier genoemd soms met de toevoeging: met schrijfopdrachten. Het aanleggen van een schrijfdossier is een uitstekende manier om deze exameneenheid te toetsen, omdat je op die manier goed kunt bewaken dat de verschillende onderdelen van de exameneenheid ook aan bod komen.

Andere mogelijkheden om deze exameneenheid te toetsen

Toetsdoelen	Eindexamenopdrachten
De leerling kan informatie verzamelen (literatuur, internet, interview) en in eigen woorden verwerken in een tekst.	<ul style="list-style-type: none"> • Een folder of een brochure schrijven over een bepaald product, hobby, opleiding of beroep. • Een verslag of artikel schrijven over een opleiding, stage of werkervaringen, boek of film. • Notulen of een verslag schrijven van een bijeenkomst of vergadering.
De leerling kan zijn schrijfdoel (informatie geven, informatie vragen, overtuigen, een mening geven, tot handelen aanzetten) in teksten duidelijk maken.	<ul style="list-style-type: none"> • Een folder of een brochure schrijven over een bepaald product, hobby, opleiding of beroep. • Een verslag of artikel schrijven over een opleiding, stage of werkervaringen, boek of film. • Een brief schrijven naar instanties over een stage, een opleiding, een vacature. • Een gedicht of verhaal schrijven om een mening of overtuiging duidelijk te maken. • Een weblog bijhouden over een stage.
De leerling kan door middel van woordkeuze, toon, zinsbouw zich richten op verschillende soorten lezerspubliek.	<ul style="list-style-type: none"> • Een folder of een brochure schrijven over een bepaald product, hobby, opleiding of beroep. • Een verslag of artikel schrijven over een opleiding, stage of werkervaringen, boek of film voor een specifieke doelgroep.

Toetsdoelen	Eindexamenopdrachten
De leerling kan teksten met een specifieke indeling schrijven.	<ul style="list-style-type: none"> • Een folder of een brochure schrijven over een bepaald product, hobby, opleiding of beroep. • Een advertentie voor een tijdschrift schrijven om iets bekend te maken, iets te koop aanbieden. • Een formulier invullen om informatie te verstrekken bijv. een evaluatie-, beoordelings- of sollicitatieformulier.
De leerling kan teksten schrijven met een goede tekst- en alineaopbouw en correcte spelling en interpunctie.	<ul style="list-style-type: none"> • Een folder of een brochure schrijven over een bepaald product, hobby, opleiding of beroep. • Een verslag of artikel schrijven over een opleiding, stage of werkervaringen, boek of film. • Notulen of een verslag schrijven van een bijeenkomst of vergadering. • Een brief schrijven naar instanties over een stage, een opleiding, een vacature. • Een gedicht of verhaal schrijven.
De leerling kan teksten schrijven op een computer en gebruik maken van een programma voor tekstverwerking.	<ul style="list-style-type: none"> • Een folder of een brochure schrijven over een bepaald product, hobby, opleiding of beroep. • Een verslag of artikel schrijven over een opleiding, stage of werkervaringen, boek of film. • Notulen of een verslag schrijven van een bijeenkomst of vergadering. • Een brief schrijven naar instanties over een stage, een opleiding, een vacature. • Een gedicht of verhaal schrijven.
De leerling kan commentaar bij concepttekst verwerken tot een verbeterde versie van die tekst.	Een concepttekst voor een folder, brief of artikel herschrijven.

Cito heeft digitale schrijftoetsen voor het vmbo⁶ ontwikkeld. Met deze schrijftoetsen op cd-rom kan men de schrijfvaardigheid digitaal trainen en toetsen in het schoolexamen. Ook kunnen leerlingen zich hiermee voorbereiden op de schrijfopdrachten in het centraal examen. De toetsen zijn afgestemd op het examenprogramma voor schrijfvaardigheid, de oefentoetsen omvatten onder andere reviseeropdrachten.

⁶ De digitale schrijftoetsen voor Nederlands in het vmbo uit 2007 zijn bij Cito niet meer verkrijgbaar (februari 2012).

NE/K/8 Fictie

De kandidaat kan:

- verschillende soorten fictiewerken herkennen
- de situatie en het denken en handelen van de personages in het fictiewerk beschrijven
- de relatie tussen het fictiewerk en de werkelijkheid toelichten
- kenmerken van fictie in het fictiewerk aanwijzen*
- relevante achtergrondinformatie verzamelen en selecteren*
- een persoonlijke reactie geven op een fictiewerk en deze toelichten met voorbeelden uit het werk.

* Alleen voor de kaderberoepsgerichte, Gemengde en Theoretische Leerweg

! Deze exameneenheid moet getoetst worden in het schoolexamen!

In het oude examenprogramma werd de volgende specificatie gegeven:

De kandidaat kan

1. verschillende soorten fictiewerken herkennen
2. het denken en handelen van de personages in het fictiewerk beschrijven
3. de in het fictiewerk beschreven situatie onder woorden brengen
4. de relatie tussen het fictiewerk en de werkelijkheid toelichten*
5. een persoonlijke reactie geven op een fictiewerk en deze toelichten met voorbeelden uit het werk
6. kenmerken van fictie in een fictiewerk herkennen met betrekking tot tijd, ruimte, opbouw en thema*
7. relevante achtergrondinformatie verzamelen en selecteren*
8. compenserende strategieën gebruiken wanneer de eigen taalkennis tekortschiet
 - informatie afleiden uit de context
 - vragen naar betekenis
 - woordenboek gebruiken
9. een fictiedossier samenstellen, waarin hij/zij verslag uitbrengt van en reageert op gelezen/bekeken fictiewerken.

Het betreft bij deze exameneenheden fictiewerken als

- gedicht
- kort verhaal
- (jeugd)roman
- stripverhaal
- televisieserie
- film
- dagboek
- toneelstuk*
- cabaret*.

* Alleen voor de Kaderberoepsgerichte, Gemengde en Theoretische leerweg.

De werken sluiten aan bij de intellectuele en emotionele achtergrond van de kandidaten. Bij de keuze ervan wordt ingespeeld op de variatie in culturele achtergrond tussen de kandidaten.

De opdrachten voor de Basisberoepsgerichte leerweg bieden de kandidaten steun door een grote mate van voorstructurering.

De opdrachten voor de drie overige leerwegen bieden de kandidaten steun door een zekere mate van voorstructurering.

Leerlingen moeten dus een persoonlijk verslag kunnen geven of schrijven over fictie en relevante informatie kunnen verzamelen. Dit laatste wordt niet gevraagd van leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg.

Fictie was in het oude examenprogramma al een ruim begrip: proza, poëzie, strips, films en televisieseries, toneel en cabaret. Toneel en cabaret behoorde niet tot de exameneenheden van de basisberoepsgerichte leerweg.

In het nieuwe eindexamenprogramma is het niet meer verplicht een fictiedossier samen te stellen, maar dat mag natuurlijk wel. Een fictiedossier is een goede manier om leerlingen met behulp van een aantal vragen of aanwijzingen voor een verslag zelfstandig en gestructureerd aandacht te laten besteden aan de verschillende onderdelen van deze exameneenheid. In 'Vakdossiers vmbo 2003/2004 Nederlands'⁷ wordt uitgebreid ingegaan op mogelijkheden en ervaringen met een fictiedossier. Het onderdeel Fictie kan uiteraard deel uitmaken van een Leesdossier dat ook gericht is op de exameneenheid NE/K/6 voor Leesvaardigheid.

Voorbeelden uit de praktijk

Praktijkvoorbeelden die docenten noemen hebben: een leesverslag met verwerkingsopdrachten, schriftelijke theorietoets, handelingsdelen zoals Jonge Jury en thema lezen, een boek- en poëzieverslag, leesboeken met fictieopdrachten uit de methode en voortgangstoetsen. Ook wordt een aantal keren het fictiedossier genoemd al of niet met een mondelinge toets.

Andere mogelijkheden om deze exameneenheid te toetsen

Toetsdoelen	Eindexamenopdrachten
De leerling kan fictiewerken (gedicht, kort verhaal, (jeugd)roman, stripverhaal, televisieserie, film, dagboek, toneelstuk* en cabaret*) herkennen en kenmerken van fictie daarin aanwijzen.	<ul style="list-style-type: none"> • Vragen beantwoorden over een fictiewerk in het kader van een fictiedossier. • Een presentatie houden of een verslag schrijven over een fictiewerk. • Een fictiewerk met medeleerlingen bespreken in een mondelinge discussie of een discussie via de mail.
De leerling kan een korte beschrijving geven van de inhoud van een fictiewerk.	<ul style="list-style-type: none"> • Vragen beantwoorden over een fictiewerk in het kader van een fictiedossier. • Een presentatie houden of een verslag schrijven over een fictiewerk. • Een fictiewerk met medeleerlingen bespreken in een mondelinge discussie of een discussie via de mail. • Een boekomslag schrijven met een flaptekst.
De leerling kan aangeven hoe de relatie is tussen een fictiewerk en werkelijkheid.	<ul style="list-style-type: none"> • Vragen beantwoorden over een fictiewerk in het kader van een fictiedossier. • Een presentatie houden of een verslag schrijven over een fictiewerk. • Een fictiewerk met medeleerlingen bespreken in een mondelinge discussie of een discussie via de mail.

⁷ Vakdossiers vmbo 2003/2004 Nederlands, Boer de M., Bonset H., Meestringa T., SLO, Enschede, 2005. http://www.slo.nl/downloads/archief/Vakdossier_Nederlands_2003.doc/

Toetsdoelen	Eindexamenopdrachten
De leerling kan relevante achtergrondinformatie verzamelen en selecteren over een fictiewerk. *	<ul style="list-style-type: none"> • Vragen beantwoorden over een fictiewerk in het kader van een fictiedossier. • Een presentatie houden of een verslag schrijven over een fictiewerk. • Een fictiewerk met medeleerlingen bespreken in een mondelinge discussie of een discussie via de mail.
De leerling kan een persoonlijke reactie geven op een fictiewerk met behulp van voorbeelden uit het werk.	<ul style="list-style-type: none"> • Vragen beantwoorden over een fictiewerk in het kader van een fictiedossier. • Een presentatie houden of een verslag schrijven over een fictiewerk. • Een recensie schrijven over een fictiewerk. • Een collage, kunstwerk of gedicht maken bij een fictiewerk.

* Alleen voor de Kaderberoepsgerichte, Gemengde en Theoretische leerweg.

NE/V/1 Verwerven, enzovoort van informatie
De kandidaat kan zelfstandig informatie verwerven, verwerken en verstrekken in het kader van het sectorwerkstuk. ! Deze exameneenheid geldt alleen voor de Gemengde en Theoretische Leerweg en moet getoetst worden in het schoolexamen!

In het oude examenprogramma werd de volgende specificatie gegeven:

De kandidaat kan

1. In de voorbereidingsfase
 - onderwerp, doel en publiek van het sectorwerkstuk bepalen
 - relevante vragen formuleren, die hij/zij met het sectorwerkstuk wil beantwoorden
2. In de uitvoeringsfase
 - informatie verwerven uit schriftelijke, mondelinge en audiovisuele bronnen, mede met behulp van informatie- en communicatietechnologie
 - uit deze informatiebronnen relevante inhoudselementen kiezen en deze passend ordenen en verwoorden
 - strategieën hanteren, die op het bereiken van de benodigde lees-, schrijf- en luister-/kijkdoelen zijn afgestemd
3. In de afsluitingsfase
 - de bewerkte informatie presenteren op een doel- en publiekgerichte wijze
4. In de evaluatiefase
 - reflecteren op het proces van het werken aan het sectorwerkstuk en het product, het sectorwerkstuk
 - het belang aangeven van het gemaakte sectorwerkstuk voor vervolgstudie, toekomstige beroepspraktijk of algemene vorming.

Leerlingen moeten dus zelfstandig de verschillende stappen bij het maken van een werkstuk kunnen uitvoeren.

Deze exameneenheid spreekt voor zich!

Toetsdoelen	Eindexamenopdrachten
De leerling kan op basis van documentatie een tekst schrijven over een gekozen of voorgeschreven onderwerp, die past bij een specifiek publiek.	<ul style="list-style-type: none"> • Een brochure, verslag of artikel schrijven over een bepaald onderwerp voor een bepaald publiek.

NE/V/2 Schrijven op basis van documentatie

De kandidaat kan een doel- en publiekgerichte tekst schrijven: overeenkomstig de voor de tekstsoort geldende conventies onder gebruikmaking van documentatie.

! Deze exameneenheid geldt alleen voor de Gemengde en Theoretische Leerweg en moet getoetst worden in het schoolexamen! (voorheen in het centraal examen)

! Deze exameneenheid moest voorheen betrekking hebben op het sectorwerkstuk en die eis is komen te vervallen. Leerlingen mogen dus ook over een ander onderwerp informatie verzamelen en een tekst schrijven!

In het oude examenprogramma werd de volgende specificatie gegeven:

De kandidaat kan, onder gebruikmaking van documentatie die hij/zij heeft verzameld in het kader van het sectorwerkstuk, voor een te schrijven tekst

- onderwerp, doel, publiek en tekstsoort bepalen dan wel aflezen uit een verstrekte schrijfoopdracht
- relevante inhoudselementen selecteren en deze passend ordenen en verwoorden
- strategieën hanteren, die op het bereiken van de benodigde lees- en schrijfdoelen zijn afgestemd
- de informatie presenteren op een doel- en publiekgerichte wijze en overeenkomstig de voor de tekstsoort geldende conventies.

Ook deze exameneenheid spreekt voor zich.

Toetsdoel	Eindexamenopdrachten
De leerling kan op basis van documentatie een tekst schrijven over een gekozen of voorgeschreven onderwerp, die past bij een specifiek publiek.	<ul style="list-style-type: none">• Een brochure, verslag of artikel schrijven over een bepaald onderwerp voor een bepaald publiek.

NE/V/3 Vaardigheden in samenhang

De kandidaat kan de vaardigheden uit de exameneenheid in samenhang toepassen.

! Deze exameneenheid geldt alleen voor de Gemengde en Theoretische Leerweg en moet getoetst worden in het schoolexamen!

In het oude examenprogramma werd deze exameneenheid niet nader toegelicht. En eigenlijk hoeft dat ook niet, want het spreekt min of meer vanzelf dat de verschillende exameneenheden ook in samenhang toegepast moeten worden wanneer dat nodig. In praktische opdrachten en het sectorwerkstuk zal deze exameneenheid vaak aan de orde zijn. Wanneer daarbij de eisen bij de verschillende exameneenheden goed omschreven zijn, wordt ook aan deze exameneenheid recht gedaan.

4. Vormen van toetsen en suggesties voor de weging

Aangezien bij het ontwikkelen van toetsen een aantal stappen te onderscheiden zijn, heeft dit hoofdstuk de opzet van een stappenplan. Iedere stap wordt kort toegelicht en waar zinvol voorzien van praktische tips. Relevante informatie voor het ontwikkelen, afnemen en beoordelen van toetsen is te vinden op Toetswijzer (<http://toetswijzer.kennisnet.nl>).

4.1 Stap 1: Stel een toetsplan op

Eindexamens zijn bedoeld om na te gaan of leerlingen beschikken over een aantal kwaliteiten (kennis, inzicht en vaardigheden) die zij tijdens hun opleiding hebben opgedaan. Het schoolexamen voor het vmbo heeft de vorm van een dossierexamen en kan worden afgenomen in leerjaar 3 en 4. Bij zo'n examen is het belangrijk, dat voor iedereen duidelijk is hoe het examen er uit ziet. Daarom zijn scholen verplicht voor alle betrokkenen een Programma van Toetsing en Afsluiting (PTA), dus een toetsplan, op te stellen. Daarin wordt onder andere vermeld wat er getoetst wordt, wanneer en hoe. In het PTA legt de school ook de weging van de verschillende onderdelen van het schoolexamen vast.

In de vragenlijst die docenten voor ons hebben ingevuld, is gevraagd hoe het cijfer van het schoolexamen tot stand komt. Uit de antwoorden blijkt dat scholen daar heel verschillend mee omgaan. Sommige scholen kiezen er voor om het schoolexamen te beperken tot leerjaar 4. Sommige scholen verwerken heel veel resultaten in het cijfer van het schoolexamen en andere scholen veel minder. Het is dan ook lastig om er een duidelijke trend uit te halen.

Een paar opvallende punten:

- Nogal wat scholen benadrukken de mondelinge vaardigheden (luister-/kijktoets, spreekbeurt/discussie), terwijl een evenwichtige verdeling voor de hand zou liggen. Misschien is dit te verklaren uit het feit dat in het centraal examen met name de schriftelijke vaardigheden getoetst worden.
- Wanneer gewerkt wordt met een dossier voor een examenonderdeel wordt daarover vaak ook nog een schriftelijke of mondelinge toets gegeven, waarbij de toets heel wat zwaarder weegt dan de beoordeling van het dossier. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn, dat bij het aanleggen van een dossier niet goed bewaakt kan worden wat een leerling zelf heeft aangeleverd en wat met behulp van anderen en/of internet tot stand is gekomen. Bij een toets is heel duidelijk of de leerling over bepaalde kennis beschikt of niet. Het is wel de vraag of dat recht doet aan de inspanningen die een leerling levert met het aanleggen van een dossier, maar ook aan de mogelijkheden van een dossier om de prestaties van een leerling te beoordelen. Wil men toch een toets afnemen, dan moeten daarin niet alleen kennisvragen opgenomen worden, maar ook vragen die in het dossier aan de orde zijn geweest zoals een persoonlijke reactie geven op een boek of een mening daarover geven.

Suggesties voor de praktijk

Maak een PTA voor alle vakken of leergebieden in de vorm van een matrix om duidelijk te maken welk examenonderdeel waar getoetst wordt. Meestal worden PTA's per vak opgesteld, maar dan wordt niet zichtbaar of bepaalde (vakoverschrijdende) vaardigheden in meerdere vakken getoetst worden of wellicht helemaal niet getoetst worden. Voor het vak Nederlands is dat zeker van belang, want in allerlei vakken of leergebieden worden teksten gelezen en geschreven, presentaties gehouden en programma's bekeken en beluisterd. Wanneer in een school gewerkt wordt met een matrix voor alle vakken kan dat wel zichtbaar gemaakt worden.

Stel van tevoren vast welk aandeel ieder examendeel moet hebben in het cijfer van het schoolexamen en leidt daaruit de weging van de verschillende onderdelen af. Gebruik de toetsresultaten van diagnostische en voortgangstoetsen met mate in het schoolexamen. Die toetsen zijn bedoeld om na te gaan hoe het staat met het leerproces van leerlingen en zijn niet bedoeld als beoordelende toets.

4.2 Stap 2: Stel per toets vast wat getoetst moet worden en formuleer concrete toetsdoelen

Alvorens een toets te ontwikkelen, moet beschreven worden wat een leerling moet kennen en kunnen bij die toets. Deze toetsdoelen moeten zo concreet mogelijk beschreven worden d.w.z. in termen van:

- De inhoud van datgene wat getoetst wordt (leerstof of onderwerp bijv. schrijfconventies, opbouw van een zakelijke brief).
- Waarneembaar gedrag (wat moet de leerling kunnen bijv. zelfstandig een zakelijke brief schrijven).
- Moeilijkheidsgraad, niveau, voorwaarden (soort brief, eisen m.b.t. vorm, taalgebruik, leesbaarheid, hulpmiddelen als woordenboeken of een tekstverwerker, beschikbare tijd, enzovoort).

Suggestie voor de praktijk

Neem in het PTA ook toetsdoel(en) en examenopdrachten op. Hoewel niet alle facetten van de toetsdoelen in een PTA kunnen worden opgenomen, kan het voor leerlingen, maar ook voor collega's en de inspectie heel informatief zijn om inzicht te krijgen in het toetsdoel of de toetsdoelen van een toets. Dat maakt samenwerking met andere vakken soms ook gemakkelijker.

4.3 Stap 3: Stel vast hoe getoetst wordt

Vervolgens moet vastgesteld worden hoe getoetst wordt. In het oude eindexamenprogramma werden de volgende toetsvormen genoemd:

- *Schriftelijke en mondelinge toetsen*
Het werk wordt beoordeeld aan de hand van een correctievoorschrift waarin mogelijke antwoorden en een puntenverdeling zijn opgenomen.
- *Praktische opdrachten*
Bij alle vakken en programma's komen praktische opdrachten voor, waarbij zowel het proces als het product wordt beoordeeld. Beoordeling vindt plaats aan de hand van vooraf aan de kandidaat bekend gemaakte criteria. De kandidaat kan de praktische opdracht de vorm geven van een product of werkstuk of een presentatie.
- *Een sectorwerkstuk voor de kandidaten van de gemengde en de theoretische leerweg*
Bij het sectorwerkstuk gaat het om een vakoverstijgende thematiek die past binnen de sector. Bij het sectorwerkstuk wordt zowel het proces als het product beoordeeld. De beoordeling vindt plaats door minimaal twee docenten aan de hand van criteria die vooraf aan de kandidaat bekend zijn gemaakt. Het ligt voor de hand dat docenten Nederlands een rol spelen bij de voorbereiding en uitwerking van het sectorwerkstuk. Dat kan op heel verschillende manieren: aanleren van de vaardigheden die nodig zijn voor het sectorwerkstuk, schrijven van een handleiding voor het sectorwerkstuk, begeleiden van leerlingen etc. Het is belangrijk daarover schoolbrede afspraken te maken. Uitgebreide informatie over het sectorwerkstuk is te vinden in 'Handreiking Sectorwerkstuk (2003)'⁸

⁸ Handreiking Sectorwerkstuk, Meestringa T., Ekens, T. Laan van der E. SLO, Enschede, 2003

- *Een dossier*

In het oude examenprogramma waren leerlingen verplicht voor Nederlands een fictiedossier op te stellen, maar deze verplichting is komen te vervallen.

Het aanleggen van dossiers voor bepaalde vaardigheden, mits met goede aanwijzingen en beoordelingscriteria, is een goede manier om leerlingen zelfstandig te laten werken en te laten bewijzen dat zij over bepaalde kwaliteiten beschikken.

In de beschrijving van de examenonderdelen is al gesproken over een kijk-/luisterdossier, een lees- en/of fictiedossier en een schrijfdossier. Eén school noemt ook het mediadossier. Uiteraard moet daarbij wel bewaakt worden dat leerlingen goed weten wat van hen verwacht wordt en hoe zo'n dossier wordt beoordeeld. Ook moeten leerlingen niet overstelpt worden met dossieropdrachten. Eén en ander moet in overeenstemming zijn met de kennis en vaardigheden die van leerlingen verwacht worden.

Suggestie voor de praktijk

Laat een taalportfolio Nederlands aanleggen als kader voor het werken met dossiers. Daarbij moet wel goed overwogen moet worden, wat het doel en dus de opzet van dat taalportfolio zou moeten zijn.

Het oorspronkelijke doel van een portfolio was het opslaan van tastbare bewijzen van iemands 'kunnen', met andere woorden een controle- en beoordelingsinstrument. De leerling kan dan bewijzen van uitgevoerde opdrachten (e-mailcorrespondentie, brieven of verslagen of een opname van een telefoongesprek) in zijn portfolio opslaan. Hierdoor krijgt de leerling meer mogelijkheden om zijn eindexamen in te vullen (ook met bewijzen uit de beroepscontext). In een portfolio kan een leerling desgewenst ook bijhouden en reflecteren op wat hij/zij geleerd heeft aan vaardigheden, gedrag en kennis. Een portfolio kan op die manier ook een rol spelen bij meer competentiegericht onderwijs.

Voor de Moderne Vreemde Talen zijn er een aantal hulpmiddelen ontwikkeld om een taalportfolio vorm te geven, maar voor Nederlands is dat niet het geval. Het lijkt echter heel goed mogelijk met de ervaringen die her en der zijn opgedaan, ook te komen tot een taalportfolio Nederlands. Hierbij kan het Taalportfolio NT2 12+, hoewel niet bedoeld voor moedertaalonderwijs, een hulpmiddel zijn⁹.

4.4 Stap 4: Stel de wijze van beoordeling vast

Hoe wordt beoordeeld?

Hoe meer toetsdoelen of componenten in een toets getoetst worden, des te lastiger is het om een dergelijke toets te beoordelen.

Tegenwoordig wordt veel waarde gehecht aan competentiegericht toetsen (zie ook hieronder). Daarbij zijn altijd meerdere vaardigheden in het geding, waardoor de beoordeling van dit soort toetsen lastig is en de betrouwbaarheid niet hoog.

Om prestaties van leerlingen op dergelijke toetsen toch objectief en betrouwbaar te beoordelen moeten criteria en een goed beoordelingsmodel ontwikkeld worden.

Er zijn ten minste drie beoordelingsmiddelen die een beoordeling objectiever en betrouwbaarder kunnen maken:

- *Correctievoorschrift*

Een correctievoorschrift bij een opdracht met open vragen is een lijst met richtlijnen voor de docent. Het bestaat doorgaans uit een antwoordmodel, een scoringsvoorschrift en een beoordelaarsinstructie.

Een antwoordmodel bevat voor elke open vraag een opsomming van de goede en foute antwoorden of inhoudselementen; soms worden ook minder goede antwoorden vermeld.

Een scoringsvoorschrift vermeldt de maximaal haalbare toetsscore, het aantal scorepunten

⁹ Zie voor informatie http://digischool.kennisnet.nl/community_ne/taalportfolio

per vraag en de scoring van foute, gedeeltelijk goede en geheel goede antwoorden. Indien nodig wordt omschreven wanneer bonuspunten worden toegekend c.q. aftrekpunten in mindering worden gebracht.

De beoordelaarsinstructie bestaat uit algemene richtlijnen ten aanzien van de wijze waarop de leerlingenprestaties gescoord moeten worden. Hierin kan ook vastgelegd worden door wie er wordt beoordeeld.

- **Beoordelingsschema**

Een beoordelingsschema of -lijst bevat een omschrijving van de criteria aan de hand waarvan de docent de antwoorden beoordeelt.

Een bekend voorbeeld van een beoordelingsschema is een zogeheten checklist. Met een checklist kan de docent afvinken of de kenmerken, eigenschappen of elementen van een werkwijze of een product al dan niet aanwezig zijn. De docent scoort 'ja' of 'nee' of 'aanwezig' of 'afwezig'.

- **Beoordelingsschaal**

Bij praktische opdrachten met een open karakter zijn prestaties van leerlingen vaak heel gevarieerd. De beoordeling is dan moeilijk en een beoordelingsschaal kan dan uitkomst bieden. Een beoordelingsschaal beschrijft een werkwijze of een product van een leerling op verschillende kwaliteitsniveaus. Met een beoordelingsschaal kan de docent op een glijdende schaal aangeven in welke mate kennis, vaardigheden of houdingen aanwezig zijn. Deze schaal bestaat uit meerdere schaalpunten die een bepaalde positie of rangorde aangeven. Een voorbeeld van een eenvoudige beoordelingsschaal voor de beheersing van vaardigheden is: 1 = beginner, 2 = gevorderd en 3 = expert. Dergelijke schalen kunnen langer gemaakt worden (bijv. 1 t/m 5) en uitgebreid worden met kwaliteitsaanduidingen van de schaalpunten die bijv. iets zeggen over de lengte van een tekst, woordgebruik, zinsbouw, enzovoort.

Soms kan het handig zijn de schaalpunten te voorzien van zogeheten ankers. Een anker is een voorbeeld van een concreet leerlingproduct (bijv. een brief) dat het 'niveau' van het schaalpunt illustreert. Een schaal met ankers wordt wel een productschaal genoemd.

Meer informatie over het beoordelen van toetsen is ook te vinden op Toetswijzer¹⁰.

Door wie wordt beoordeeld?

Bij de beoordeling van spreek- en schrijfproducten is het uiteraard mogelijk ook medeleerlingen te laten beoordelen. Het inschakelen van leerlingen bij beoordelingen heeft een aantal voordelen: er is sprake van een echt publiek en leerlingen leren veel van het kritisch luisteren naar medeleerlingen of kritisch lezen van schrijfproducten met behulp van criteria. Nadelen van het inschakelen van leerlingen bij beoordelingen liggen voor de hand: leerlingen zijn minder objectief en zijn vaak minder betrouwbaar.

De beoordeling door de docent moet dus duidelijk zwaarder wegen zeker bij een beoordeling van examenonderdelen. Wel kan de beoordeling door leerlingen in dienst staan van de docent. De docent legt bijvoorbeeld zijn oordeel naast dat van de leerlingen of het oordeel van de leerlingen bepaalt slechts voor een deel het cijfer dat gegeven wordt.

Suggestie voor de praktijk

Maak voor Nederlands checklists of beoordelingsschalen die gebruikt kunnen worden bij andere vakken. Wanneer docenten van andere vakken bekend zijn met de wijze van beoordeling bij het vak Nederlands, dan wordt samenwerking van Nederlands met andere vakken bij het werken

¹⁰ <http://toetswijzer.kennisnet.nl> Kies Toetsspecials, kies voortgezet onderwijs

([Beoordeling van groepswork](#), [Praktijktoetsen en praktische opdrachten](#), [Toetsconstructieproces in 8 stappen](#)).

aan thema's en in projecten gemakkelijker. Ook het inschakelen van leerlingen bij het beoordelen van spreek- en schrijfproducten maakt afstemming gemakkelijker.

4.5 Stap 5: Stel vast hoe het cijfer tot stand komt en waar de cesuur ligt

In Nederland zijn we eraan gewend dat schoolwerk aan de hand van een cijferschaal van 1 tot en met 10 beoordeeld wordt. In andere landen worden echter soms andere schalen gebruikt: een schaal van 1 tot en met 5 of een schaal met letters A tot en met D.

Ook zijn we er aan gewend dat de cijfers 1 tot en met 5 van onze schaal als onvoldoende en de cijfers 6 tot en met 10 als voldoende worden beschouwd, maar ook dat is niet vanzelfsprekend. Het totale aantal behaalde scorepunten dat overeenkomt met de grens tussen onvoldoende en voldoende op de cijferschaal, wordt de *cesuur* genoemd. Meestal ligt deze cesuur (midden) tussen het cijfer 5 en het cijfer 6 en bij ons is dat meestal precies *de helft van de maximaal te behalen totaalscore*. Dit betekent uiteraard niet dat ook maar de helft van de stof, of de hele stof half, beheerst hoeft te worden. Door de normering en het correctievoorschrift samen wordt bepaald wat nodig is om de cesuur te bereiken. Een andere normering en een ander correctievoorschrift bij een toets kan het percentage voldoende heel anders doen uitvallen. Een rapportcijfer of eindexamencijfer wordt meestal door het middelen van proefwerkcijfers verkregen. De veronderstelling daarbij is, dat het verschil tussen een 8 en een 9 hetzelfde is als tussen een 3 en een 4. Het is echter de vraag of dat juist is. Als het gaat om cijfers voor verschillende typen prestaties, bijvoorbeeld een proefwerk respectievelijk een werkstuk maken, is het middelen van cijfers al helemaal een kwestie van het vergelijken van appels en peren. Het gebruiken van cijfers en het uitvoeren van rekenkundige bewerkingen met die cijfers, suggereert een zekerheid en nauwkeurigheid die grotendeels schijn is. De heersende toetscultuur in het voortgezet onderwijs brengt echter met zich mee, dat er cijfers worden gegeven. Een oplossing zou kunnen zijn dat afspraken gemaakt worden over de 'betekenis' van die cijfers en dat per toets vastgesteld wordt op welke manier een cijfer wordt toegekend.

Suggestie voor de praktijk

Geef bij een correctievoorschrift, beoordelingslijst of –schaal aan hoe een cijfer wordt toegekend. Als er gewerkt wordt met scorepunten: hoeveel punten is nodig voor een 4 of een 7? En als er gewerkt wordt meteen beoordelingslijst of –schaal: welk schaalpunt komt overeenkom met een 3 of een 8?

4.6 Stap 6: Controleer en evalueer de toetsen

De kwaliteit van de toetsing kan op drie momenten bewaakt worden:

- Vooraf: bij het maken van het toetsplan wanneer beslissingen worden genomen over wat, hoe en wanneer getoetst wordt.
- Bij de controle van de toetsopzet (vragen, opdrachten en gebruikte instrumenten).
- Achteraf: door de resultaten aan een analyse te onderwerpen en de ervaringen van leerling en docent in kaart te brengen.

Veelgebruikte criteria voor goede toetsen zijn: *validiteit, betrouwbaarheid, transparantie en doelmatigheid*.

Een toets is valide als een toets meet of de leerling de beoogde leerdoelen (vertaald in toetsdoelen) bereikt heeft en niets anders.

Een toets is betrouwbaar als bij een (denkbeeldige) herhaling de leerling een gelijk resultaat zou behalen op de toets. Een belangrijke voorwaarde voor betrouwbaarheid is een objectieve beoordeling.

Transparantie wil zeggen dat het voor de leerlingen volstrekt duidelijk moet zijn wat er getoetst wordt, hoe dat getoetst wordt, wanneer er getoetst wordt en wat de beoordelingscriteria zijn.

Tenslotte moet er gestreefd worden naar doelmatigheid: aard en inrichting van de toets moeten in verhouding staan tot wat men wil weten en wat organisatorisch mogelijk is.

Suggesties voor de praktijk

- Beoordeel ook toetsen uit methodes met behulp van bovenstaande criteria.
- Leg uitgewerkte toetsen en opdrachten steeds naast het examendeel en de concrete toetsdoelen. Ga na of de uiteindelijke toets nog steeds de 'lading' dekt.
- Vraag collega's een oordeel te geven over de toets. Bijvoorbeeld: Wordt in deze toets het toetsdoel ook echt getoetst? Ben je het eens met de wijze van beoordeling? Zijn de instructies en de wijze van beoordeling duidelijk voor de leerling? Is de formulering helder?
- Vraag ook leerlingen een oordeel te geven over de toets. Bijvoorbeeld: Kun jij met deze toets/opdracht laten zien dat je kunt? Vind je de manier waarop de resultaten beoordeeld worden eerlijk? Wist je precies wat je bij deze toets/opdracht moest doen en welke eisen aan het eindproduct werden gesteld? Geef ongeveer aan hoeveel tijd jij besteed hebt aan het voorbereiden van de toets of het uitvoeren van de opdracht.

5. Loopbaanoriëntatie en -begeleiding

Loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB) is onderdeel van alle examenprogramma's middels exameneenheid 1 Oriëntatie op leren en werken.

LOB kan beginnen in de onderbouw met Praktische Sectororiëntatie en vanaf de derde klas vallen dergelijke oriënterende activiteiten onder Loopbaanoriëntatie en begeleiding (LOB). De leerlingen kunnen de informatie die zij verwerven door middel van LOB aanvullen met ervaringen tijdens buiten- en binnenschoolse activiteiten, zoals sportclub, bijbaan, leerlingcommissie, activiteitencommissie of schoolkrant.

Uit onderzoek van Meijers e.a. (2006)¹¹ blijkt dat veel scholen geen actief en samenhangend beleid voeren op het gebied van loopbaanoriëntatie en -begeleiding, terwijl ook blijkt dat leerlingen die meer bezig zijn om hun (leer)loopbaan richting te geven, meer gemotiveerd zijn voor leren. Veel Vmbo-leerlingen lopen tijdens hun opleiding stage. Uit dit onderzoek blijkt, dat hoe meer leerlingen op hun stageplek en in de school (en in deze volgorde) spreken over de betekenis van hun praktijkervaringen voor hun loopbaan, hoe meer zij gaan nadenken over hun loopbaan. Het is dus heel zinvol om de leerling in verschillende beroepsvelden mee te laten lopen met een vakman en gesprekken te organiseren met beroepsbeoefenaren.

De overheid heeft LOB opgenomen in de examenprogramma's van de afzonderlijke vakken, maar de school heeft alle vrijheid om dit vorm te geven, want in het nieuwe examenprogramma zijn geen verplichtingen meer vastgelegd. De beleidskeuze van de school is dus bepalend. Er zijn verschillende mogelijkheden:

- LOB kan bijvoorbeeld een onderdeel zijn van examenopdrachten via de keuze van het onderwerp of via reflectie op het onderwerp.
- De school kan in het PTA-onderdelen aangeven die een LOB-karakter moeten hebben.
- De school kan het sectorwerkstuk toespitsen op aspecten van LOB of daarbij een LOB-reflectie vragen.
- Ook kan een toekomstdossier, dat bestaat uit een aantal LOB-opdrachten. onderdeel zijn van het PTA.

In de brochures 'Oriëntatie op leren en werken' en 'Oriëntatie op leren en werken in school: hoe pak je dat aan?'¹² wordt uitgebreid ingegaan op dit onderwerp.

LOB kan ook bij Nederlands in het schoolexamen een plaats krijgen. Docenten noemen bij de eindterm Oriëntatie op leren en werken de volgende voorbeelden: sectorwerkstuk, onderdeel van schrijfopdracht(en), werkstuk over vervolgopleiding, sollicitatiebrief. Gezien de gegevens uit het bovenstaande onderzoek is dat een wat beperkte invulling, daarom worden hieronder aanvullende suggesties gegeven.

¹¹ Over leerloopbanen en loopbaanleren, Meijers F., Kuijpers M., Bakker J., Platform beroepsonderwijs, 2006, http://portal.hhs.nl/xmsp/xms_itm_p.download_file?p_itm_id=7902

¹² <http://www.slo.nl/voortgezet/vmbo/themas/loopbaanorientatie/orientatie/>

Suggesties voor de praktijk

Ontwikkel eindexamenopdrachten Nederlands rond gesprekken met (aanstaande) beroepsbeoefenaren:

- Een dag meelopen op het mbo dat wil zeggen lessen meemaken, leerlingen en docenten interviewen en de informatie bespreken met medeleerlingen.
- Een bedrijf of instelling bezoeken en daar gesprekken voeren met werknemers en leidinggevenden.
- Een beroepsbeoefenaar uitnodigen voor een gastles en leerlingen vragen en discussiepunten laten opstellen.
- In een stage een aantal gesprekken voeren met beroepsbeoefenaren.

De informatie uit deze gesprekken kunnen op allerlei manieren door de leerlingen verwerkt worden in examenopdrachten, maar ook het voorbereiden en het voeren van de gesprekken kan een examenopdracht zijn voor Nederlands.

6. Mogelijke vakkenintegratie

6.1 Samenhang tussen vakken

Samenhang tussen vakken is een belangrijk doel in de huidige onderwijsvernieuwingen. Redenen om te streven naar meer samenhang zijn: leerlingen leren beter als ze samenhang en de relatie met de praktijk zien; ook is het mogelijk om efficiënter te werken.

Samenhang kan op verschillende manieren vorm krijgen:

- Afstemming tussen vakken (bijv. Hoe schrijf je een verslag? Bij welk vak leer je dat?)
- Vakoverstijgende projecten (er wordt rond een onderwerp samengewerkt).
- Vakkencombinaties (bijv. samenwerking op het gebied van grammatica bij de talen).
- Vakkenintegratie als er sprake is van een nieuw concept, een nieuw vak (met een inhoudelijke structuur), waarin elementen van toeleverende vakken zijn opgenomen (bijv. culturele en kunstzinnige vorming).

Het is mogelijk dat afstemming tussen vakken het hoofddoel van een school is en dat dit gerealiseerd wordt door verwante onderwerpen uit de verschillende vakken in volgorde en benadering op elkaar af te stemmen. Andere scholen zullen kiezen voor projectonderwijs of samenwerking tussen 'verwante' vakken, bijvoorbeeld de verschillende talen. Een school kan ook kiezen voor vakkenintegratie, omdat er gekozen is voor competentiegericht onderwijs. Competentiegericht onderwijs is gericht op het ontwikkelen van competenties bij leerlingen. Een competentie is het vermogen van iemand om in bepaalde situaties adequaat gedrag te vertonen. Aangezien in beroepssituaties vaardigheden van verschillende vakken nodig zijn, ligt integratie van algemeen vormende vakken en beroepsgerichte programma's bij competentiegericht onderwijs voor de hand.

Uit het onderzoek 'Nederlands in het vmbo' (Bonset en Ebbers, 2007)¹³ blijkt dat in het vmbo momenteel het vak Nederlands meestal als een apart vak wordt gegeven. Er is wel een trend in de richting van integratie van Nederlands. Als er sprake is van integratie, dan gaat het meestal om vakoverstijgende projecten of een streven naar integratief onderwijs, waarbij het vak Nederlands voor een deel apart wordt onderwezen en getoetst. Ook wordt melding gemaakt van samenwerking waarbij producten (prestaties) worden beoordeeld op inhoudelijke en talige kwaliteiten.

In de vragenlijst die aan docenten is voorgelegd, is niet gevraagd naar mogelijke vakkenintegratie of competentiegericht onderwijs. Docenten geven geen voorbeelden die wijzen op samenwerking tussen vakken of vakkenintegratie. Ook in de PTA's die bekeken zijn, waren geen voorbeelden te vinden. Hierbij moeten we ons natuurlijk realiseren, dat het examens betreft, waarbij de oude examenregeling nog van kracht was en de voorschriften strikter waren.

Een belangrijke vraag hier is of het wenselijk en mogelijk is in het eindexamen samenhang tussen vakken te realiseren. De eindtermen van het eindexamen zijn wel geglobaliseerd, maar de indeling in de verschillende vakken is gehandhaafd. Als scholen kiezen voor samenhang, waarbij de vakindeling grotendeels gehandhaafd blijft, levert dat dus weinig problemen op.

¹³ Nederlands in het vmbo in de onderbouw, Bonset H., Ebbers D., SLO, Enschede, 2007.

Maar wat betekent projectonderwijs, vakkenintegratie en/of competentiegericht onderwijs voor het eindexamen?

6.2 Toetsing bij vakkenintegratie en competentiegericht onderwijs

Bij projectonderwijs, vakkenintegratie en competentiegericht onderwijs zal er bij toetsing vaak sprake zijn van meerdere toetsdoelen van verschillende vakken, die in samenhang beoordeeld moeten worden.

Door de globalisering van de eindtermen is dat in het eindexamen ook mogelijk, maar dat betekent in de eerste plaats dat scholen bij de invulling van het eindexamen zorgvuldig moeten formuleren welke eindterm waar getoetst wordt. Het vereist ook dat goede beoordelingsinstrumenten ontwikkeld moeten worden, zoals in hoofdstuk 4 is aangegeven. Het ontwikkelen van dergelijke beoordelingsinstrumenten is echter tamelijk lastig en tijdrovend.

In de publicatie 'Competentiegericht vmbo hoe-zo?' van SLO¹⁴ wordt uitvoerig aandacht besteed aan toetsen en beoordelen. Voorbeelden van competentiegerichte toetsvormen zijn o.a. stage(beoordeling), observaties in de werkomgeving, simulaties, interview, portfolio. Bij verschillende examenonderdelen zijn deze toetsvormen ook al genoemd.

In de genoemde publicatie worden aanwijzingen gegeven hoe om te gaan met verschillende leerdoelen bij competentiegericht onderwijs, maar deze aanwijzingen zijn ook te gebruiken bij andere vormen van vakkenintegratie of projectonderwijs:

- Bij competentiegericht onderwijs worden de volgende componenten al of niet in combinatie met elkaar beoordeeld: beroepsgerichte kennis en vaardigheden, algemene vaardigheden, kennis uit de algemene vakken.
- Voor de beoordeling van beroepsgerichte kennis en vaardigheden bestaat de mogelijkheid gebruik te maken van zogenaamde vakspecifieke leerlijnen die gekoppeld zijn aan de eindtermen van het vak. Deze vakleerlijnen zijn dus uitwerkingen van de beoordelingschalen die genoemd worden in hoofdstuk 4.
- Voor het beoordelen en waarderen van de algemene vaardigheden heeft SLO de oplossing gezocht in analytische beoordelingsschalen (rubrics) voor: plannen en organiseren, communiceren, samenwerken, informatie verwerven en verwerken, presenteren. Ook deze rubrics zijn dus uitwerkingen van de beoordelingsschalen die genoemd worden in hoofdstuk 4.
- Maar ook kennis moet beoordeeld worden en lesstof getoetst. Omdat kennis zich soms lastig laat omschrijven in leerlijnen of rubrics, wordt voorgesteld voor beroepsgerichte kennis en kenniselementen uit de AVO-vakken 'gewoon' een cijfer geven.

Voor het vak Nederlands kan dus voor een bepaalde competentie de kennis van en de vaardigheid bij zakelijke brieven getoetst worden. Dat zou bijvoorbeeld kunnen door een cijfer te geven voor de kennis over zakelijke brieven en een beoordeling te geven van een zakelijke brief met behulp van een vakleerlijn.

Hoe dergelijke beoordelingen 'vertaald' moet worden naar cijfers voor een eindexamen komt in deze publicatie niet aan de orde, maar zoals besproken is in hoofdstuk 4, kunnen daarover afspraken gemaakt worden.

Kern van de zaak is dus ook hier: stel zorgvuldig vast aan welke eisen een leerling moet voldoen en hoe er beoordeeld wordt! Op internet is op diverse plaatsen meer over competentiegericht toetsen te vinden.¹⁵

¹⁴ http://www.slo.nl/downloads/Competentiegericht_20vmbo_20hoezo.pdf/

¹⁵ <http://toetswijzer.kennisnet.nl/html/competentie/beoordelen.htm#onderwijs>

6.3 Beroepscompetenties en taalcompetenties

Bij competentiegericht onderwijs kan onderscheid gemaakt worden tussen beroepscompetenties en taalcompetenties. Het is dus ook mogelijk om op bepaalde momenten vooral of alleen maar naar taalcompetenties van leerlingen te kijken.

Een voorbeeld van (taal)competentiegericht toetsen bij de moderne vreemde talen is het Taaldorp. Een taaldorp is een gesimuleerd Frans/Duits/Engels dorp, waar leerlingen doorheen moeten lopen en allerlei opdrachten moeten vervullen. Bij binnenkomst krijgen de leerlingen een paspoort met daarop allerlei opdrachten: "boek een vliegticket voor drie personen naar Zuid-Afrika". De opdrachten worden afgevinkt en beoordeeld.

Ook voor Nederlands is zo'n simulatie denkbaar, zij het dat de opdrachten en dus ook de simulatie aangepast moeten worden aan het gewenste niveau en desgewenst de beroepscontext, bijvoorbeeld een gesprek voeren op een arbeidsbureau, een klacht van klant afhandelen in een winkel.

Literatuur

Cito (2008). *Het schoolexamen in het voortgezet onderwijs. Verslag van een onderzoek naar de kwaliteit van het schoolexamen bij de vakken Engels, Nederlands, biologie en wiskunde.*

Arnhem: Cito.

Cito (2011). *Kijk- en luistertoetsen voor het schoolexamen Nederlands vmbo. Toelichting programmaonderdelen Nederlands.* (www.cito.nl; download, december 2011).

Leenders, E., & Ravesloot, C. (2010). *IJking referentiekader taal en examenprogramma's Nederlands vmbo, havo en vwo.* Enschede: SLO.

Leeuw, B. van der, Meestringa, T., & Ravesloot, C. (2010). Concretisering referentieniveaus gesprekken en spreken in het vo. Enschede: SLO (*Reeks Studie & onderzoek*, nr. 46).

Raymakers-Volaart, C., & D. Ebbers (2007). *Handreiking schoolexamens Nederlands vmbo.* Enschede: SLO.

Witte, T. (2008). *Het oog van de meester. Een onderzoek naar de literaire ontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs.* Delft: Eburon (proefschrift Rijksuniversiteit Groningen).

Bijlage 1 Examenprogramma Nederlands vmbo 2011

Bij de uitvoering van het examenprogramma worden de referentieniveaus Nederlandse taal in acht genomen, bedoeld in artikel 2, onderdeel e en onderdeel f, van het Besluit referentieniveaus Nederlandse taal en rekenen.

		BB	KB	GL/TL
NE/K/1	Oriëntatie op leren en werken			
	De kandidaat kan zich oriënteren op de eigen loopbaan en het belang van Nederlands in de maatschappij.	X	X	X
NE/K/2	Basisvaardigheden			
	De kandidaat kan basisvaardigheden toepassen die betrekking hebben op communiceren, samenwerken en informatie verwerven, verwerken en presenteren.	X	X	X
NE/K/3	Leervaardigheden in het vak Nederlands	CE	CE	CE
	De kandidaat kan strategische vaardigheden toepassen die bijdragen tot: <ul style="list-style-type: none"> - het bereiken van verschillende lees-, schrijf-, luister- en kijk-, en spreek- en gespreksdoelen; - de bevordering van het eigen taalleerproces; - het compenseren van eigen tekortschietende taalkennis of communicatieve kennis. 	X	X	X
NE/K/4	Luister- en kijkvaardigheid ¹⁶	CE	CE	CE
	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> - luister- en kijkstrategieën hanteren; - compenserende strategieën kiezen en hanteren; - het doel van de makers van een programma aangeven; - de belangrijkste elementen van een programma weergeven; - een oordeel geven over een programma en dit toelichten; - een instructie uitvoeren. 	X		
	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> - luister- en kijkstrategieën hanteren; - compenserende strategieën kiezen en hanteren; - het doel van de makers van een programma aangeven; - de belangrijkste elementen van een programma weergeven; - een oordeel geven over een programma en dit toelichten; - een instructie uitvoeren; - de waarde en betrouwbaarheid aangeven van de informatie die door de massamedia verspreid wordt. 		X	X

¹⁶ Het CvE kan bepalen dat het centraal examen geen betrekking heeft op NE/K/4; dit kan per leerweg verschillen.

		BB	KB	GL/TL
NE/K/5	Spreek- en gespreksvaardigheid			
	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> - relevante informatie verzamelen en verwerken ten behoeve van de spreek- en gesprekssituatie; - strategieën hanteren ten behoeve van de spreek- en gesprekssituatie; - compenserende strategieën kiezen en hanteren; - het spreek-/luisterdoel in de situatie tot uitdrukking brengen; - het spreek-/luisterdoel en taalgebruik richten op verschillende soorten publiek; - het spreekdoel van anderen herkennen en de reacties van anderen inschatten; - in spreek- en gesprekssituaties taalvarianten herkennen en daar adequaat op inspelen. 	X	X	X
NE/K/6	Leesvaardigheid	CE	CE	CE
	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> - leesstrategieën hanteren; - compenserende strategieën kiezen en hanteren; - functie van beeld en opmaak in een tekst herkennen; - het schrijfdoel van de auteur aangeven; - een tekst indelen in betekenisvolle eenheden en de relaties tussen die eenheden benoemen; - het hoofdonderwerp en de hoofdgedachte van een tekst aangeven; - een oordeel geven over de tekst en dit oordeel toelichten. 	X		
	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> - leesstrategieën hanteren; - compenserende strategieën kiezen en hanteren; - functie van beeld en opmaak in een tekst herkennen; - het schrijfdoel van de auteur aangeven en de talige middelen die hij hanteert om dit doel te bereiken; - een tekst indelen in betekenisvolle eenheden en de relaties tussen die eenheden benoemen; - het hoofdonderwerp en de hoofdgedachte van een tekst aangeven en een samenvatting geven; - een oordeel geven over de tekst en dit oordeel toelichten 		X	X

		BB	KB	GL/TL
NE/K/7	Schrijfvaardigheid	CE	CE	CE
	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> - relevante informatie verzamelen en verwerken ten behoeve van het schrijven; - schrijfstrategieën hanteren; - compenserende strategieën kiezen en hanteren; - het schrijfdoel in teksten tot uitdrukking brengen; - het schrijfdoel en taalgebruik richten op verschillende soorten lezerspubliek; - conventies hanteren met betrekking tot schriftelijk taalgebruik; - elektronische hulpmiddelen gebruiken bij het schrijven; - concepten van de tekst herschrijven op basis van geleverd commentaar. 	X	X	X
NE/K/8	Fictie			
	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> - verschillende soorten fictiewerken herkennen; - de situatie en het denken en handelen van de personages in het fictiewerk beschrijven; - de relatie tussen het fictiewerk en de werkelijkheid toelichten; - een persoonlijke reactie geven op een fictiewerk en deze toelichten met voorbeelden uit het werk. 	X		
	De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> - verschillende soorten fictiewerken herkennen; - de situatie en het denken en handelen van de personages in het fictiewerk beschrijven; - de relatie tussen het fictiewerk en de werkelijkheid toelichten; - kenmerken van fictie in het fictiewerk aanwijzen; - relevante achtergrondinformatie verzamelen en selecteren; - een persoonlijke reactie geven op een fictiewerk en deze toelichten met voorbeelden uit het werk. 		X	X
NE/V/1	Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie			
	De kandidaat kan zelfstandig informatie verwerven, verwerken en verstrekken in het kader van het sectorwerkstuk.			X
NE/V/2	Schrijven op basis van documentatie			
	De kandidaat kan een doel- en publieksgerichte tekst schrijven: <ul style="list-style-type: none"> - overeenkomstig de voor de tekstsoort geldende conventies; - onder gebruikmaking van documentatie. 			X
NE/V/3	Vaardigheden in samenhang			
	De kandidaat kan de vaardigheden uit het kerndeel in samenhang toepassen.			X

Bron: Staatscourant 2011, nr. 13602, 25 juli 2011

Bijlage 2 Digitale raadpleging docenten Nederlands

E-mail met vragenlijst

Via de vakcommunity Nederlands van Digischool is docenten gevraagd voor de Handreiking Nederlands een vragenlijst in te vullen die betrekking had op het schoolexamen Nederlands. Onderstaande tekst is op 14 juni 2007 aan de leden van de vakcommunity is gestuurd (met daarbij een formulier met dezelfde vragen).

Samen met mijn collega Dirkje Ebbers ontwikkel ik in de komende maanden de Handreiking Nederlands voor het VMBO. Wij willen graag zo goed mogelijk aansluiten bij en gebruik maken van praktijkervaringen bij het schoolexamen Nederlands. Daarom hopen wij dat u of één van uw collega's de vragenlijst die wij meesturen, zou willen invullen.

Wij willen op die manier antwoord krijgen op de vraag: Hoe hebben scholen tot nu toe het schoolexamen Nederlands ingevuld?

Daarbij zijn wij geïnteresseerd in de volgende deelvragen:

- Wat wordt precies getoetst in de schoolexamens Nederlands?*
- Wat voor toetsvorm wordt gekozen?*
- In welk leerjaar worden bepaalde examendelen getoetst?*
- Hoe ziet de examenweging eruit?*

Als u van mening bent dat een PTA van uw school aanvullende informatie geeft, dan kunt u dat uiteraard meesturen.

Voor september moet deze handreiking in grote lijnen uitgewerkt zijn. We hopen dan ook dat u voor de zomervakantie kunt reageren.

Uiteraard gaan wij discreet met de verstrekte informatie om. In de Handreiking zullen geen namen van scholen of docenten genoemd worden. De informatie zullen wij alleen gebruiken om praktijkvoorbeelden te geven.

Bij voorbaat dank,

Connie Rajmakers-Volaart (Taal2)

Dirkje Ebbers (SLO)

Resultaten

Tussen 15 juni en 5 juli 2007 reageerden negen docenten. Vijf docenten stuurden een ingevulde vragenlijst retour, drie docenten stuurden een PTA en één docent stuurde een korte beschrijving van het examen.

De informatie betrof de volgende leerwegen:

- Twee docenten: examen Basisberoepsgerichte leerweg
- Drie docenten: examen Theoretische leerweg
- Twee docenten: examen Gemengd/Theoretische leerweg
- Eén docent: examens Basisberoepsgerichte leerweg en Kaderberoepsgerichte leerweg
- Eén docent: examens Basisberoepsgerichte leerweg, Kaderberoepsgerichte leerweg en Gemengd/Theoretische leerweg.

Op twee scholen worden voor het cijfer van het schoolexamen alleen de cijfers van leerjaar 4 gebruikt. Eén van die scholen is een vavo met alleen leerjaar 4 vmbo-TL.

De meeste vragenlijsten zijn tamelijk globaal ingevuld. Sommige scholen geven soms alleen maar aan: onderdeel van mondeling, onderdeel van tentamen, volgens de methode Nederlands. Daardoor waren voor de meeste examenonderdelen wel enkele praktijkvoorbeelden voor de handreiking te vinden, maar meestal slechts in een paar vragenlijsten en/of PTA's. Dat betekent dat er voor de meeste examenonderdelen geen trend te signaleren is.

Dat is wel mogelijk voor NE/K/4 Luister- en Kijkvaardigheid. Acht docenten gaven aan dat op hun school de Kijk- en luistertoetsen vmbo van Cito gebruikt worden.

Ook kan iets gezegd worden over het werken met dossiers. Uiteraard werd op alle scholen gewerkt met een fictiedossier. Daarnaast werken twee scholen met een schrijfdossier en één school met een mediadossier.

Bijlage 3 Vijf kijkwijzers

Kijkwijzer voor beoordeling Gesprekken: aspecten van de taak

Aspecten van de taak	1F	2F	3F	4F
Algemeen	Kan eenvoudige gesprekken voeren over:	Kan gesprekken voeren:	Kan actief en effectief aan gesprekken deelnemen over onderwerpen:	Kan in gesprekken de taal nauwkeurig en doeltreffend gebruiken over:
- inhoud/context	- vertrouwde onderwerpen - onderwerpen uit dagelijks leven op en buiten school	- over alledaagse en niet alledaagse onderwerpen - over onderwerpen uit leefwereld en (beroeps)opleiding - met instanties binnen/buiten school	- uit de (beroeps)opleiding - van maatschappelijke aard - in werk/beroepsvoorbereiding, project, maatschappelijke stage	- onderwerpen uit de (beroeps)opleiding - onderwerpen van maatschappelijke aard - complexe en abstracte onderwerpen
Functie/doel				
- luisteren	Kan hoofdpunten volgen Kan kritisch luisteren	Als 1F	Als 1F	Als 1F
- beschrijven	Kan informatie geven	Kan bespreken wat er gedaan moet worden	Als 2F	Als 2F
- informeren (uiteenzetten)		Kan probleem verhelderen Kan bijdragen aan planning	Als 2F	Kan een probleem helder schetsen
- instrueren/vragen	Kan informatie vragen	Als 1F	Als 1F	Als 1F
- beschouwen	Kan informatie beoordelen en een reactie geven	Kan commentaar geven op de visie van anderen	Als 2F	Kan speculeren over oorzaken en gevolgen Kan voor- en nadelen van verschillende benaderingen afwegen
- betogen	Kan eigen mening verwoorden en onderbouwen met argumenten	Kan overtuiging of mening, instemming of afkeuring uitdrukken	Als 2F	Kan uitgesproken en overtuigende argumenten geven
Tekstsoort/vorm				
- uitwisseling	Informatie uitwisselen	Als 1F	Gesprekken	Informatieve gesprekken
- vraaggesprek	-	Informatie vragen, verzamelen en verwerken/vraaggesprek	Als 2F	Als 2F
- overleg	Overleg	Als 1F	Overleg in kleine of grote groepen	Besluitvormende gesprekken
- discussie	Discussie	Als 1F	Discussie in kleine of grote groepen	Beschouwende gesprekken Geanimeerde discussie
- debat	-	-	Debat in kleine of grote groepen	Meningvormende gesprekken Geanimeerd debat

Kijkwijzer voor beoordeling Gesprekken: kenmerken van de taakuitvoering

Taakuitvoering	1F	2F	3F	4F
Samenhang				
- beurten nemen	-	Komt met juiste frase aan het woord	Neemt op doeltreffende wijze de beurt	Gebruikt passende frasen om een opmerking aan te kondigen
- bijdragen aan voortgang	Begint een kort gesprek, houdt het gaande en beëindigt het	Stelt reactie uit totdat de bijdrage van de ander is verwerkt	Gebruikt standaardzinnen om tijd te winnen en de beurt te behouden	Gebruikt passende zinnen om tijd te winnen en na te denken
Afstemming op doel (zie de doelen bij aspecten van de taak)	Voert een doelgericht gesprek	Brengt eigen gespreksdoel tot uiting	Voert gesprek met meerdere doelen	Als 3F
- doel vasthouden	-	Vraagt door ten behoeve van gespreksdoel (informatie krijgen)	Pakt draad gesprek weer op na afwijkingen van gespreksdoel	Als 3F
Gesprekspartners				
- keuze register	Herkent gesprekssituaties en gebruikt passende routines	Kiest in informele en formele situaties het juiste register	Kiest in informele en formele situaties makkelijk het juiste register	Maakt doeltreffend onderscheid naar situatie en gesprekspartner
- responsiviteit	Volgt gesprekspartners, behalve bij onverwachte wendingen	Herkent spreekdoel van anderen en schat hun reacties goed in	Vraagt zo nodig naar meer informatie of naar de bedoeling	Herformuleert zo nodig ideeën
- non-verbaal	Ondersteunt woorden non-verbaal	Als 1F	Reageert op non-verbale signalen	Als 3F
Woorden				
- woordenschat	Beschikt over voldoende woorden	Als 1F	Beschikt over goede woordenschat	Gebruikt idiomatische en spreektaaluitdrukkingen
- woordgebruik	Gebruikt voldoende woorden (maar zoekt regelmatig naar woorden en varieert niet veel in woordgebruik)	Geeft soms een omschrijving van een onbekend woord	Varieert in de formuleringen Kiest meestal de juiste woorden, al komen vergissingen nog wel voor	Als 3F
Taalverzorging				
- verstaanbaarheid	Verstaanbaar (ondanks accent, foute intonatie of onduidelijke articulatie en/of hapering)	Verstaanbaar (ondanks een accent, fout uitgesproken woord en/of hapering)	Als 2F	Als 2F
- grammaticale beheersing	Gebruikt eenvoudige zinsconstructies (maar aarzelingen en fouten in zinsbouw komen voor)	Beheerst de grammatica redelijk (maar aarzelingen komen voor), fouten in zinsbouw worden zo nodig verbeterd	Beheerst de grammatica goed Kleine fouten in de zinsbouw worden direct verbeterd	Gebruikt consequent correcte zinnen Fouten zijn zeldzaam, onopvallend en worden snel verbeterd
- vloeiendheid	-	-	-	Slechts een moeilijk onderwerp hindert een vloeiende taalstroom
- non-verbaal gedrag	-	-	-	Varieert intonatie om ook fijnere betekenisnuances uit te drukken

Kijkwijzer voor beoordeling Luisteren: aspecten van de taak

Aspecten van de taak	1F	2F	3F	4F
Algemeen	Kan luisteren naar eenvoudige teksten over:	Kan luisteren naar teksten over:	Kan luisteren naar een variatie aan teksten over:	Kan luisteren naar een grote variatie van complexe teksten over:
- inhoud/context	- alledaagse onderwerpen - concrete onderwerpen - onderwerpen uit de leefwereld - in bekende context	- alledaagse onderwerpen - concrete onderwerpen - vertrouwde onderwerpen binnen eigen vak- of interessegebied - onderwerpen die verder van de leerling af staan	- onderwerpen uit de (beroeps)-opleiding - onderwerpen van maatschappelijke aard - onderwerpen buiten het vak- of interessegebied - abstracte onderwerpen	- onderwerpen uit de (beroeps)-opleiding; - onderwerpen van maatschappelijke aard - abstracte thema's
Functie/doel				
- hoofdlijn volgen	Kan hoofdlijn of hoofdpunten van teksten begrijpen	Als 1F	Kan hoofdpunten en onderbouwingen in teksten begrijpen	Kan de meeste teksten zonder moeite begrijpen
- details doorhebben	Kan voldoende feitelijke informatie uit de tekst halen om taken of handelingen uit te voeren	Kan uitleg en instructies over concrete onderwerpen begrijpen	Kan uitleg en instructies over concrete en abstracte onderwerpen begrijpen	Kan complexe uitleg en lange instructies begrijpen
- strategie hanteren	Kan selectief luisteren om benodigde informatie uit de tekst te halen	Als 1F	Als 1F	Als 1F
Tekstkenmerken				
- structuur	Eenvoudig met duidelijk gebruik van verwijfs-, verbindings- en signaalwoorden, en herkenbare ordening van de informatie	Helder met verbanden en denkstappen duidelijk aangegeven	Verbanden worden niet altijd duidelijk of expliciet aangegeven	Als 3F
- informatiedichtheid	Lage informatiedichtheid (bijvoorbeeld door herhaalde informatie; niet te veel (nieuwe) informatie gelijktijdig)	Redelijke informatiedichtheid	Hoge informatiedichtheid	Als 3F
- lengte/duur	Niet lang: 5–10 minuten	Langer; tot ongeveer 20 minuten	Lange teksten: 30 minuten en meer	Lengte/ duur niet meer relevant
- interactie	-	Langere teksten als interactie mogelijk is (zoals vragen stellen)	Ook als geen interactie mogelijk is	Als 3F
Tekstsoort/vorm				
- instructies	Instructies Aanwijzingen	Instructies Uitleg	Als 2F	Langere instructies Complexe uitleg
- lid van een live publiek	Korte informatieve, instructieve en betogende teksten Voorgelezen of verteld verhaal	Helder gestructureerde voordracht, toespraak of les	Uiteenzetting, beschouwing of betoog	Voordrachten, discussies en debatten
- radio, televisie en internet	Korte en duidelijke berichten op radio, tv, internet, voicemail	(Nieuws)berichten, documentaires, reclameboodschappen en discussieprogramma's Films en televisieseries geschikt voor de leeftijd	De meeste gesproken teksten op radio en tv of ander geluidsmateriaal	Alle gesproken tekst op radio en tv Alle films

Kijkwijzer voor beoordeling Luisteren: kenmerken van de taakuitvoering

Taakuitvoering	1F	2F	3F	4F
Begrijpen				
- kern van de tekst	Belangrijke informatie uit de tekst halen Hoofdzaken uit de tekst halen	Hoofd- en bijzaken onderscheiden Hoofdgedachte weergeven	Als 2F	Details verbinden met de hoofdgedachte
- tekstuele relaties	-	Informatie ordenen (bijvoorbeeld op basis van signaalwoorden) Relatie leggen tussen tekstdelen Relatie leggen tussen tekst en beeld Beeldspraak herkennen	Onderscheid maken tussen tekstsoorten (verhalende, informatieve, instructieve, betogende)	Als 3F
- argumentatie	-	-	Onderscheid maken tussen mening en feit Onderscheid maken tussen standpunt en argument	Argumentatieschema's herkennen Objectieve en subjectieve argumenten onderscheiden
- strategie	Luistermanier afstemmen (bijvoorbeeld selectief, globaal, precies, selectief/gericht)	Betekenis van onbekende woorden afleiden uit de vorm, woordsoort, samenstelling of context	Als 2F	Als 2F
Interpreteren				
- tekstuele relaties	Informatie interpreteren Relaties leggen tussen informatie uit de tekst en eigen kennis en ervaringen	Als 1F	Inhouden van teksten en tekstdelen vergelijken	Als 3F
- bedoeling	-	Bedoeling van de spreker(s) of het doel van de makers van een programma verwoorden	Conclusies trekken over intenties, opvattingen, gevoelens, stemming en toon van de spreker(s) Bedoeling van non-verbale middelen verwoorden	Impliciete attitudes en relaties tussen sprekers vaststellen Persoonlijke waardeoordelen herkennen en interpreteren
- argumentatie	Meningen interpreteren	Als 1F	Onderscheid maken tussen drogredenen en argument	Als 3F
Evalueren	Oordeel over een tekst(deel) verwoorden	Oordeel over de waarde van een tekst(deel) voor zichzelf verwoorden Het oordeel toelichten	Oordeel geven over de waarde en de betrouwbaarheid van een tekst(deel) voor anderen Argumentatie beoordelen op aanvaardbaarheid	Oordeel geven over de consistentie van de tekst
Samenvatten	Aantekeningen maken Informatie gestructureerd weergeven	Eenvoudige tekst beknopt samenvatten (voor zichzelf)	Tekst samenvatten voor zichzelf en voor anderen	Een goed geformuleerde samenvatting maken die los van de uitgangstekst te begrijpen valt

Kijkwijzer voor beoordeling Spreken: aspecten van de taak

Aspecten van de taak	1F	2F	3F	4F
Algemeen	Kan in eenvoudige bewoordingen spreken	Kan redelijk vloeiend en helder een voorbereide presentatie houden over onderwerpen:	Kan monologen en presentaties houden over onderwerpen:	Kan duidelijke, gedetailleerde monologen en presentaties houden over tal van onderwerpen
- inhoud/context	- in alledaagse situaties in en buiten school	- uit de (beroeps)opleiding - van maatschappelijke aard - uit eigen interessegebied	- uit de (beroeps)opleiding - van maatschappelijke aard	Als 3F
Functie/doel				
- beschrijven	Kan mensen, plaatsen en zaken beschrijven	Kan meningen, verwachtingen en gevoelens beschrijven	Kan ideeën beschrijven	Kan beschrijvingen geven met nadruk op belangrijke punten
- informeren/verslag doen	Kan informatie geven Kan verslag/verhaal uitbrengen van gebeurtenissen, activiteiten en persoonlijke ervaringen	Als 1F Kan een kort verhaal vertellen	Als 1F Kan een verhaal vertellen met een inleiding, kern en slot	Als 1F Kan uitgebreide verhalen vertellen met nadruk op belangrijke punten
- instrueren	Kan uitleg en instructie geven	Als 1F	Als 1F	Als 1F
- beschouwen	-	-	Kan voor- en nadelen van diverse opties geven	Kan gezichtspunten ondersteunen met redenen en voorbeelden
- betogen	-	Kan redenen en verklaringen geven voor eigen meningen, plannen en handelingen	Kan ideeën uitwerken en voorzien van relevante voorbeelden Kan argumenten geven voor of tegen een bepaald standpunt	Kan een argumentatie en standpunten ontwikkelen waarin belangrijke punten extra nadruk krijgen
Tekstsoort/vorm				
- presentatie	Korte, voorbereide presentatie	Presentatie met behulp van - verzamelde informatie	Presentatie met behulp van - verzamelde informatie	Goed gestructureerde presentatie - met geïntegreerde subthema's - afgerond met een passende conclusie

Kijkwijzer voor beoordeling Spreken: kenmerken van de taakuitvoering

Taakuitvoering	1F	2F	3F	4F
Samenhang				
- structuur hele tekst	Maakt gedachtegang begrijpelijk (maar tekststructuur is soms fout)	Gebruikt een samenhangende opsomming van punten en benadrukt het belangrijkste	Maakt opbouw en structuur duidelijk en volgt deze ook	Als 3F
- tekstcohesie	-	Gebruikt juiste, eenvoudige voeg- en verwijswaarden	Gebruikt de juiste voeg-, verwijs- en signaalwoorden om te binden	Beheerst ordeningspatronen en cohesiebevorderende elementen
Afstemming op doel (zie de doelen bij aspecten van de taak)	Blijft trouw aan spreekdoel, soms met hulp van een ander	Hanteert herkenbaar spreekdoel, zoals instruerend en informatief	Wisselt bewust verschillende spreekdoelen af	Streeft verschillende spreekdoelen na zonder verwarring te veroorzaken
Afstemming publiek				
- keuze register	-	Kiest in formele en informele situaties het juiste register	Kiest in formele en informele situaties makkelijk het juiste register	Als 3F
- responsiviteit	Past het taalgebruik aan aan de luisteraar(s) Reageert op eenvoudige vragen	Beantwoordt vragen naar aanleiding van de presentatie	Gaat tijdens de presentatie in op door het publiek ingebrachte punten Beantwoordt vragen naar aanleiding g van het verhaal of de presentatie spontaan en vloeiend	Reageert adequaat op onverwachte reacties uit het publiek
- ondersteuning	Maakt gebruik van materialen die de presentatie ondersteunen	Boeit de luisteraars door middel van concrete voorbeelden en ervaringen	Als 2F	Als 2F
Woorden				
- woordenschat	Beschikt over voldoende woorden	Als 1F	Varieert in formuleringen	Gebruikt idiomatische en spreektaaluitdrukkingen
- woordgebruik	Gebruikt voldoende woorden (maar zoekt regelmatig naar woorden en varieert niet veel in woordgebruik)	Geeft soms een omschrijving van een onbekend woord	Kiest meestal de juiste woorden (maar vergissingen komen voor)	Als 3F
Taalverzorging				
- verstaanbaarheid	Verstaanbaar (ondanks foute intonatie of onduidelijke articulatie)	Verstaanbaar (ondanks een fout uitgesproken woord of haperingen)	Als 2F	Als 2F
- grammaticale beheersing	Gebruikt eenvoudige constructies (maar aarzelingen en fouten in zinsbouw komen)	Beheerst de grammatica redelijk Aarzelingen en fouten in zinsbouw worden zo nodig verbeterd	Beheerst de grammatica goed Kleine fouten in de zinsbouw worden direct verbeterd	Gebruikt consequent correcte zinnen Fouten zijn zeldzaam, onopvallend en worden snel verbeterd
- vloeiendheid	Spreekt vloeiend (maar pauzes, valse starts en herformuleringen komen soms voor)	Spreekt vloeiend (maar soms niet bij het denken over woordkeus en zinsbouw)	Normaal tempo (maar soms met aarzelingen bij het zoeken naar zinspatronen)	Slechts een moeilijk onderwerp hindert vloeiende taalstroom
- non-verbaal gedrag	Houding, intonatie en mimiek ondersteunen het gesprokene	Als 1F	Als 1F	Varieert intonatie om ook fijnere betekenisnuances uit te drukken

Kijkwijzer voor beoordeling Schrijven: aspecten van de taak

Aspecten van de taak	1F	2F	3F	4F
Algemeen	Kan korte, eenvoudige teksten schrijven over	Kan eenvoudige, lineair opgebouwde teksten schrijven over	Kan gedetailleerde teksten schrijven over onderwerpen	Kan goed gestructureerde teksten schrijven over
- inhoud /context	- alledaagse onderwerpen - onderwerpen uit de leefwereld	- vertrouwde onderwerpen - uit de (beroeps)opleiding - van maatschappelijke aard	- uit de (beroeps)opleiding - van maatschappelijke aard	- complexe onderwerpen - uit de (beroeps)opleiding - van maatschappelijke aard
Functie / doel				
- beschrijven	-	Kan meningen en gevoelens uitdrukken	Kan gevoelens genuanceerd uitdrukken	Als 3F
- informeren (uitleg geven)	Kan eenvoudige informatie geven	Kan eenvoudige informatie geven, die relevant is voor bekenden	Kan belangrijke informatie noteren en doorgeven	Kan bruikbare informatie voor derden nauwkeurig vastleggen
- instrueren/vragen	Kan om informatie vragen, bedanken, feliciteren, uitnodigen	Kan een schriftelijk verzoek opstellen	Als 2F	Als 2F
- beschouwen	-	-	Kan de voor- en nadelen van keuzes en meningen afwegen	Kan in een beschouwing verbanden leggen en zaken benadrukken
- betogen	-	Kan onderhouden en kan overtuigen met argumenten	Kan een standpunt beargumenteren en een argument uitwerken	Kan een standpunt uitwerken en ondersteunen met ondergeschikte punten
Tekstsoort/vorm				
- correspondentie				
- persoonlijk	Briefje, kaart of e-mail	E-mails of informele brieven	Adequate brieven en e-mails	Alle persoonlijke correspondentie
- zakelijk	-	Eenvoudige zakelijke brieven (standaardformuleringen)	Als 2F	Complexe zakelijke correspondentie
- korte teksten				
- formulieren	Eenvoudige standaardformulieren	Als 1F	Als 1F	Als 1F
- advertenties	-	Advertentie	Als 2F	Als 2F
- berichten	Een kort bericht of boodschap	Notities, berichten en instructies	Als 2F	Berichten, relevant en begrijpelijk voor derden
- aantekeningen	Overzichtelijke aantekeningen	Aantekeningen tijdens een uitleg of les	Aantekeningen van een helder gestructureerd verhaal	Gedetailleerde aantekeningen tijdens een les of voordracht
- lange teksten				
- verslagen, werkstukken, artikelen	Een verslag of werkstuk	Een verslag of werkstuk met behulp van een stramien Collage of (muur)krant	Verslag, werkstuk of artikel vanuit een vraagstelling	Verslag, werkstuk, artikel over complex onderwerp
- samenvattingen (brongebruik)	Stukjes informatie uit verscheidene bronnen samenvatten	Informatie uit verscheidene bronnen samenvoegen	Informatie uit verschillende bronnen in een tekst synthetiseren	Lange complexe teksten samenvatten Uit verscheidene bronnen relevante punten benadrukken
- vrij schrijven	Eigen verhaal, informatieve tekst of gedicht	Als 1F	Als 1F	Als 1F

Kijkwijzer voor beoordeling Schrijven: kenmerken van de taakuitvoering

Taakuitvoering	1F	2F	3F	4F
Samenhang				
- gedachtegang	Ordent de tekst zodanig dat de lezer de gedachtegang kan volgen	Als 1F	De gedachtelijk is logisch (met soms een niet hinderlijk zijspoor)	Geeft een complexe gedachtegang goed en helder weer
- relaties	Geeft eenvoudige relaties aan (opsomming, chronologie)	Als 1F	Geeft relaties (oorzaak-gevolg, voor- en nadelen, overeenkomsten, vergelijking) goed aan	Expliciteert de hoofd- en bijzaken. Geeft relevante argumenten duidelijk aan
- tekstopbouw	Gebruikt een tekstopbouw (maar samenhang in de tekst is niet altijd duidelijk)	De tekst bevat een opbouw, bijvoorbeeld inleiding, kern en slot (maar soms met fouten)	De tekst bevat een opbouw	Verwijzingen in de tekst zijn correct
- alineagebruik	-	Maakt alinea's en geeft inhoudelijke verbanden expliciet aan	Alinea's zijn verbonden tot een coherente tekst	Als 3F
- zinsniveau	Gebruikt bekende voegwoorden (en, maar, want, omdat)	Gebruikt veel voorkomende signaalwoorden (als, hoewel) en verwijzwoorden (die, dat), maar soms met fouten	Gebruikt adequaat voeg-, verwijz- en signaalwoorden ten behoeve van verband tussen zinnen en zinsdelen	Gebruikt lange, meervoudig samengestelde zinnen die goed zijn te begrijpen
Afstemming op doel (zie de doelen bij aspecten van de taak)	-	Blijft in eenvoudige lineaire tekst trouw aan het doel	Combineert verschillende doelen: informeren, overtuigen enzovoort Past tekstopbouw aan het doel aan	Als 3F
Afstemming op publiek				
- stijl	Gebruikt basisconventies formele brief: Beste, Met vriendelijke groet	Past woordgebruik en toon aan het publiek aan	Schrijft voor bekend publiek en voor algemeen lezerspubliek (media)	Schrijft in een persoonlijke stijl die past bij een beoogde lezer
- register	Hanteert formeel en informeel taalgebruik	Als 1F	Past register consequent toe, passend binnen gegeven situatie	Hanteert verschillende registers; past zonder moeite aan situatie/publiek aan
Woorden	Gebruikt frequente woorden	Varieert woordgebruik (maar fouten in idiomatische uitdrukkingen komen nog voor)	Variatie voorkomt herhalingen Adequate woordkeuze (met slechts enkele fouten)	Woordgebruik is rijk en gevarieerd (en vertoont geen merkbare beperkingen)
Taalverzorging				
- spelling	Spelt veelgebruikte woorden en sterke werkwoordsvormen correct	Spelt meeste woorden en werkwoordsvormen correct	Spelt bijna alles goed (nog fouten in tussen -n of -s, gebruik trema's en koppeltkens)	Spelt accuraat
- interpunctie	Gebruikt veelgebruikte leestekens correct	Interpunctie is accuraat genoeg om de tekst te kunnen volgen	Interpunctie is accuraat	Als 3F
- grammatica	Toont redelijk accuraat gebruik van eenvoudige zinsconstructies	Vertoont redelijke grammaticale beheersing	Toont betrekkelijk grote beheersing van de grammatica (incidentele vergissingen in de zinsstructuur komen nog voor)	Handhaaft een hoge mate van grammaticale correctheid (fouten zijn zeldzaam)
Leesbaarheid	Gebruikt titel en briefconventies Besteedt aandacht aan opmaak tekst	Gebruikt titel en tekstkopjes Maakt kortere teksten zelf op	Geeft heldere structuur aan tekst (witregels, marges, paragrafen) Stemt lay-out af op doel en publiek	Past lay-out en paragraafindeling bewust en consequent toe om begrip bij de lezer te ondersteunen

Kijkwijzer voor beoordeling Lezen van fictionele, narratieve en literaire teksten: aspecten van de taak

Aspecten van de taak	1F	2F	3F	4F
Algemeen - leeswijze	Kan belevend lezen	Kan belevend en herkenkend lezen	Kan belevend, herkenkend, kritisch en reflecterend lezen	Kan belevend, herkenkend, kritisch, reflecterend, interpreterend en esthetisch lezen
Tekstkenmerken - inhoud	Spannende of dramatische gebeurtenissen	Spannende of dramatische gebeurtenissen Poëzie heeft meestal een verhalende inhoud	Teksten appelleren vooral aan persoonlijke en maatschappelijke vraagstukken	Bij oude teksten kan de inhoud gedateerd zijn
- structuur - gelaagdheid	Eenvoudige structuur Gebeurtenissen volgen elkaar in hoog tempo op	Heldere structuur Spanning wordt af en toe onderbroken door gedachten of beschrijvingen Poëzie heeft een emotionele lading	Relatief complexe structuur Naast de concrete betekenislaag ook een diepere laag	Complexe structuur Als 3F
- literaire procedés	-	Eenvoudige literaire procedés komen voor (zoals tijdssprongen, beschrijvingen)	Literaire procedés, zoals perspectiefwisselingen en tijdssprongen, zijn tamelijk expliciet	Complexe literaire procedés zoals: onbetrouwbaar perspectief, impliciete tijdssprongen en perspectiefwisselingen en metaforische stijl Bij oude teksten zijn taal en vorm gedateerd
Tekstsoort/vorm	Jeugdliteratuur	Eenvoudige adolescentenliteratuur	Adolescentenliteratuur en eenvoudige volwassenenliteratuur	Volwassenenliteratuur, historische letterkunde (oude teksten)

Kijkwijzer voor beoordeling Lezen van fictionele, narratieve en literaire teksten: kenmerken van de taakuitvoering

Taakuitvoering	1F	2F	3F	4F
Begrijpen - structuurelementen	Herkent basale structuurelementen, zoals wisselingen van tijd en plaats, rijm en versvorm	Als 1F	Herkent vertel- en dichttechnische procedés	Onderscheidt psychologische, sociologische, historische en/of intertekstuele betekenislagen Merkt structurele bijzonderheden op
- stijl	-	Herkent letterlijk en figuurlijk taalgebruik	Herkent veelvoorkomende stijlfiguren	Herkent ironie, merkt stilistische en structurele bijzonderheden op
- genre/inhoud - personages	- Leeft mee met een personage Legt uit hoe een personage zich voelt	Herkent het genre Beschrijft het denken, voelen en handelen van personages.	Als 2F Legt causale verbanden met betrekking tot personages	Merkt inhoudelijke bijzonderheden op Als 3F

Taakuitvoering	1F	2F	3F	4F
- verwikkeling	Beschrijft de ontwikkeling van de hoofdpersoon Parafraseert of vat gedichten en verhaalfragmenten samen	Vertelt de geschiedenis chronologisch na Beschrijft situaties en verwikkelingen in de tekst	Merkt expliciete doelen en motieven van personages op Legt causale verbanden op het niveau van de gebeurtenissen	Als 3F
Interpreteren				
- relatie met werkelijkheid	Legt relaties tussen de tekst en de werkelijkheid	Bepaalt in welke mate de personages en gebeurtenissen herkenbaar en realistisch zijn	Als 2F	Plaatst teksten in cultuurhistorisch perspectief
- structurelementen	Wijst spannende, humoristische of dramatische passages aan	Als 1F	Licht de werking van elementaire vertellen- en dichttechnische procedés toe	Als 3F
- personages	Herkent verschillende emoties in de tekst (zoals verdriet, boosheid en blijdschap)	Typeert personages, zowel innerlijk als uiterlijk	Benoemt impliciete doelen en motieven van personages	Identificeert zich empathisch met verschillende personages
- thematiek	-	Benoemt het onderwerp van de tekst	Geeft het centrale vraagstuk, de hoofdgedachte of boodschap van de tekst aan Geeft betekenis aan symbolen	Formuleert het algemene thema
Evalueren				
- argumenten	Hanteert emotieve argumenten	Hanteert emotieve en realistische argumenten	Hanteert emotieve, realistische, morele en cognitieve argumenten	Hanteert emotieve, realistische, morele, cognitieve, structurele en esthetische argumenten
- reflectie op teksten	-	Licht persoonlijke reacties toe met voorbeelden uit de tekst	Zet uiteen tot welke inzichten de tekst heeft geleid	Vergelijkt teksten naar vorm en inhoud Beoordeelt interpretaties en waardeoordelen van leeftijdgenoten en literaire critici
- reflectie op literaire ervaringen	Geeft interesse in bepaalde fictievormen aan	Motiveert interesse in bepaalde genres of onderwerpen	Motiveert interesses in bepaalde vraagstukken Beschrijft de persoonlijke literaire smaak en ontwikkeling	Motiveert interesse in bepaalde schrijver
- interactie	Wisselt leeservaringen uit met medeleerlingen	Als 1F	Discussieert met leeftijdgenoten over de interpretatie en kwaliteit van teksten Discussieert met leeftijdgenoten over maatschappelijke, psychologische en morele kwesties uit de tekst	Als 3F

SLO is het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling. Al 35 jaar geven wij inhoud aan leren en innovatie in de driehoek beleid, wetenschap en onderwijspraktijk. De kern van onze expertise betreft het ontwikkelen van doelen en inhouden van leren, voor vele niveaus, van landelijk beleid tot het klaslokaal.

We doen dat in interactie met vele uiteenlopende partners uit kringen van beleid, schoolbesturen en -leiders, leraren, onderzoekers en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties (ouders, bedrijfsleven, e.d.).

Zo zijn wij in staat leerplankaders te ontwerpen, die van voorbeelden te voorzien en te beproeven in de schoolpraktijk. Met onze producten en adviezen ondersteunen we zowel beleidsmakers als scholen en leraren bij het maken van inhoudelijke leerplankeuzes en het uitwerken daarvan in aansprekend en succesvol onderwijs.

SLO

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
F 053 430 76 92
E info@slo.nl

www.slo.nl

slo